

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**KARŞILAŞTIRMALI HUKUK
VE IRAK ANAYASALARINDA
SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ**

Ehsan Faisal Abdulhameed WARAQA

**KAMU HUKUKU
ANABİLİM DALI**

MAYIS 2014

**KARŞILAŞTIRMALI HUKUK VE IRAK ANAYASALARINDA
SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ**

Ehsan Faisal Abdulhameed WARAQA

**YÜKSEKLİSANS TEZİ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MAYIS-2014

Ehsan Faisal Abdulha WARAAQ tarafından hazırlanan "Karşılaştırmalı Hukuk Ve Irak Anayasalarında Seyahat Özgürlüğü" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman (Başkan): Prof. Dr. Hasan TUNÇ
Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, ^{TARB}~~Gazi~~ Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Bülent YAVUZ

~~Anayasa Hukuku~~ Anabilim Dalı, ^{Gazi}~~Gazi~~ Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Erdal ABDULHAKİMOĞULLARI

~~Anayasa Hukuku~~ Anabilim Dalı, ^{Gazi}~~Gazi~~ Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 26/ 05 / 2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ehsan Faisal Abdulhameed WARAQA

26/05/2014

KARŞILAŞTIRMALI HUKUK VE IRAK ANAYASALARINDA SEYAHAT
ÖZGÜRLÜĞÜ
(Yüksek Lisans Tezi)

Ehsan Faisal Abdulhameed WARAQA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs 2014

ÖZET

Karşılaştırmalı Hukuk Ve Irak Anayasalarında Seyahat Özgürlüğü konulu yüksek lisans tez çalışması, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, hakkın, özgürlüğün ve seyahat özgürlüğünün hukuki ve şeri tanımlarını ele almıştır. Ayrıca seyahat özgürlüğünün anayasal fıkıh ve yargısal görüşü açısına göre hukuki niteliğini de ortaya koymaya çalışılmıştır. En kapsamlı olan İkinci bölümde, 1876-2005 arasındaki Irak anayasalarına göre seyahat özgürlüğünün tarihi gelişimi incelenmiştir; bu özgürlüğün sınırlanması rejimlerinin tarih içindeki değişimleri ele almıştır. Ayrıca Irak kanunlarına göre seyahat özgürlüğünün kapsamını incelemiştir; özellikle Iraklı vatandaşların ve yabancıların yurda giriş ve yurt dışına çıkışlarda, seyahat özgürlüğüne yaklaşımı ne şekilde etkelediğine yer verilmiştir. Son bölümde, seyahat özgürlüğünün sınırlanma rejimleri ayrıntıları incelenmiştir; Anayasa ve kanunlardan kaynaklanan sınırlamaların, seyahat özgürlüğünün kullanılabilirliği üzerindeki etkileri ele alınırken, çeşitli kanunlardan kaynaklanan sınırlamalardan ayrı ayrı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte birçok devlet anayasalarında, uluslararası ve bölgesel sözleşmelerde ve yargı alanında yer alan seyahat özgürlüğüne ilişkin teminatlara bu bölümde yer verilmiştir.

Bilim Kodu : 501
Anahtar Kelimeler : Irak, Hukuk, Anayasa, Özgürlük
Sayfa Adedi : 121
Danışman : Prof. Dr. Hasan TUNÇ

COMPARATIVE LAW AND FREEDOM OF TRAVEL IN IRAQ CONSTITUTIONS
(M. Sc. Thesis)

Ehsan Faisal Abdulhameed WARAQA

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
May 2014

ABSTRACT

Post Graduate Thesis Study on Comparative Law and Freedom of Travel in Iraq Constitutions consists of three sections. In the first section ; introductions of right, freedom and freedom of travel are discussed in terms of law and Islamic law. Besides, freedom of travel is tried to disclose its legal characteristic according to constitutional Islamic jurisprudence and its judicial opinion. In the second section, which is the most comprehensive one; the historical development of the freedom of travel according to Iraq constitutions between 1876-2005 is examined ; the historical changes in the regimes for the restriction of this freedom is discussed. Besides, the scope of the freedom of travel in accordance with Iraq laws is examined; particularly the focus is directed to how Iraqi citizens and foreigners' approach towards freedom of travel has been affected during their entry and exit into/ from the country. In the last section ; details of the restriction regimes of the freedom of travel are examined. The impacts sourced from the constitution and relevant laws over the operability of the freedom of travel were handled, and on the other hand restrictions born from various laws are attempted to be revealed separately. Nevertheless, guarantees relevant with the freedom of travel included in various state constitutions, international and regional contracts and within jurisdiction are given place in this section.

Bilim Kodu : 501
Anahtar Kelimeler : Iraq, Law, Constitution, Freedom
Sayfa Adedi : 121
Danışman : Prof. Dr. Hasan TUNÇ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, Irak'ın 2005 yılı daimi anayasasının seyahat özgürlüğü hakkın düzenlenmesi açısından durumunu açıklamak gerekir. Yani, bu hakkın alanındaki ikrarlığı ve üzerine şart koştuğu zorunlulukları ve bunun çevresindeki teminata ikrarlığını açıklamak. Bunu da farklı temel sistem ve ideolojileri olan Arap ve uluslararası anayasalar ile karşılaştırarak yapıp bu konu ile ilgili olan çözümlerden yararlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, hareket etme hakkı ile ilgili düzenlenen normal yasaların incelenmesi sonrasında bilimsel ve analizci bir çerçeve ile desteklenmiştir. Bununla birlikte, anayasal yargı dâhil yasal ve yargısal fıkı göstermeye çalışılmıştır. Böylece, hareket etme hakkı açısından Irak'ın daimi anayasasını ideal anayasaların seviyesine çıkarmak için olumlu etki yaratan belirli sonuçları elde edilmiştir.

Ayrıca, bu çalışmayı hazırlarken karşılaştığım en büyük sorun, bu konuyu ele alan ayrıntılı olan kaynakların nadir olmasıdır. Birçok kaynak bu konudan sadece birkaç satır ile bahsetmiştir.

Son olarak da, bu çalışmayı hazırlamak için bana yardım eden herkese teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Özellikle de tez danışmanlığımı kabul eden tez danışmanım, benim için bir baba, hoca ve rehber olan Sayın Prof. Dr. Hasan Tunç Bey'e bana katlandığı için ve bana vermiş olduğu önemli notlardan dolayı kendisine en yüce şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISITLAMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ	1
2. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ	3
2.1. Hak Ve Özgürlüğün Kavramı.....	3
2.1.1. Genel olarak.....	3
2.1.1.1. Hakkın şeri tanımı	5
2.1.1.2. Hakkın hukuki tanımı	6
2.1.2. Özgürlük kavramı	9
2.1.2.1. Özgürlüğün şeri tanımı.....	9
2.1.2.2. Özgürlüğün hukuki tanımı	9
2.2. Seyahat Özgürlüğü Kavramı	17
2.2.1. Genel olarak.....	17
2.2.1.1. Seyahat özgürlüğünün şeri tanımı	18
2.2.1.2. Seyahat özgürlüğünün hukuki tanımı.....	19
2.2.2. Seyahat özgürlüğünün hukuki niteliği.....	20
2.2.2.1. Anayasal fıkıh görüşü açısına göre.....	20
2.2.2.2. Yargının görüşü açısına göre.....	21
3. IRAK ANAYASALARININ SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNE BAKIŞI.....	23
3.1. 1876-2005 Arasındaki Irak Anayasaları	23
3.1.1. Osmanlı kanun-i esasisi (1876-1908).....	23

Sayfa

3.1.2. Irak kanun-i esasisi (1925 Aanayasası)	24
3.1.3. 27 Temmuz 1958 geçici anayasası.....	25
3.1.4. 1963 Yılı 25 sayılı devrim komutası ulusal konsey kanunu	26
3.1.5. 1964 Yılı 61 sayılı devrim komutası ulusal konsey kanunu	26
3.1.6. 29 Nisan 1964 geçici anayasa	27
3.1.7. 21 Eylül 1968 geçici anayasa.....	28
3.1.8. 16 Temmuz 1970 geçici anayasa.....	29
3.1.9. 1990 Yılına ilişkin Irak anayasa taslağı	30
3.1.10. Irak devleti geçiş dönemi yönetimi kanunu (2004 Geçici Anayasa)..	31
3.1.11. 2005 Irak anayasası.....	32
3.2. Irak Kanunlarının Seyahat Özgürlüğüne Bakışı	33
3.2.1. Genel ilkeler	34
3.2.2. Ceza metinleri	37
3.2.3. Seyahat özgürlüğüne ilişkin uyuşmazlıklarda itiraz yolu.....	40
3.2.3.1. Seyahatin yasaklanması kararlarına itiraz etmek.....	40
3.2.3.2. Ceza mahkemesi kararlarına itiraz etmek.....	41
3.3. Ülke İçinde ve Ülke Dışında Seyahat Özgürlüğü.....	42
3.3.1. Genel olarak.....	42
3.3.1.1. Vatandaşların Irak'a giriş ve çıkışlarının düzenlenmesi	43
3.3.1.2. Yabancıların Irak'a giriş ve çıkışlarının düzenlenmesi	51
3.3.2. Varış haberinin verilmesi.....	59
3.3.3. Giriş süresinin uzatılması	60
3.3.4. İkamet tezkeresi	61
3.3.4.1. İkamet süresinin uzatılması	63
3.3.4.2. İkamet izni kapsamında olanlar	64
3.3.5. Vize zorunluluğu.....	64

	Sayfa
3.3.5.1. Irak'a giriş vizesi türleri	65
3.3.5.2. Çıkış vizesi.....	67
3.3.5.3. Dönüş vizesi	68
3.3.5.4. Çoklu Vize.....	68
3.3.6. Giriş çıkış kapıları.....	69
4. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ SINIRLAMALARI VE TEMİNATLARI	71
4.1. Seyahat Özgürlüğünün Sınırlanması	71
4.1.1. Anayasa hükümleri sınırlamaları	71
4.1.2. İdari kanunda geçen sınırlamalar	72
4.1.3. Ceza kanunlarında geçen sınırlamalar.....	72
4.1.4. Medeni kanunda geçen sınırlamalar	73
4.2. Seyahat Özgürlüğünün Teminatları.....	75
4.2.1. Anayasal teminatlar.....	75
4.2.1.1. İngiltere anayasası.....	75
4.2.1.2. 1787 Amerika birleşik devletleri anayasası	76
4.2.1.3. 1958 Fransa anayasası	77
4.2.1.4 4. 1947 İtalya anayasası.....	79
4.2.1.5. 1982 Türkiye anayasası.....	80
4.2.1.6. 1998 İsviçre anayasası	81
4.2.1.7. 2003 Katar anayasası	81
4.2.1.8. 1971 Mısır anayasası.....	82
4.2.1.9. 1998 Sudan anayasası	83
4.2.1.10. 1971 Birleşik Arap Emirlikleri Devleti'nin anayasası.....	84
4.2.1.11. 2002 Bahreyn anayasası	84
4.2.1.12. 1959 Tunus anayasası.....	85
4.2.1.13. 1996 Cezayir anayasası	85

Sayfa

4.2.1.14. 2003 Komor adaları cumhuriyeti anayasası	85
4.2.1.15. 1992 Cibuti cumhuriyeti anayasası	85
4.2.1.16. 2007 Libya anayasası	85
4.2.1.17. 1962 Kuveyt anayasası.....	86
4.2.1.18. 1973 Suriye anayasası	86
4.2.1.19. 1952 Ürdün anayasası.....	86
4.2.1.20. 2005 Irak anayasası.....	87
4.2.2. Uluslar arası ve bölgesel teminatlar	88
4.2.2.1. 1948 Evrensel insan hakları beyannamesinin teminatları	88
4.2.2.2. 1978 Amerikan insan hakları sözleşmesi teminatları	90
4.2.2.3. 1966 Medeni ve siyasi haklar uluslararası sözleşmesi teminatları	92
4.2.2.4. 1953 Avrupa İnsan hakları sözleşmesi teminatları.....	94
4.2.2.5. 1994 Arap insan hakları sözleşmesi teminatları.....	95
4.2.2.6. 1986 Afrika insan ve uluslar hakları sözleşmesi teminatları.....	97
4.2.3. Yargısal teminatlar	99
4.2.3.1. Irak idari yargı hükümleri altında verilen güvenceler.....	101
4.2.3.2. 2005 Irak anayasası altındaki yargısal denetimi	105
5. SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ	121

KISITLAMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
m	: Madde
S	: Sayı
s	: sayfa
v.b	: ve benzeri
v.d	: ve diğerleri
F.	: Fıkra
Bkz	: Bakınız
No	: numara
Çev	: Çeviren

1. GİRİŞ

İnsan hakları konusu, ele almaya, araştırmaya, incelemeye ve analiz etmeye değer konulardan sayılır.

Ayrıca temel hak ve özgürlüklerin, kesin olarak en yüce olması da insani değerlerin en yücesi olması itibarına binaen insanın gönlünde özel önemli bir yeri vardır. Temel hak ve özgürlükler, insanın varlığına bağlıdır. İnsanoğlu, farklı evrelerinde temel hak özgürlükler olan inancı ve bağlılığı uğrunda fedakarlıklarda bulunmuştur. Yine temel hak ve özgürlükler, bizzat insanın dinamiklerinden olup lüks bir şey olamaz. Çünkü insan, temel hak ve özgürlükleri korumak konusunda kararlılık göstermiştir. Farklı halkların iktidar otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı yaptıkları ayaklanma ve isyanların tamamının amacı, bu temel hak ve özgürlükleri almak içindir. Ayrıca sonuç olarak temel hak ve özgürlükler, bunların kullanılmasını ve korunmasını güvence altına alan anayasalarda ve hukuki metinlerde hüküm altına alınmıştır.

Seyahat özgürlüğü hakkı, insana bağlı olan bu temel hak ve özgürlüklerin birisi sayılır. Çünkü bu hak, insanın dilediği zaman kendi ülkesinde hareket etmesine, yurtdışına seyahat etmesine ve geri dönmesine imkan vermiştir. Burada anayasa ve hukukun insanın bu hakkı savunmasına, bu hakkın her türlü ihlal edilmesine karşılık vermesine, seyahat etme hakkının en güzel şekilde kullanılmasını sağlayacak şekilde bu ihlali ortaya çıkaran zararı telafi edecek yeterli koruma ve güvenceleri tanınması gerekir.

Bu esasa göre seyahat özgürlüğü ve bu özgürlüğün düzenlenmesi meselesi, iki zıt maslahatı uzlaştırmak için adil ve net bir kriterin belirlenmesine şiddetle ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu maslahatlardan biri, bu hakkın güvence altına alınması ve bu hakkı düzenleme gerekçesi ile yönetim tarafından tehdit edilmemesi ve dokunulmaması ile birlikte bireylerin seyahat özgürlüğü hakkı ile bağlantılıdır. Diğer ikinci maslahat ise bu hakkın bireylerin temel ve özel hak ve maslahatlarına dokunma aracına dönüşmesi, toplumun safiyetini, سلامتini ve güvenliğini bozması halinde devlet ve toplum bu saldırganlığı savunma hakkı ile bağlantılıdır.

Her ülke açısından bu hak kapsamlı bir şekilde tanınmıştır. Zira insan hakları evrensel beyannamesinin (13.) maddesinde bu hak, insan haklarından kabul edilmiştir. Yine 1966 yılı Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin (12.) maddesinde, diğer bölgesel anlaşma ve sözleşmelerde, bu hakka vurgu yapılmıştır. İleride araştırma konusu kapsamında detaylı bir şekilde ele alacağımız ülkelerin anayasaları da böyledir. Yukarıda

geçen bu nedenlerden dolayı (karşılaştırmalı hukuk ve Irak anayasalarında seyahat özgürlüğü) başlığı altına giren araştırma konusunu seçtik.

Seyahat özgürlüğü hakkını belirtmek için bu hakkın niteliği üç bölüme ayırarak işlenmesi gerekir. Tezin birinci bölümünde seyahat özgürlüğü kavramı ve hukuki niteliği olan bir başlık altında hak, özgürlük ve seyahat kavramı ve tanımlarından ve seyahat özgürlüğünün hukuki niteliğinden bahsedilmiştir. İkinci bölümünde Irak anayasalarının seyahat özgürlüğüne bakışı başlığı altında dört başlığa ayırarak şu şekilde düzenlenmiştir: 1876-2005 arasında Irak anayasaları ve Irak kanunlarının seyahat özgürlüğüne bakışı, ülke içinde ve ülke dışında vatandaşların ve yabancıların giriş ve çıkışlarının düzenlenmesi . Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise seyahat özgürlüğünün sınırlamaları ve teminatları başlığı vererek ve bu başlığı dört kısma detaylandırarak: Seyahat özgürlüğü sınırlamaları ve birçok devlet anayasalarının, uluslararası ve bölgesel sözleşmelerin ve yargısal teminatları incelenmektedir.

2. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

2.1. Hak Ve Özgürlüğün Kavramı

Seyahat özgürlüğü hakkının mahiyeti konusu, bu konuyu ele alan hukuki görüşleri arz ederek bir taraftan hak diğer taraftan özgürlük arasındaki farkın ele alınmasını gerektiren bir konudur. Aynı şekilde anayasa hukukunun temel hak ve özgürlüklerin taksim edilmesine bakışını ele alarak bu hakkın diğer temel hak ve özgürlükler arasındaki konumunun açıklanmasını gerektiren bir konudur. Yine bu hakkın hukuki yapısını açıklamamızın yanı sıra bu hakkın, yani bu hakkı kapsayan ve kapsamına girdiği hakların kapsamını ele almamızı gerektiren bir konudur. Buna göre seyahat özgürlüğü hakkının mahiyeti konusu, bu bölümün aşağıdaki şekilde taksim edilmesini gerektirir:

2.1.1. Genel olarak

Hukukçular hakkı, muktezasına binaen kişiye tekелci şekilde herhangi bir şey üzerinde hakimiyet veya başka bir kişinin belirli bir görevi yerine getirmesi yetkisi veren hukuki bağ şeklinde tanımlarlar¹. Aynı şekilde hakları siyasi haklar ve medeni haklar olmak üzere iki kısma taksim ederler². Medeni haklar ise kendisini himaye etmesi ve özgürlüğünü güvence altına alması gibi birey için gerekli hakların olduğu genel haklar ile aile hakları ve mali haklar gibi özel haklar olmak üzere ikiye ayrılır³. Temel hak ve özgürlükler, dolaşma ve seyahat özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, fikir özgürlüğü, inanç özgürlüğü ve ikamet özgürlüğü gibi genel izinler olmak üzere anayasaların konusu olan haklardır. Bunlar, insanlar arasındaki ortak haklar olup, hiçbir kimse bu özgürlüklerden faydalanmayı tek başına tekeline alamaz⁴. Bu açıdan hukukun birebir terim manası ile örtüşmemesine rağmen aynı zamanda bireylere, kanunun her türlü ihlale karşı koruma kazandırdığı belirli yetkiler verir. Bundan dolayı hukukçuların çoğu, bunlara haklar adını vermişlerdir⁵.

¹ Muhammet Murgi, **Yöneticihaklarını kötüye kullanma teorisi**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Aynül şemis Üni, 1972, s. 47.

² Ömer El hazisi, **Hakkın Kötüye Kullanılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üni, 2005, s.6.

³ Can Moring, **kamu Özgürlükleri**, cev, Vecih El Beayni, uveydet yay, Beyrüt, 1989, s.15-19.

⁴ Cafer Abdül Sade, **Anayasal rejimlerde iktidar ve özgürlük arasındaki denge**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üni, 2006, s.21-23.

⁵ İsa Türki, **İrak'ta Seyahat Özgürlüğü Düzenlenmesi**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat üni, 2005, s. 3. ; Muhammet Selah El Seyit, **Kamu Özgürlüklerin Anayasal Koruması**, Zarül El Nahda yay, 2.bs. ,Mısır,El Kahira, 2009, s. 34, 171.

Ayrıca özgürlük, bir ihlal meydana geldiğinde bazen net terimsel anlamda haklardan bir hakkı ortaya çıkarabilir. Bu durumda ihlale maruz kalan kişiye tekeli şeklinde hakimiyet veya gereklilik yetkisi veren hukuki bir bağ ortaya çıkar⁶. Temel özgürlükler, birer ruhsat veya izindir⁷. Temel özgürlükler, kanunun özel bir tahsise yer vermeksizin tüm insanlar için tanıdığı mekanlardır⁸. Ancak temel özgürlüklere yönelik bir ihlal meydana geldiğinde hukuki bir hak ortaya çıkar⁹. Dolayısıyla özgürlük, terimsel anlamda hak elde etme imkanı veren bir faktördür¹⁰.

Buna göre hakkın dar ve geniş kullanımı, insan hakları ve temel özgürlükler, bunların dakik veya mecazi anlamda birer hak olması¹¹, hak, ruhsat veya izin olarak isimlendirilmesi¹², hakkın görevle ilişkilendirilmesi fikrinin hukukçuların genelinin özgürlüklere¹³, temel hak ve insan haklarına hak adı kazandırılmasına itiraz etmelerine yol açması hakkındaki tartışmalar, sadece bunlar ile diğer hak gruplarından ayırt eden unsurlara dayanan yasal haklar arasında karıştırmaya çalışılır¹⁴.

Seyahat özgürlüğü hakkı konusunun araştırılması, bizleri bu hususun bir hak mı yoksa özgürlük mü olduğu araştırmasına götürür¹⁵. Çünkü hak ile özgürlüğün birbirinden ayırt edilmesi hakkında hukukçular arasında dönen bir tartışma vardır. Ayrıca bazı anayasa mevzuatları, diğer temel hak ve özgürlükler konusunu ele alırken tek bir metoda bağlı kalmamışlardır¹⁶. Bazıları bir taraftan hak ile diğer taraftan özgürlüğü birbirine karıştırırken diğer bazı mevzuatların açık metinlere göre bunları birbirinden ayırdıklarını görürüz¹⁷.

⁶ Abdulhakim Hasan, **Düşünce ve İslam Siyasi Sistemde Kamu Özgürlükleri**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Aynül Şemsi üni, 1974, s. 176. ; El Seyit, **a.g.e**, s. 34, 171.

⁷ Moring, **a.g.e**, s.15-20.

⁸ El hazisi, **a.g.e**, s.6-7.

⁹ Moring, **a.g.e**, s.15-20.

¹⁰ Türki, **a.g.e**, s. 3. ; El Seyit, **a.g.e**, s. 34, 171.

¹¹ Yasir Atevi, **Seyahat Özgürlüğü Hüküğü**,Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,Bağdat üni, 2007, s.15. ; Hıdır Hıdır, **Kamu Özgürlükleri ve İnsan Haklarına Giriş**, Menşurat El Hazise yay., 3.bs., Lübnan, Terablüs, 2008, s. 23.

¹² Abdulhakim , **a.g.e**, s. 177.

¹³ Tevik Faraç Hasan, **Yasal Bilime giriş**, 'y.y.', Beyrüt, 1975, 451.

¹⁴ Türki, **a.g.e**, s. 3.

¹⁵ El hazisi, **a.g.e**, s.6-7.

¹⁶ Abdül Sade, **a.g.e**, s.21-23.

¹⁷ Atevi, **a.g.e**, s. 15.

Bu nedenle bu bölümde hak ve özgürlüğün tanımını açıklamak istedik. Bu bölümü iki konuya taksim ettik. Birinci konuyu hakkın mefhumuna ve ikinci konuyu özgürlük mefhumuna tahsis ettik¹⁸.

2.1.1.1. Hakkın şeri tanımı

Hakkın sözlük anlamı şöyledir¹⁹: “İnkâr edilmesi mümkün olmayan varlık ve olgulardır.” Leys şöyle der: “Hak batılın zıttıdır²⁰. Denilir ki: Bir şeyi hakkı ile hak etti ²¹. Zorunlu olarak gerekti²².” Yine şöyle denmiştir²³: “Bir işi hakkı ile hak etti ve sabit bir hak oldu²⁴.” Allahu Teâla şöyle buyurmuştur: “And olsun ki onların çoğu gafletlerinin cezasını hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar²⁵.” Hak, Allah’ın isimlerinden veya sıfatlarındandır. Kur’an ve hak, batılın zıddıdır²⁶. Hükmedilen emir, adalet, İslam, mal, mülk, sabit olan varlık, doğruluk, ölüm, kesinlik ve hakların biri²⁷. Buna delalet eden ayetlerden Allah-u Teâla’nın şu ayetleridir: “Hak ile batılı birbirine karıştırmayın ve bildiğiniz halde hakkı gizlemeyin.”²⁸.

“Onların mallarında isteyenler ve mahrum olanlar için belirli bir hak vardır.” “Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülürler.” “Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler: ...dediler.” “Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur.”²⁹ Ve benzeri diğer ayeti kerimeler vardır³⁰. Buna göre hak kelimesinin içerisinde

¹⁸ El hazisi, **a.g.e**, s.6-7.

¹⁹ El hazisi, **a.g.e**, s.6-10.

²⁰ Mazin Hasan, **İnsan Hakları**, El Gürri El Hazise yay, Irak, El Najaf El Eşraf ,2008, s. 12.

²¹ Muhammet Sait Esir, Bilal Cuneydi, **Arapça ve Terminoloji Sözlüğü**, Darül El Avda yay, Beyrut, 2004, s.434.

²² Ferkat Abbüt, **Kişisel Güvenlik Hakkı ve Yasal Garantisi**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Babil üni, 2007, s. 54.

²³ Muhammet Bin Bekir El Razi, **Muhtar EL saha**, Darül Risele yay, Kuvet, 'y.t.', s. 97.

²⁴ Türki, **a.g.e**, s. 4-5.

²⁵ El hazisi, **a.g.e**, s.6-7.

²⁶ Muhammet Bin Mükrim Bin Menzur, **lisan-ül El Arap**, El Tarih El Arbi yay, 3.cilit, 3.bs., Beyrut, 1993, s.255.

²⁷ Osman El Necdî, **Kamu yararına bireyin seyahat özgürlüğünün düzenlenmesi**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüksek Güvenlik Bilimleri Enstitüsü üni, Suudiye Arap İstan, 1992, s.37-43.

²⁸ Beyrak El Cuburi, **Kişisel Haklar ve Sivil Koruma**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Musul Üni, 2004, s.4-5.

²⁹ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

³⁰ Mecit El Ankebi, **"Hak ve Mefaat Düşüncesi"**, hukuki Araştırmalar dergisi, beytül hikme yay, Bağdat, 1.yıl, 1999, S.1, s.73.

geçtiği konuya göre birçok manası vardır³¹. Bu manaların en kapsamlısı şudur: “İnsana herhangi bir şeyde tasarrufta bulunma veya bulunmama özgürlüğü veren şeydir³².”

2.1.1.2. Hakkın hukuki tanımı

Hak fikri³³, hakkın yapısını ve esasını ortaya çıkaracak şekilde manasının belirlenmesi zor olan soyut fikirlerden kabul edilir³⁴. Bu nedenle hukukçular, bu hususta ciddi bir şekilde ihtilaf etmişlerdir³⁵. Hatta bazıları, başta Fransız hukukçu “Duguit” olmak üzere hak fikrini inkar etmeye kadar gitmişlerdir³⁶.

Fakat bu durum, hukukçuların hak kelimesine sınırlı olmayan genel bir mefhum vermelerine mani olmamıştır³⁷. Bu da hak kelimesinin tanımında birçok eğilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur³⁸. Hukukçular, bu eğilimleri genel olarak şu dört eğilimde özetlemişlerdir³⁹:

- a. Kişisel kuram: İrade veya kişisel kuram olarak isimlendirilir⁴⁰. Çünkü bu kuram⁴¹, hakkı kişi ile bağlantılı bir şey yapar⁴² ve hakkı şöyle tanımlar⁴³: “Hukukun herhangi bir kişiye verdiği ve sınırını çizdiği yetki veya irade gücüdür⁴⁴.” Bu eğilimin öncüsü Alman hukukçu “Savigny”dir⁴⁵.
- b. Tematik kuram⁴⁶: Tematik kuram olarak isimlendirilmesi⁴⁷, hakkın tanımında hakkın sahibine değil hakkın konusuna değinmesinden dolayıdır⁴⁸. Bu kuram, hakkı şöyle

³¹ El hazisi, **a.g.e**, s.6-10.

³² Selah El Rübayi, **İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Genel İlkeleri**, 'y.y.', Irak, Bağdat, 2005, s. 65-69. ; Türki, **a.g.e**, s. 4-5. ; Atevi, **a.g.e**, s. 16.

³³ Abdullah Mustafe, **Hukukun kökeni Bilimi**, El Vatanıye yay, Bağdat, 1996, s.194-195.

³⁴ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

³⁵ El hazisi, **a.g.e**, s.6-10

³⁶ Türki, **a.g.e**, s. 6. ; Atevi, **a.g.e**, s. 18.

³⁷ Fathi El Derini, **Hak ve Devlet Otoritesinin Sınırlama Etkisi**, El Risele yay, 2.bs., 1977, s. 113.

³⁸ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

³⁹ Atevi, **a.g.e**, s. 17. ; Türki, **a.g.e**, s. 6.

⁴⁰ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

⁴¹ El hazisi, **a.g.e**, s.6-10.

⁴² Abbüt, **a.g.e**, s. 55.

⁴³ Atevi, **a.g.e**, s. 16.

⁴⁴ Velit El Hilli, **İnsan Hakları Eğitimi**, 'y.y.', 'y.t.', s. 286-287. ; Abdül baki El bekri, Zühair El beşir, **Hukuka Giriş**, Derül kütup yay, 1989, s. 222.

⁴⁵ Türki, **a.g.e**, s. 6.

⁴⁶ Atevi, **a.g.e**, s. 18.

⁴⁷ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

⁴⁸ El Hilli, **a.g.e**, s. 287. ; Abdülrazzak El Senhuri, **İslam ve Batı Fikhında Hak Kaynakları**, 'y.y.', 1.cilit, Lübnan, Beyrüt, 1954, s. 9.

tanımlar⁴⁹: “Kanunun himaye ettiği menfaattir⁵⁰.” Alman hukukçu Ahernaj bu kuramın öncüsü kabul edilir⁵¹.

- c. Karma kuram⁵²: Bazı hukukçular, irade ve menfaati bir araya getiren bir tanım yaparak iki kuramın içeriğini birleştirmeye çalışmışlardır⁵³. Ancak iradenin menfaate mi yoksa menfaatin iradeye mi baskın geldiği hususunda ihtilaf etmişlerdir⁵⁴. Bazıları irade unsurunun menfaate baskın geldiğini savunarak şöyle demişlerdir⁵⁵: “Hak, hukukun himaye ettiği bir menfaati sağlamak üzere kişi için sabit olan iradi bir yetkidir⁵⁶.” Bazıları ise menfaat unsurunun iradeye baskın geldiğini savunarak şöyle demişlerdir⁵⁷: “Hak, irade yetkisine sahip olmasından dolayı kişi için sabit olan menfaattir⁵⁸.”
- d. Yeni kuram:⁵⁹ Savunucularının hakkı, irade veya menfaat veya ikisini bir araya getirerek tanımlamaktan kaçınan modern eğilim veya kuramdır⁶⁰. Bu eğilimin öncüsü hakkı⁶¹, “Hukukun kişiye verdiği ve himaye ettiği belli bir değeri tekel altına almak⁶²” olarak tanımlayan Belçikalı Hukukçu⁶³ “Daban’dır⁶⁴.” Bu tanım, tekilde ve hukukun bu tekeli himaye etmeyi⁶⁵ ortaya çıkarmasında ortaya çıkan hakkın esasını açıkladığı için hukukçuların genelinin tercih ettiği tanımdır⁶⁶.

⁴⁹ El Derini, **a.g.e**, s. 116.

⁵⁰ Abbüt, **a.g.e**, s. 55. ; Amir Hasan Fayyaz, **Kamuoyu ve İnsan Hakları**, 'y.y.', 1.bs., Irak, Bağdat, 2003, s.79. ; Hasan kire, **Hukuka Giriş**, 'y.y.', 4.bs., Mısır, El iskenderiye, 1971, s.431. ; Ehmat Muhammet Haşış, **Yargı Görev Teorisi**, Derül fekir El camii, Mısır, El İskenderiye, 2002, s.146.

⁵¹ Türki, **a.g.e**, s. 7.

⁵² El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁵³ Abbüt, **a.g.e**, s. 55.

⁵⁴ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

⁵⁵ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁵⁶ Atevi, **a.g.e**, s. 18; El Hilli, **a.g.e**, s.287.

⁵⁷ Tevik Faraç Hasan, **a.g.e**, s.451.

⁵⁸ Türki, **a.g.e**, s. 7.

⁵⁹ Cabir İbrahim El Ravi, **Uluslararası ve İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri**, Dar vail yay, 2.bs., Ammen, Ürdün, 2008, s. 160-161.

⁶⁰ Atevi, **a.g.e**, s. 18.

⁶¹ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

⁶² Abbüt, **a.g.e**, s. 56. ; Hilalli Abdül El İlah Ahmet, **Hak Alanında Kurbanı Korumak Kötüye Fikri Suçlama Aracı**, Zarül El Nahza El Arabiya yay, El Kahira, Mısır, 2002, s. 41.

⁶³ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁶⁴ El bekri, **a.g.e**, s. 224,226. ; Hilalli, **a.g.e**, s. 41

⁶⁵ Abdül Hay Hicezi, **Kuvet Hukuku ve Hukuk Çalışmalarına Giriş**, Kuveyt Üni yay, 1972, s. 160.

⁶⁶ Türki, **a.g.e**, s. 7.

Hak Arapça bir terim olup⁶⁷, dar anlamda⁶⁸, Adaletin gerektirdiğini ya da birine ayırdığı şey... adalet ve hukuk anlamlarında da kullanılır.⁶⁹ Fransızcada olduğu gibi diğer batı dillerinde de hem hak hem de hukuk anlamlarında kullanılan bu sözcük bir ansiklopedide şöyle tanımlanmıştır⁷⁰: "Aynı cemiyeti meydana getiren fertler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünü, bu kuralları inceleyen bilim, bir işlevde bulunma, bir şeyden yararlanma , onu kullanma veya başkasından bir şey talep etme ehliyetidir⁷¹.

Görüldüğü üzere, söz konusu terimi tanımlayan yukarıdaki ifadenin ilk tümcesinde hukuk, ikincisinde de hak anlamları vurgulanmak istenmiştir⁷². Hak sözcüğü aynı zamanda doğruluk, gerçek, Tanrı, diye değişik anlamları olduğu gibi,"hukukun kişilere tanıdığı yetki" anlamında da kullanılmaktadır⁷³.

Türk dili ve hukuki açısından, hak kavramını açıklamak için, batı dillerindeki tanımlamaya ihtiyaç bulunmamaktadır. Zira "hak" sözcüğünün müstakil bir anlamı bulunmaktadır⁷⁴.

Bilimsel bir yaklaşımla "Hak, hukuk tarafından kişilere tanınmış ve gerçekleşmesi genellikle sahibinin iradesine bağlı olan menfaatler"olarak tanımlanabilir. Haklar sahibine birçok yetkiler bahşeder.⁷⁵ Hakkın başka hukukçu ve bilim adamı tarafından değişik ifadelerle çeşitli tanımları yapılmıştır, Hak kavramını açıklayabilmek için, hukuk felsefesinde ileriye sürülmüş çeşitli görüşleri, bu ünitenin sınırlarını göz önüne alarak, bir kenara bırakırsak; şöyle bir tanım yapabiliriz: Hak, bir şeyi yapmak veya başkalarından belirli bir şekilde davranmayı veya bir şeyi yapmayı isteme yetkisidir. Hak, mevcut hukuk düzenince kişilere tanınır. Hukukun henüz tanımadığı bir hak, ancak bir hak iddiasından ibarettir⁷⁶.

⁶⁷ Abdullah Mustafe **a.g.e.**, s.194-195.

⁶⁸ Tevik Faraç Hasan, **a.g.e.**, s.451.

⁶⁹ Naci Doğan, **İnsan Hakları Hukuku (Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim ve Türkiye uygulaması)**, Altın Nokta yay, İzmir, 2005, s. 5.

⁷⁰ Tevik Faraç Hasasn, **a.g.e.**, s.451.

⁷¹ M.Refik Korkusuz, **Uluslararası Belgelerde ve Türkiye Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler**, Özrenk yay, İsatnbul, 1998, s.8.

⁷² Doğan, **a.g.e.**, s.5.

⁷³ Doğan, **a.g.e.**, s.5. Korkusuz, **a.g.e.**, s.7.

⁷⁴ Korkusuz, **a.g.e.**, s.8.

⁷⁵ Doğan, **a.g.e.**, s.5.

⁷⁶ Azim İbrahim, **Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlükler Gelişimi**, Yayınlanmış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara, 2010, s.21.

2.1.2. Özgürlük kavramı

Özgürlük mefhumu konusu, hukukçuların ilgisini çeken meselelerden sayılır⁷⁷. Bu bağlamda farklı teoriler ve eğilimler tesis etmişlerdir⁷⁸. Zira gerek yasal açıdan gerekse hukuki açıdan özgürlük mefhumu çeşitlenmiştir⁷⁹. Bu çeşitliliğin nedeni, geniş bir kapsama ve içeriğe sahip olmasından dolayı özgürlük mefhumuna dair belirli bir mefhum ortaya koymanın zorluğundan kaynaklanmaktadır⁸⁰. Buna göre özgürlük mefhumunu⁸¹, aşağıdaki hususlara binaen yasal ve hukuki açıdan açıklamaya çalışacağız:

2.1.2.1. Özgürlüğün şeri tanımı

Arapça sözlüklerde özgürlük kelimesinin bir nitelik olarak tanımı geçmemiştir⁸². Sadece nitelenen olması itibarıyla özgür kelimesi ile yetinilmiştir⁸³. İbn Manzur şöyle demiştir: “Zamme ile el-hür kelimesi, köle kelimesinin zıddıdır ve çoğulu el-Ahrar’dır.⁸⁴ El-Hurra kelimesi, el-Emetu kelimesinin zıddıdır. İnsanların özgürü, onların önde gelenidir.⁸⁵ Arapların özgürlüğü, onların eşrafıdır. Özgür, her şey ile övünmektir. Özgür çamur, içerisinde kumun olmadığı çamurdur⁸⁶. Özgür kum: İçerisinde çamurun olmadığı kumdur. Özgür fiil, güzel fiildir⁸⁷.”

2.1.2.2. Özgürlüğün hukuki tanımı

Hukuki açıdan özgürlük için birçok farklı mefhumlar belirlenmiştir. Hukukçulardan bazıları, özgürlüğü şöyle tanımlamışlardır⁸⁸: “Bireylere otoriteden bazı alanlarda herhangi bir şeyi yapmamasını isteme imkanı veren hukuki merkezlerdir⁸⁹. Yani otoritenin, bazı maddi yönlerde bireysel faaliyete karışmamaya zorlanmasıdır⁹⁰.” Yine özgürlük şu şekilde

⁷⁷ Abdullah Mustafe **a.g.e**, s.194-195.

⁷⁸ Abdül Sade, **a.g.e**, s.21-23.

⁷⁹ Atevi, **a.g.e**, s. 19.

⁸⁰ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁸¹ Hıdır Hıdır, **a.g.e**, s. 23-25.

⁸² Abdullah Mustafe **a.g.e**, s.194-195.

⁸³ Atevi, **a.g.e**, s. 19-20. ; Türki, **a.g.e**, s. 11.

⁸⁴ Abdül Sade, **a.g.e**, s.21-23.

⁸⁵ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

⁸⁶ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁸⁷ El Hilli, **a.g.e**, s. 331-332. ; İbn Manzur, **Lisan El Arap**, 'y.y.', 5.Cilt, 't.y.', s. 253-254.

⁸⁸ El Hilli, **a.g.e**, s. 242-245.

⁸⁹ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁹⁰ Naim Attiya, **Kişisel Özgürlüklere Teöri Katkı**, 'y.y.', Mısır, El Kahira, 1964, s. 55. ; Atevi, **a.g.e**, s. 20.

tanımlanmıştır: "Bireyin beşeri yapısı ve toplumun üyesi olması sebebi ile faydalandığı imkanlardır⁹¹."

Hürriyet hak gibi Arapça kökenli bir terim olup ,insanın herhangi bir konuda sahip olduğu hakkı kullanabilmesi olanağı anlamına gelmektedir ."hürriyet"," hak" teriminin bir türevi, bir sonucudur⁹². Öyle ki, hakkın bulunmadığı bir ortamda hakkaniyet mevcut olabilmektedir⁹³. Bu iki terimi birbirine bağlı olarak tanımlayacak olursak, insanın gerek kendi üzerinde, gerekse içinde yaşadığı fiziksel ortamın maddi ve manevi değerleri üzerinde sahip olduğu tasarruf ehliyetinin, kendisinin bağlı bulunduğu siyasal sistem ve sosyal çevre tarafından tanınmasına "Hürriyet"denir⁹⁴.

Hürriyet kavramının tarihi süreç içinde birçok yazar⁹⁵, hukukçu ya da düşünür tarafından pek çok tanımları yapılmıştır⁹⁶. Örneğin ünlü hukukçu ve siyaset felsefecisi Montesquieu(1689–1755), Kanunların Ruhu adlı meşhur eserinde "hiçbir kelime yoktur ki, özgürlük kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş olsun" demektedir⁹⁷. Gerçekten, bu sözler, özgürlük kavramının öznelliğini çok güzel açıklıyor⁹⁸. Bu durumu, özgürlük kelimesinin insanlarda yansıttığı heyecanı, tarihteki değişik düşünce sistemlerinin kendilerine mal etmek istemelerine de bağlayabiliriz⁹⁹.

Sonuçta sosyal bilimlerin hemen bütün alanlarının ilgilendiği özgürlük kavramının, birçok tanım denemesi vardır. 1789 tarihli "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin (4.maddesine) göre: "özgürlük, başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilmektir¹⁰⁰. Böylece, her insanın doğal haklarını kullanması, toplumun diğer üyelerinin de aynı haklardan yararlanmasını sağlayan sınırlarla sınırlanmıştır. Bu sınırları, ancak kanun belirleyebilir¹⁰¹.

⁹¹ Ahmet Selim Siayfan, **Kamu Özgürlüğü ve İnsan Hakları**, Menşurat El Hellab yay , 1.cilit, 2010, s.18-19.

⁹² El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁹³ Abdül Sade, **a.g.e**, s.21-23.

⁹⁴ Doğan, **a.g.e.**, s.49.

⁹⁵ Zekeriye İbrahim, **Özgürlüğün Sorunu**, Mektebet Mısır yay, El Kahira, 1971, s.18.

⁹⁶ El hazisi, **a.g.e**, s.6-8.

⁹⁷ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

⁹⁸ Hasan El Hasan, **Anayasa hukuku ve Lübnan'da anayasa**, Darül Hayat yay, 2.bs., Beyrut, Lübnan, , 't.y.', s.36.

⁹⁹ Zekeriye İbrahim, **a.g.e.**, s.18-19.

¹⁰⁰ Azim, **a.g.e.**, s.21.

¹⁰¹ Ahmet Mumcu, Eli Güzerici, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Turhan yay, Ankara, 2011, s.11. ; Eralp, Ziya, **Genel Turizim**, Ankara üni, Yüksek okul yay., Ankara, 1983, s.15-16.

Fransız düşünür Voltaire de hürriyeti tanımlarken : "Hürriyet, iradenizin, mutlak bir zorunlulukla istediği şeyi kişiliğinizin yapmaya alışmasındaki kudrettir." biçimde bir ifade kullanıyor¹⁰².

Diğer bir görüş ise bireye özel hayatını idare etme ve ülkenin genel sosyal özgürlüğüne katkıda bulunma izni veren temel özgürlüklerin hukuki araçların toplamını temsil ettiğini savunmuştur¹⁰³. Diğer bir görüş ise bireysel mefhumu ile özgürlüğü, herhangi bir tasarrufta bulunma veya bulunmama noktasında mutlak güç anlamına gelmesi olarak görmekte ve bu geniş özgürlüğü şu iki ilkeye bağlamaktadır: Birincisi: Başkalarının hak ve özgürlükleri sabit olacak şekilde zarar vermeme ilkesidir¹⁰⁴. İkincisi: Bireysel hak ve özgürlüğü kullanırken hukuki bağlılığın açık olarak görüldüğü hukuki ilkedir. Diğer taraftan hukukçu "Kant", özgürlüğü, sadece başkalarının özgürlüğünün sınırlandırdığı bireysel özgürlük şeklinde tanımlamıştır¹⁰⁵.

Aynı eğilime sahip olan bazıları, özgürlüğün kişinin kendi davranışlarını sırf kendi iradesi ile seçmesine imkan veren geleceği belirleme gücü olduğunu vurgulamaktadırlar¹⁰⁶.

Hukuki eğilimlerin özgürlük mefhumunu belirlerken aralarında fark bulunmasına rağmen özgürlük için şu şekilde belirli bir mefhum çıkarabiliriz: "Bireyin toplumun bireylerine tanınan hak ve özgürlüklere zarar vermeksizin hukuken kendisine tanınan hakları kullanıp kullanmama noktasında sahip olduğu imkanlardır¹⁰⁷." Bu mefhumu göre özgürlüğün mutlak olmayıp¹⁰⁸ kullanılmasının şu iki temel hususu gerçekleştirmek için düzenlemeye tabi olduğu açıkça görülür: Birincisi: Özgürlüğün bireyler tarafından eksiksiz olarak uygulanabilecek şekilde özgürlüğün esasını korumada ortaya çıkar¹⁰⁹. İkincisi: Kullanılmasının mutlak olmayıp, kanunen başkalarına tanınan haklarla çelişmeyecek oranda düzenlemeye tabi olmasında ortaya çıkar¹¹⁰.

¹⁰² Doğan, **a.g.e.**, s.49.

¹⁰³ Abdül Sade, **a.g.e.**, s.6-23.

¹⁰⁴ El Hasan, **a.g.e.**, s.36-37.

¹⁰⁵ Hıdır Hıdır, **a.g.e.**, s. 24-25.

¹⁰⁶ Atevi, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰⁷ El hazisi, **a.g.e.**, s.6-12.

¹⁰⁸ El Hilli, **a.g.e.**, s. 243.

¹⁰⁹ Abdül Sade, **a.g.e.**, s.6-23.

¹¹⁰ Atevi, **a.g.e.**, s. 20.

Hukukçular, özgürlüğün manasında ve tanımında ihtilaf etmekle birlikte özgürlüğün anayasa hukukunun esası olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir¹¹¹. Ayrıca anayasa fikrinin ortaya çıkması ve buna paralel olarak doğal hukuk felsefesinin ve sosyal sözleşmenin direkt etkisi olarak yazılı anayasa hareketinin yayılması ve halkların yöneticilerini¹¹² yönetimin mutlak yetkilerini sınırlandıran, bireylerin hak ve özgürlüklerini ve bunların gerektirdiği güvenceleri tescil eden anayasalar yapmaya çağrıda bulunmaları onların bu ittifaklarını güçlendirmiştir¹¹³. Hatta halkların özgürlüğe çağrısı, anayasa çağrısı ile ilişkilendirilmiştir¹¹⁴.

Bireyin amaçlarını gerçekleştirmesi ancak insanlara kişiliklerini elde etme imkanı veren bazı özgürlükler sağlanması veya özgürlüklerini güvence altına almaları için otoriteyi kullanmaya katkıda bulunma hakkının tanınması ile mümkündür¹¹⁵. Şu halde toplumu düzenleme, toplum ile bireyler arasındaki ilişkileri belirleme konusu ele alınırken bir de özgürlük ile otorite arasını uzlaştırma meselesi vardır¹¹⁶.

Bu mesele, yalnızca anayasa hukuku ile ilgili bir mesele değildir¹¹⁷. Bu mesele aslında özellikle toplumun direkt şekilde belirli bir çıkarı olduğu zaman hukukun tüm dallarında ortaya atılan bir meseledir¹¹⁸. Özgürlüğe sevk eden en güçlü unsur, otoritedir. Modern ülkede özgürlük, varlığı oranında otoriteye bağlıdır ve özgürlük ile otorite arasında denge denklemi oluşturmak zorunlu bir husus haline gelmiştir¹¹⁹.

Herhangi bir özgürlük sistemini belirlemekle yetkili olan otorite, kendisini iki temel zorlukla karşı karşıya bulur¹²⁰. Bir taraftan özgürlüğün kullanılmasını düzenleme, öncelikle bu özgürlüğü tehdit eden risklere karşı onun himaye edilmesini belirlemekle olurken diğer

¹¹¹ Selvan El Sincari, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Devletlerin Anayasaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üni, 2004, s.13.

¹¹² El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

¹¹³ Abdül Sade, **a.g.e**, s.6-23.

¹¹⁴ Türki, **a.g.e**, s. 12-13.

¹¹⁵ El Sincari, **a.g.e**, s.13

¹¹⁶ Cafer El Derraci, **Yönetim ve Özgürlük Arasında Anayasal Rejim Dengesi**, yayınlanmamış doktora tezi, Bağdat üni, 2006, s. 32-33. ; Mustafa AbuZeyt Fehmi, **Özgürlük, Sosyalist, Birlik**, Darül El Maarif yay, Mısır, El Kahira, 1966, s. 36-37.

¹¹⁷ Abdül Sade, **a.g.e**, s.6-23.

¹¹⁸ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

¹¹⁹ Kerim Yüsuf Keşşes, **Çağdaş Siyasal Sistemlerde Kamu Özgürlükleri**, El Maarif yay, Mısır, El İskenderiye, 'y.t.', s. 29-30. ; Türki, **a.g.e**, s. 13.

¹²⁰ Türki, **a.g.e**, s. 13.

tarafından özgürlüğün kullanılmasının belirlenmesi, bu özgürlüğe getirilecek sınırlamaların belirlenmesini gerektirir¹²¹.

Özgürlüğün, kanun ve sistem ile birarada yaşaması gerekir¹²². Bazen kanun, özgürlükler pahasına düzeni savunarak sistemi himaye etme yoluna gider¹²³. Buna mukabil özgürlük savunucuları ise genel sistemin özgürlükleri bastırabilecek taleplerini kısıtlama yoluna giderler¹²⁴. Tüm bunlara rağmen “sistem her zaman özgürlükle çelişmez ve özgürlük, reel bir varlığı olması için sisteme muhtaçtır. Özgürlük ve otorite, birbirine zıt iki şey değildir¹²⁵. Bilakis birbirini tamamlayan iki şeydir¹²⁶.”.

Ayrıca otorite, düzenli bir toplum oluşturmak için insanın istediği sosyal bir gerekliliktir¹²⁷. Oysa özgürlük, insanda var olan bir içgüdü olup, otoriteye karşı çıkmak için insanın doğasındaki bir meyildir¹²⁸. Otorite ile özgürlük arasındaki bu fikri ilişki sayesinde aralarında bir tür birlikte yaşamın ortaya çıkması kaçınılmazdır¹²⁹. Birlikte yaşamaları için bunun bir güvencesi ve gerek yöneteni gerekse yönetileni ile herkesin bağlı kalacağı bazı sınırlamaları olması gerekir¹³⁰. İşte bu güvencenin anayasada olduğunu görürüz¹³¹. Bu anayasa ister yazılı olsun ister örfi olsun fark etmez¹³².

Ayrıca hak, özgürlüğün eş anlamlısıdır¹³³. Örneğin “mülkiyet hakkınız olduğu halde bu hakkı kullanamıyorsanız ne değeri var” dediğimizde mülkiyet hakkı, özgürlük fikrinin ayrılmaz bir parçası olduğu sonucu ortaya çıkar¹³⁴. Yani hakkı kullanma özgürlüğü olmalıdır¹³⁵. İşte o

¹²¹ El Derraci, **a.g.e**, s. 26. ; Asım Ahmet İcıl, **Siyasal Sistemler**, Nahdat Mısır yay,5.bs., 1992, s.123-124. ; El Derraci, **a.g.e**, s. 26. ; Taima El Cerf, **Devlet Teorisi ve Siyasi Örgütün Temelleri**, El Kahira Elhazisa yay, 1964, s.471-472.

¹²² El Sincari, **a.g.e**, s.13-14.

¹²³ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

¹²⁴ Abdül Sade, **a.g.e**, s.6-23.

¹²⁵ Zekeriye İbrahim, **a.g.e**, s.18-19.

¹²⁶ Suat El Şarkavi, **Bağıl Kamu Özgürlükleri ve Yasal Düzenleme Üzerindeki Etkileri**, 'y.y.', 'y.t.', 3.bölüm, 76 cilt, s.29. ; Türki, **a.g.e**, s.14.

¹²⁷ El Cuburi, **a.g.e**, s. 4-5.

¹²⁸ El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

¹²⁹ Abbüt, **a.g.e**, s. 63. ; Abdul Gani Bessüni, **Siyasi Sistem ve Anayasa Hukuku Arabulucusu**, 'y.y.', 2004, s.358-359.

¹³⁰ Abdül Sade, **a.g.e**, s.21-23.

¹³¹ Abdullah İbrahim Nasıf, **siyasi iktidar**, Mevsuat El kada yay, 1985, s.12-13.

¹³² Türki, **a.g.e**, s.14.

¹³³ Abdül Vuhap Muhmmet, **Yönetim ve Özgürlük Arasındaki Çatışma**, yayınlanmamış doktora tezi, El Kahira üni, 2004, s.27,46. ; Abdullah Muhammet Huseyin, **Mısır'da Kişisel Özgürlükler**, mektebet El iskenderiye yay, Mısır, 1996, s.27-28. ; El Derraci, **a.g.e**, s. 22.

¹³⁴ Nasıf, **a.g.e**, s.12-13.

¹³⁵ El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

zaman hak, özgürlük fikrine bağlanır¹³⁶. Dolayısıyla bu esasa göre kullanılmayan bir hakkın hiç bir değeri yoktur. Hukukçuların geneli, diyetin kişinin şahsı ile bağlantılı ve kişinin ilkesini belirlediği ve kanunla güvence altına aldığı anayasanın çatısı altında kullanabileceği kişisel bir haktan başka bir şey olmadığı görüşündedirler¹³⁷. İnsan hakları, kanun koyucu savunsun yada savunmasın kişi ile bağlantılıdır. Kanun koyucu bu hakları ihlal etse dahi anayasanın iptal edilmesi ile iptal edilmeyen temel bir zarureti temsil etmesinden dolayı kalmaya devam eder¹³⁸. Kanun koyucu bu anayasanın korunmasını üstlensin yada üstlenmesin fark etmez. Dolayısıyla insan hakları özgürlük fikri ile bağlantılıdır¹³⁹.

Özgürlüğün herhangi bir sınırlama olmadan devletin otoritesi ile birlikte mutlak olduğunun tasavvur edilmesi imkansızdır¹⁴⁰. Bunun aksine özgürlük, her zaman devletin özgürlük karşısındaki yetkileri üzerinde sınırlamaları temsil eder. Özgürlük, haklardan birçok yönü ve kullanma hakkını gerçekleştirmek üzere bu şekilde netleşir¹⁴¹... Bu hakların başında Kişisel özgürlük, mülkiyet özgürlüğü, fikir, inanç ve toplantı özgürlüğünün yanı sıra siyasi özgürlükler olarak adlandırılan diğer özgürlükler gelir¹⁴².

Özgürlüğe bakarak özgürlüğün mahiyetini şu şekilde özetleyebiliriz: “Bireylere otoriteden bazı alanlarda herhangi bir şeyi yapmamasını isteme imkanı veren hukuki merkezlerdir¹⁴³” Yani otoritenin, bazı maddi yönlerde bireysel faaliyete karışmamaya zorlanmasıdır¹⁴⁴.

Özgürlük, her zaman kanuna bağlıdır ve insani faaliyet yapılması istenilen faaliyetin kullanılmasına imkan verir¹⁴⁵. Bu faaliyet, ancak kendisine kullanma özgürlüğü kazandıran yasama düzenlemesinin var olması ile özgürlük aşamasına ulaşır¹⁴⁶. Bu düzenleme ise kullanılması ile birlikte özgürlüğe karşı çıkmak demek değildir. Bireyin başkalarının özgürlüklerinin ihlal edilmesini engelleyen düzenlenmemiş bir özgürlüğü kullanması

¹³⁶ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

¹³⁷ El Sincari, **a.g.e**, s.13-14.

¹³⁸ El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

¹³⁹ Türki, **a.g.e**, s. 14.

¹⁴⁰ El Derraci, **a.g.e**, s. 25. ; Türki, **a.g.e**, s. 14.

¹⁴¹ El Derraci, **a.g.e**, s. 25.

¹⁴² Türki, **a.g.e**, s. 14. ; El Derraci, **a.g.e**, s. 25-26. ; Abdül Vuhap Muhammet, **a.g.e**, s.269.

¹⁴³ Atevi, **a.g.e**, s. 30-31.

¹⁴⁴ Munip Muhammet Rabi, **İdari Alillz Yetkililerinin Karşısında Özgürlük Teminatları**, 'y.y.', 1981, s.128. ; El Derraci, **a.g.e**, s.26. ; 44.mad., 2005 Irak Anayasası

¹⁴⁵ El Derraci, **a.g.e**, s.27.

¹⁴⁶ Nasıf, **a.g.e**, s.12-13.

imkansızdır ve birey veya otorite olarak başkalarını onun özgürlüğünü kullanmasına karşı çıkmasını engeller¹⁴⁷.

Şu halde özgürlük, aynı alanda başkalarının özgürlüklerini veya haklarını kullanmasına zarar vermeden veya karşı çıkmadan kişiye istediğini yapma hakkı verir¹⁴⁸. Özgürlüğün kullanılmasına ilişkin bu düzenlemeyi ancak kanun yapar¹⁴⁹. Özgürlük ile düzenleme arasında çelişkinin olmaması hukuken kabul gören bir husustur. Aksine düzenleme, uygulanması için özgürlüğe uygun bir iklim ve zemin oluşturur¹⁵⁰. Düzenleme olmadan özgürlük, kaosa dönüşür ve bireyin özgürlüğü kendi kapsamında canlandırması imkansızdır. Haklar da böyledir. Zira haklar, tüm sınırlamalardan mutlak değildir. Bilakis hakların sosyal bir işlevi vardır ve başkalarının hakları, toplumun genel çıkarı olarak isimlendirilen kapsamda bu haklarla bağlantılıdır¹⁵¹.

Bu ise hak ve özgürlük teorilerinin tamamında temel bir amaçtır ve ferdi veya ortak fikri eğilimlerin tamamında temel bir ilke olmuştur. Buradan da özgürlükleri şu dört kısma ayırabiliriz¹⁵²: Kişisel özgürlük¹⁵³, Sosyal özgürlük, Ekonomik özgürlük, Siyasi özgürlük¹⁵⁴.

Özgürlüklerle ilgili araştırmamızdaki en önemli konu, hukukun öneminden dolayı “temel özgürlükler” veya anayasada güvence altına alınan hakların adı olması itibarıyla “bireysel özgürlükler” olarak isimlendirdiği kişisel özgürlüklerdir¹⁵⁵. Haklar vatandaşlar için ilan edilmiş olsa da her zaman barışçıl mücadele yoluyla bu hakları elde etmeye çalışırlar.¹⁵⁶ Kişisel özgürlük, bireyin yapısında ve toplumun inşasında son derece etkin bir öneme sahip olmasından dolayı anayasalarda bu özgürlüğün güven içinde uygulanması için güvencelerin olduğunu ve şahsi özgürlüğü uygulayan kişiler için güvence sağlandığını

¹⁴⁷ Türki, **a.g.e**, s.15.

¹⁴⁸ El Hilli, **a.g.e**, s.243.

¹⁴⁹ 1789 Fıransız İnsan Hakları Bildirgesi şöyle beldirmiştir(özgürlük sadece yasalara göre sınırlanır).

¹⁵⁰ Nasıf, **a.g.e**, s.13-15.

¹⁵¹ El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

¹⁵² Abdül Fettah Murat, **Kamu Özgürlükleri Açıklaması ve Mahkemeler Uygulaması**, EL Mektep El Cemii El Hazıs yay, Mısır, 'y.t.', El İskenderiye, s.20-24,50-51. ; Abbüt, **a.g.e**, s. 63-66. ; Tarık Fethullah, **Seyahat ve İkamet Özgürlüğü Meşruiyyet ve Uygun Güvenlik Arasında**, Derül Nahda El arabiye yay, Mısır, El Kahira, 2006, s.12-17. ; Atevi, **a.g.e**, s.30-39.

¹⁵³ Ali El Debbes, Ali Alyyen, **İnsan Hakları ve Özgürlükleri**, Darül sakafe yay, Ürdün, ammen, 2005, s.41-43.

¹⁵⁴ El Cuburi, **a.g.e**, s. 5-6.

¹⁵⁵ Zekeriye El Mısri, **İnsan Hakları**, Darül El Kütup yay, Mısır, El Mahalla El Kubra, 2006, s.136-137.

¹⁵⁶ El hazisi, **a.g.e**, s.6-12.

görürüz¹⁵⁷. Bu da diğer özgürlüklerden faydalanılabilmesi için şahsi özgürlüğün gerekli olması itibarına binaen onun özgürlüklerin başında gelmesini sağlar¹⁵⁸.

Kişisel özgürlük hukuki içeriği ile aslında diğer özgürlüklerin tamamına oranla ana eksen olması itibarına binaen özgürlüklerin en kutsalı ve en önemlisi sayılır¹⁵⁹. Kişisel özgürlükler rolü gereği birçok dallara ayrılır ki bunlar şunlardır¹⁶⁰:

İnanç veya din özgürlüğü, Dolaşma veya seyahat özgürlüğü, İkamet özgürlüğü, Yazışmaların gizliliği, Düşünce özgürlüğü, Toplantı özgürlüğü, Dernek açma özgürlüğü¹⁶¹. Araştırmamızda bu yedi¹⁶² dal içerisinde en önemli olanı seyahat özgürlüğüdür.

Seyahat özgürlüğü¹⁶³, insanın herhangi bir araçla bir yerden başka bir yere gitme özgürlüğüdür. İnsanın bu özgürlüğü, terk ettiği mekana istediği zaman geri dönme özgürlüğünü de kapsar¹⁶⁴. Seyahat özgürlüğünde asıl olan mutlak olmasıdır ve ülkeler arasında görevlilerin olmadığı sınır kapılarının açılması ile ortaya çıkan sorunlar baş gösterinceye kadar bu şekilde uzun bir zaman devam etmiştir¹⁶⁵. Böylece bu durum, giriş ve çıkış vizelerinin, ilgili anlaşmaların hükümlerini uygulama konumuna koyan seyahat belgelerinin düzenlenmesi yoluyla seyahat özgürlüğünün düzenlenmesini, devletin müdahale etmesini, anlaşmalar yapılmak üzere ülkeler arasındaki geçiş ilişkilerinin belirlenmesini ve koordine edilmesini gerektirir hale gelmiştir¹⁶⁶.

Bu özgürlük ve bu özgürlüğün düzenlenmesi, ayrımcılığa yönelik herhangi bir hukuki engelin bulunmaması durumunda eşitlik ilkesine bağlı kalınmadan düzenleme gerekçesi altında veya belirli bir grubun ülkeye giriş çıkışının yasaklanması ve seyahat özgürlüğüne karşı gelinmemesi veya yasaklama getirilmemesi kapsamı içerisinde istisnasız her şeyi kapsar. Yani bu hak, insanın herhangi bir sınırlama veya müdahale olmadan devletin

¹⁵⁷ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

¹⁵⁸ Türki, **a.g.e**, s.16.

¹⁵⁹ Abdül Münim Mahfuz, **Bireysel İktidar ve İlişkisi**, 1.cilt, Darül El Nahda yay, 'y.t.', s.63.

¹⁶⁰ Tervat Bedevi, **Siyasal Sistemler**, Derül Nahda El Arabiye, Mısır, El Kahira, 1975, s.409-414.; AbuZeyt Fehmi, **a.g.e**, s.51,70. ; Muhammet Ali EL Nasrı, Ali Yusuf El şekerı, **Irak Anayasa Çalışmaları**, müaseset afak yay, 1.bs., 2008, s.505-509. ; Atevi, **a.g.e**, s.19-20.

¹⁶¹ 35-47.mad, 2005 Irak Anayasa. Fethullah **a.g.e**, s.12-14.

¹⁶² Vail Abdül Latif, **1876-2005 Arası Irak Anayasaları**, Darül El şun El sekafiye El amme yay, Irak, Bağdat, 2006, s.421-422.

¹⁶³ Ramazan Abu Suut, **Medeni hukuka giriş açıklama arabulucusu**, Darül Cemii yay, Beyrüt, 1983, s.49-52.

¹⁶⁴ Türki, **a.g.e**, s.15.

¹⁶⁵ El Necdi, **a.g.e**, s.37-43.

¹⁶⁶ Abu Suut, **a.g.e**, s.49-52.

sınırları dahilinde dolaşabilmesidir. Aynı şekilde herhangi bir engel olmadan özel maslahatlarını gerçekleştirmek için başka ülkelere gitmek üzere kendi ülkesinden çıkış yapma ve yine yasal olması dışında herhangi bir sınırlama olmadan dilediği zaman ülkesine geri dönme hakkıdır¹⁶⁷.

Bu durum, devletin kamu maslahatını, kamu güvenliğini, devletin iç ve dış güvenliğini sağlamak veya başka bir devlet ile arasında savaş olması gibi milli ekonomiyi korumak amacıyla vatandaşlarının dolaşmalarına sınırlamalar getirmesine mani değildir. Dolayısıyla devlet, milli ekonomiyi korumak için seyahat özgürlüğüne katı sınırlamalar getirebilir¹⁶⁸.

2.2. Seyahat Özgürlüğü Kavramı

2.2.1. Genel olarak

İnsanların bazı gereksinimleri karşılamak üzere bir yerden bir başka yere gitmeleri tabiidir¹⁶⁹. Bu yer değiştirme eylemi iktisadi bir amaca bağlı olabildiği gibi kişisel nitelikli de olabilir. Ticari bir iş yapmak, iş edinmek, bir taşınmaza sahip olmak amacıyla yapılan seyahatler iktisadi niteliklidir. Öte yandan, kişisel ilişkiler nedeniyle yapılan ayrıca evlilik kurumu ve aile kavramını ilgilendiren seyahatler ise kişisel niteliklidir. Bu durumda seyahat özgürlüğü, anayasalarda mevcut mülkiyet, çalışma ve aile kurumlarını ilgilendirmektedir. Bu itibarla, kişinin kendisini serbestçe geliştirebilmesini de bir anlamda ön şartıdır¹⁷⁰.

Yerleşme ve seyahat hakkı, dört farklı hakkı kapsamaktadır. Bunlar kişinin; (1)ülkesi içinde seyahat hakkı; (2) ülkesi içinde bir yerleşim yeri seçme hakkı; (3) ülkesi de dahil herhangi bir ülkeden ayrılma hakkı; (4) ülkesine giriş hakkı. Devletin bu hakları sadece kamu kurum ve kuruluşlarını değil, aynı zamanda özel kişilerin müdahalesinden de korunması için güvence altına alması gerekir. Örneğin bir kadın açısından bakılırsa, devletin koruma görevi, söz konusu kadının serbestçe hareket edebilmesini engellememelidir.

Hak sahipliği bakımından, genel olarak, vatandaş veya yabancı olmanın bir farkı yoktur. Devletler, açıkça ve zorunlu bir şekilde vatandaşlara uygulananlar dışında, temel hakları,

¹⁶⁷ Abu Suut, **a.g.e.**, s.49-52.

¹⁶⁸ Fethullah **a.g.e.**, s.14-15.

¹⁶⁹ Muhammet Rifat, **Siyasal Sistemler**, Darül El Matbuat yay, El İskenderiye, 1993, s.148.

¹⁷⁰ Korkusuz, **a.g.e.**, s.252.

karşılıklılık, vatandaşlık veya vatandaşlık durumlarına bakmaksızın, ülkesinde bulunan herkese sağlamak zorundadırlar¹⁷¹.

Yerleşme; belli bir yerde devamlı ikamet ve yurt edinme olarak tanımlanmakta olup, o yeri yaşam ilişkilerinin merkezi ve ağırlık noktası yapma isteği ile bir yerde geçici olarak, kısa süreli oturmaya ifade etmektedir.

Yerleşme ve ikamet, seyahatin başlangıç ve sona erme noktalarıdır. Seyahat ve yerleşme özgürlüğünün korunması yer değiştirme amacıyla hareket etmekten başlamaktadır. Bu hareket, eski ve yeni oturma yeri açma olanağını kapsamaktadır. İstenilen ikamet yerine götürecek akla uygun herhangi bir yolun ve hareket aracının kullanılması garanti edilmektedir¹⁷².

2.2.1.1. Seyahat özgürlüğünün şeri tanımı

Seyahat sözlükte(Sefer) kelimesinin mastarıdır. Bu kelimenin sözlükte birçok anlamı vardır. Bunlardan bazıları şunlardır¹⁷³:

Birincisi: Mesafe kat etmek. Bu ise dolaşmak için çıkıldığında denilir¹⁷⁴ “Sefer” kelimesinin çoğulu “Esfâr”dır ve fiili “Sefera’dır.” Kişi sefere çıktığında "sefere çıktı" denilir ve “celese” babındandır. Sefere çıkmak ve misafir olmak üzere felan beldeye sefere çıktı ve misafir oldu¹⁷⁵. Kişi sefere çıktı, kavim sefere çıktı. Sahâbe ve sahabe gibi. Sâfera, rakibin ve rukkebun gibi. "Museffer" kişi. Yani çok soru soran kişi demektir¹⁷⁶.

İkincisi: İfşa etmek¹⁷⁷: Vekile “sefir” denmesi bu kabildendir. Çoğulu “süferâi’dir.” Şerif ve şurafâ gibi. Sanki bu, ifşa olduğunda darabe babından olan “seferat” ve “sefran” sözlerinden alınmış gibidir. Çünkü o, vekil olduğu hususu açıklamakta ve ifşa etmektedir. el-Ezheri şöyle demiştir: “Misafir, yüzündeki konaklama niyetini, mekan hakkından ve kendisinden feragat etmesini ve boş yere inmesini ifşa etmesinden dolayı misafir olarak isimlendirilmiştir¹⁷⁸.

¹⁷¹ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin yay, Ankara, 2009, s.216.

¹⁷²Ercan Aygün, **1982 Anayasası'nda Seyahat Özgürlüğü**, Yayınlanımsız Yüksek Lisans Tezi, Ankara üni, 2007, s.29.

¹⁷³ Türki, **a.g.e**, s.18-19.

¹⁷⁴ Ali Bin Sültan, **Hazis Açıklamaları**, Derül fikir yay, 2002, s.41.

¹⁷⁵ El Necdi, **a.g.e**, s.70-73.

¹⁷⁶ www.almaany.com/home.php?language

¹⁷⁷ Türki, **a.g.e**, s.17.

¹⁷⁸ Türki, **a.g.e**, s.17-18.

Sefer, misafirlerin yüzlerini ve ahlaklarını araştırmasından ve gizledikleri şeylerin ortaya çıkmasından dolayı "sefran" olarak isimlendirilmiştir¹⁷⁹.

2.2.1.2. Seyahat özgürlüğünün hukuki tanımı

Hukukçuların aksine İslam Şeriatı hukukçuları, seyahati birçok şekilde tanımlamışlardır. Nitekim el-Lübab kitabının yazarı seyahati şöyle tanımlamıştır: "İnsanın, deve yolculuğu veya yaya olarak üç gündüz ve üç gecelik mesafedeki bir yeri kastetmesidir."

Bu tanımda seyahate çıkış belirtilmeden kasıt belirtilmiştir. Dolayısıyla bu eksik bir tanımdır. Çünkü Müslüman fakihlere göre seyahat, sadece kasıtle gerçekleşemez. Bilakis fakihlerin racih görüşüne göre yola çıkmak ve evlerin geçilmesi gerekir¹⁸⁰.

El-Tehaveni'nin yaptığı tanımın durumu da böyledir. Zira o, seyahati şöyle tanımlamıştır: "Seyahat, belirli bir mesafenin kastedilmesidir.". İbni Abidin ise seyahati şöyle tanımlamıştır: "Seyahat, içerisinde namazın kısaltılması, orucun yenmesi, mesh etmenin üç güne kadar uzatılması, Cuma ve iki bayram namazı farziyetinin düşmesi ve mahrem olmadan hür kadının yolculuğa çıkmasının haram olması gibi hükümlerinin değiştiği husustur."¹⁸¹.

Bu tanımda kasıt, yol çıkma veya mesafe belirtilmeden seyahatte hükümlerin değişmesi ele alınmıştır. Dolayısıyla seyahatin manası açık ve net bir şekilde belirlenmemiştir. Zeylai ise seyahat hakkında şöyle demiştir: "Kara, deniz veya dağ üzerinden ortalama üç gün yola gitmek üzere bir kimsenin şehirdeki evleri geçmesidir ve dört farzı kısaltmasıdır"¹⁸².

Seyahat özgürlüğü, "devlet içinde" ve "devletten devlete" olmak üzere iki ayrı rejime tabi tutulmuştur. Buna göre yurt içinde seyahat özgürlüğü; vatandaşların ülke içinde hareket, yer değiştirme ve yerleşme serbestliğinin güvence altına alınması ile vatandaşın, sürgüne(yurtdışına) gönderilemeyeceği esasına dayanmaktadır. Herkesin devlete ayrılmış yerler hariç olmak kaydıyla ve özel mülkiyet esaslarına da bağlı kalarak istediği yere yerleşme hakkı vardır¹⁸³.

¹⁷⁹ www.almaany.com/home.php?language

¹⁸⁰ İbrahim El Mutar, **Ramazan Oruç Tartışmaları**, 1965, www.mukhtar.ca/contentN.php?type...id=113; www.al-islam.com/Loader.aspx?pageid=694

¹⁸¹ El Necdi, **a.g.e.**, s.70-73.

¹⁸² El Necdi, **a.g.e.**, s.70-73.

¹⁸³ Korkusuz, **a.g.e.**, s.253.

Bu hak; yerleşme ve seyahat özgürlüğünün bir cüzüdür. Yurtdışı seyahat hususunda ise sorun kişinin devletinden ziyade gitmek istediği devlet açısından ortaya çıkmaktadır. Çünkü uluslararası metinler böyle bir hakkı öngörmektedir. Kısaca, "kendi ülkesinden başka bir ülkeye girme hakkı" diye bir hak söz konusu değildir ¹⁸⁴.

Yerleşme ve seyahat özgürlüğü, her şeyden önce, "açık toplum" olmanın olağan tezahürlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özgürlük, kişilerin ülkenin herhangi bir yerinde ikamet edebilme, konut edinebilme, mesleki ve sosyal bir faaliyette bulunabilme gibi amaçlarla, bir kamu gücü tarafından engellenmeksizin bir yerden başka bir yere gidebilmesi olarak tanımlanabilir¹⁸⁵.

Yerleşme hürriyeti, insanların serbestçe yer değiştirebilmeleri, diledikleri yerde oturma, konutunu seçip yerleşme ve yaşama tercihlerinde hür olmalarını ifade eder. Bu nedenle, yerleşme ve seyahat hürriyetleri klasik ve geleneksel hak ve hürriyetler arasında yer alır¹⁸⁶.

2.2.2. Seyahat özgürlüğünün hukuki niteliği

Seyahat özgürlüğü hakkının hukuki yapısının belirlenmesi anayasal hukuk alimleri tarafından tartışmalara yol açtı. Her hukukçunun bu hakkın yapısı ve içeriğine olan bakış açısının farklı olmasından dolayı farklı görüşler ortaya atıldı. Anayasa yargısı ya da idari yargı olsun, bazı yargı hükümleri bu hukukun yapısına karşı çıktı¹⁸⁷. Bunu aşağıdaki şekilde önce anayasa hukuku, sonra yargı altında ele alacağız:

2.2.2.1. Anayasal fıkıh görüşü açısına göre

Anayasa hukuku tarafı, seyahat özgürlüğü hakkının hukuki yapısı hakkında diğer temel hak ve özgürlüklerin bulunması ve bunların kullanılması için gerekli olması itibarına binaen temel kişisel haklardan biri olduğu görüşündedir¹⁸⁸. Çünkü seçilme hakkı ile birlikte bireye seyahat etme hakkı verilmediği, yasal bir gerekçe olmadan bireyin tutuklanamaması veya

¹⁸⁴ Aygün, **a.g.e.**, s.29_30.

¹⁸⁵ Azim, , **a.g.e.**, s.205.

¹⁸⁶ Kalabalık, **a.g.e.**, s.216. Aygün, **a.g.e.**, s.9.

¹⁸⁷ Atevi, **a.g.e.**, s.41.

¹⁸⁸ Abdülhamit Mütvellî, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Sistemler**, Darül El Marif yay, 4.bs., El İskenderiye, 1965-1966, s.101.

hapsedilememesi gibi seyahatine bir sınırlama getirilmemesi durumunda seçilme hakkının verilmesinin bir değerinin olmadığı görüşündedirler¹⁸⁹.

Çünkü belirli bir idari makama bireylerin seyahat etmesini yasaklama noktasında mutlak bir yetki verilmesi halinde seçim sandıklarına gitmelerini engelleyerek rakiplerinin oy kullanma haklarını kullanmaktan mahrum edebilir. Yine bireylere seyahat etme haklarını kullanma imkanı verilmediği zaman onlara üretme ve ticaret hakkı verilmesinin de bir değeri yoktur¹⁹⁰. Diğer taraftan anayasa hukuku tarafı, seyahat etme özgürlüğünün izafi özgürlüklerden olduğu¹⁹¹, yani mutlak bir özellik olmadığı, aksine seyahat özgürlüklerini kullanırlarken¹⁹² bireylerin ülkede geçerli olan kanunlara¹⁹³ saygı gösterilmesi, kamu düzeninin korunması ve bizzat temel hak ve özgürlüklerin gözetilmesi çerçevesinde birçok sınırlamaya tabi olduğu görüşündeler¹⁹⁴.

2.2.2.2. Yargının görüşü açısına göre

Anayasa hukuku, seyahat etme özgürlüğü hakkının hukuki yapısının açıklanması hakkında farklı görüşler ortaya koyarken yargı hükümleri de bunu açıklama cihetine gitmiştir. Nitekim Mısır İdari Mahkemesi, birçok kararında bu hakkı vurgulamış ve açıklamıştır¹⁹⁵. Zira verdiği bir kararda, “Bir yerden başka bir yere, bir taraftan başka bir tarafa seyahat etme özgürlüğünün kararlaştırılmış anayasal bir hak olduğunu, herhangi bir gerekçe olmadan buna dokunulmasının mümkün olmayacağını, gerekli oranda toplumun maslahatının, şerefine ve onurunun korunması dışında bu hakka sınırlama getirilemeyeceğini” belirtmiştir¹⁹⁶.

Yine Mısır Anayasa Mahkemesi, (1997)¹⁹⁷ yılında verdiği bir kararda, “Seyahat etme özgürlüğünün diğer temel hak ve özgürlüklerinin üzerine odaklandığı temel unsurlardan

¹⁸⁹ Semi Cemalittin, **Anayasa Mahkemesi Açıklamaları Göre Anayasa Hukuku**, Müşcet El Mearif yay, El İskenderiye, 2005, s.344. ; Neim Atiye, **Seyahat Yasağı**, Derül El Nahda El Arabiye yay, Elkahira, 1991, s.6.

¹⁹⁰ El Taii, , **a.g.e**, s.64.

¹⁹¹ Ahmet Hafız Necim, **Kur'an ve Evrensel Bildirisi Arasında İnsan Hakları**, Darül Fikir yay, El Kahira,'y.t.', s.344.

¹⁹² Ahmet Ced Mensur, **İnsan Haklarının Yargısal Koruması**, Derül Mecit yay, El Kahira, 1997, s.30.

¹⁹³ Suat El Şerkavi, **Bağıl Kamu Özgürlükleri ve Yasal Düzenleme Üzerindeki Etkileri**, Derül El Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1979, s.11.

¹⁹⁴ Ahmet Hafız Necim, **a.g.e**, s.34-35

¹⁹⁵ 267 Temiz Kararı, 25 Nisan1981 Duruşmada, İdareni Anayasa Mahkemesi Tarafından kurulan genel ilkeleri, 24.yıl .

¹⁹⁶ Şerif Yusuf Hilmi Hatır, **İnsan Onuru İlkesinin Anayasal Koruması**, 'y.y.', 2007, s.152-154.

¹⁹⁷ Atevi, **a.g.e**, s.43.

olduğunu¹⁹⁸ , bölgeyi terk etme hakkı dahil gitme ve gelme seyahat hakkının her vatandaşın gitmek ve ikamet etmek istediği tarafı seçme hakkı olduğunu ve anayasanın kişisel özgürlük unsurlarından biri olarak gördüğünü” ifade etmiştir¹⁹⁹.

Mısır devleti konseyi ise²⁰⁰ bu hakkın hukuki yapısını ele almış, seyahat hakkının bireyin kişisel hakkının herhangi bir gerekçe olmadan yasaklanması, karşı çıkılması veya sınırlama getirilmesi mümkün olmayan bir parçası olduğunu onaylamıştır²⁰¹.

Yine Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi, seyahat özgürlüğüne vurgu yapmıştır²⁰². Şöyle ki seyahat özgürlüğü hakkının temel anayasal bir hak olduğunu²⁰³, Amerikan halkının gurur duyduğu kültüründen bir parça sayıldığını, Amerikan vatandaşlarının tüm ihtiyaçlarını karşılamak için şerefli bir hak olduğunu ve bu hakkın anayasal değerler çerçevesinde temel bir özelliğe sahip olduğunu açıklamıştır²⁰⁴. Fransız Anayasa Konseyi ise²⁰⁵ bu hakkı, kişisel hak ve özgürlüklerden saymış, anayasa tarafından korunması durumunda diğer kişisel hak ve özgürlüklerin önüne geçirmiştir²⁰⁶.

Nitekim verdiği kararların birinde seyahat etme özgürlüğünün temel haklardan bir hak ve bireysel özgürlük görüntülerinden bir görüntü olduğuna hükmetmiştir²⁰⁷.

¹⁹⁸ El Taii, , **a.g.e**, s.63.

¹⁹⁹ Feruk Abdül Bar, **Hak ve Özgürlüklerin Korunmasında Mısır Devletin Rolü**, Derül Meerif yay, 4.bs., 1965-1966, s.101.

²⁰⁰ Atevi, **a.g.e**, s.43.

²⁰¹ Ahmet Fethi Serür, **Anayasa Ceza Hukuku**, Derül Şüruk yay, El Kahira, 2001, s.394-395.

²⁰² El Taii, , **a.g.e**, s.66-67.

²⁰³ Atevi, **a.g.e**, s.42.

²⁰⁴ Atiye, **a.g.e**, s.25.

²⁰⁵ Atevi, **a.g.e**, s.43. ; El Taii, , **a.g.e**, s.64.

²⁰⁶ Abdül Bar, **a.g.e**, s.224.

²⁰⁷ Ahmet Fethi Serür, **Hak ve Özgürlüklerin Anayasal Koruması**, Derül Şüruk yay, 2.bs., El Kahira, 2000, s.398.

3. IRAK ANAYASALARININ SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜNE BAKIŞI

Bu konuda Irak anayasalarında seyahat özgürlüğüne dikkat çeken anayasa metinlerini ele alacağız. Bununla birlikte bu belgelerin her birinin çıkarıldığı andaki hakim koşullar, bu veya şu belgenin iptal edildiği ve yerine yeni belgenin çıkarıldığı andaki koşullar hakkında bir tablo ortaya koymak için bu anayasa belgelerinin her biri hakkında kısa bir mukaddime sunacağız.

Herhangi bir tarihi sürece ilişkin anayasa belgesinin siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere hayatın farklı alanları üzerinde net bir yansımasının olduğu kabul gören bir husustur²⁰⁸. Toplumların siyasi, sosyal ve benzeri durumlarına ve içerisinden geçtiği gelişmelere vakıf olabilmek için bu toplumların vakıasına bakılabilecek en net açı, belirli bir zaman döneminde bu toplumlara egemen olan anayasa belgeleridir.

Irak'ın tarihi gelişiminin arz edilmesi sonucunda Irak devletinin kurulduğu 1921 tarihi öncesi ve sonrasında olmak üzere şu ana kadar birçok anayasa belgesine tanık olduğumu görürüz. Bu belgelerden her birine, bunların genel olarak şahsi özgürlüğe ve özel olarak seyahat özgürlüğüne bakışlarına değineceğiz.

3.1. 1876-2005 Arasındaki Irak Anayasaları

3.1.1. Osmanlı kanun-i esasisi (1876-1908)

Osmanlının Irak üzerindeki hakimiyeti, dört asır boyunca devam etmiştir. On dokuzuncu asrın son çeyreğinde mutlak yönetim yöntemine son vermeye ve Osmanlı Devleti'nin ulaştığı çöküntüyü durdurmaya çalışan reform hareketinin kurulmasında önemli bir gelişme yaşanmıştır²⁰⁹

Reform hareketinin mensupları, devletin durumunun ancak Sultan'ın mutlak yetkisini sınırlandıran, anayasanın belirlediği şartlar ve sınırlar getiren bir anayasa çıkarılmakla ihya

²⁰⁸ Türki, a.g.e, s.19.

²⁰⁹ Türki, a.g.e, s.23.

ve ıslah edileceğini gördüler. İşte reform hareketi, bu esasa göre bunu Meşrutiyet olarak tanımladı²¹⁰.

Anayasa, Osmanlı Kanun-i Esasisi olarak tarif edilmiştir²¹¹. Bu anayasa, anayasaların modern esas ve mefhumlarına göre belirlenmiş Sultan Abdulhamid tarafından kabul edilmiş anayasadır²¹².

Bu anayasa 119 maddeden ibarettir²¹³. Maddelerinde hak ve özgürlüklere dikkat çekilmiştir. Bu ise şahsi özgürlükler de 9. ve 10. maddelerin metinlerinde geçmiştir. Zira 9. maddenin metni şöyle der²¹⁴ "Tüm Osmanlılar, şahsi özgürlüğe sahiptirler ve onlardan her biri başkalarının haklarına tecavüz etmemekle yükümlüdür²¹⁵."

Yine 10. madde şöyle der: "Şahsi özgürlük, her türlü saldırıdan korunmuş olup hiç bir kimse, kanunun tayin ettiği sebep ve suretin dışında herhangi bir vesileyle tecavüzde bulunamaz"²¹⁶. Bu iki maddenin metni sonucunda anayasanın açık bir şekilde şahsi özgürlüğe saygı gösterilmesi gerektiğini belirttiğini görürüz ki seyahat özgürlüğü de devletin güvence altına aldığı bu özgürlüklerden biri olarak kabul edilmiştir²¹⁷.

3.1.2. Irak kanun-i esasisi (1925 Anayasası)

Osmanlı Devleti'nin birinci dünya savaşında hezimete uğraması ve 1918 yılında Irak topraklarından tamamen çekilmesi ile Irak'ın Osmanlı anayasası ile ilişkisi son buldu²¹⁸. Böylece Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk ayında ulusal hareketin talepleri başında Irak halkı tarafından seçilen bir meclis tarafından belirlenen bir anayasanın yapılması talebi ortaya çıktı²¹⁹.

Kraliyet genel valisinin 1918 Aralık ve 1919 Ocak aylarında gerçekleştirdiği referandumda ulusal hareketin merkezleri olarak kabul edilen ana şehirlerdeki insanlar, bağımsızlık

²¹⁰ İhsan El Müfirci, 'v.d.', **Irak'ta Anayasa Hukuku ve Anayasal Düzeni**, 'y.y.', 2.bs., Irak, Bağdat, 2007, s.292.

²¹¹ Abdül Latif, **a.g.e**, s.7-8.

²¹² Türki, **a.g.e**, s.23.

²¹³ Türki, **a.g.e**, s.24.

²¹⁴ Irak Kanun-i Esasisi(1876 Anayasa).

²¹⁵ Abdül Latif, **a.g.e**, s.9.

²¹⁶ Abdül Latif, **a.g.e**, s.9.

²¹⁷ Türki, **a.g.e**, s.23.

²¹⁸ Türki, **a.g.e**, s.23-24.

²¹⁹ Raat El Cadde, **Irak'ta Anayasal Mavzuatlar**, Beytül Hikme yay, 1998, s.29.

taleplerini ve ülke adına bir anayasa yapmak üzere Irak halkının seçtiği meclise bağlı olan bir yönetimin kurulması taleplerini dile getirdiler²²⁰.

1921 yılında Irak devletinin kurulması üzerine Kral Birinci Faysal, 23 Ağustos 1921 yılında giydiği taç merasimi sırasında yaptığı konuşmasında ilk yapacağı işin kendisi ile istişare içerisinde ülke adına demokratik siyasi hükümetlerin kurallarına dayanan, siyasi ve sosyal hayatının esaslarını belirleyen bir anayasa belirleme görevini üstlenecek meclis seçimlerini gerçekleştirmek olacağını ilan etti²²¹.

1925 Anayasası, 125 maddeden ibarettir²²². Ayrıca bu maddelere, 1958 yılında yapılan düzenlemede geçici bir madde eklenmiştir²²³. Maddeler, mukaddime ve 10 bölüm halinde dağıtılmıştır²²⁴. Bu anayasanın 7. maddesinde şahsi özgürlüğe işaret edilmiştir²²⁵.

Söz konusu madde şöyle der: "Tüm Iraklı vatandaşların şahsi özgürlüğü saldırıya ve müdahaleye karşı korunmuştur. Hiçbir Irak vatandaşı yakalanamaz, alıkonulamaz, cezalandırılmaz, meskenini değiştirmeye zorlanamaz, sınırlamalara maruz bırakılmaz, kanunun hükmünün dışında askerlik hizmetine zorlanamaz. İşkence ve Iraklı vatandaşların ülke dışına sürgün edilmesi kesinlikle yasaktır." ²²⁶.

Bu maddenin metninden 1925 anayasasının açık bir şekilde şahsi özgürlüğe saygı gösterilmesi ve dokunulmaması gerektiğini belirttiği görülmektedir ki seyahat özgürlüğü, anayasanın güvence altına aldığı şahsi özgürlüklerden biri sayılır²²⁷.

3.1.3. 27 Temmuz 1958 geçici anayasası

İkinci bölümde²²⁸, 7-19 maddelerinde otoritelerin kaynağı, hak ve temel yükümlükler ele alınmıştır. Bu anayasa, 11. maddede şahsi özgürlüğe saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 11. madde şöyle der²²⁹: "Şahsi özgürlük ve evlerin mahremiyeti korunmuş olup

²²⁰ Türki, **a.g.e**, s.23. ; El Müfrici, **a.g.e**, s.297-306.

²²¹ Türki, **a.g.e**, s.24.

²²² El Müfrici, **a.g.e**, s.316.

²²³ Abdül Latif, **a.g.e**, s.46-48.

²²⁴ Irak Kanun-i Esasisi 1925 Anayasası.

²²⁵ Abdül Latif, **a.g.e**, s.48.

²²⁶ Ali, Hüseyin Fahir, **Irak anayasalarında Teori ve Pratik Arasında İnsan Hakları**,

Yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Arap Akademsiyen ve araştırma merkezi, Hukuk ve siyasal bilimler fakültesi, Denimarka, 2011, s.80.

²²⁷ Türki, **a.g.e**, s.24.

²²⁸ El Müfrici, **a.g.e**, s.353.

²²⁹ 1958 Irak Geçici Anayasası.

kamu güvenliğinin gerektirdiği hususlar ve kanun düzenlemesi dışında bunlara tecavüz edilemez." ²³⁰. Bu metinden anayasanın şahsi özgürlükleri güvence altına aldığını görmekteyiz ki seyahat özgürlüğü, bu özgürlüklerin bir parçası sayılır²³¹.

3.1.4. 1963 Yılı 25 sayılı devrim komutası ulusal konsey kanunu

(4 Nisan 1963 Anayasası)

8 Şubat 1963 yılında birinci cumhuriyetin siyasi rejimi devrildi ve devrimin ilk açıklamasında ilan edilen Devrim Komuta Konseyinin idare ettiği yeni siyasi bir rejimin kurulduğu ilan edildi²³². Bu anayasaya Devrim Komuta Konseyi Yasası adı verildi ve 18. maddede anayasa olarak kabul edildi. Aslında bu maddeye gerek yoktu.

Zira Devrim Komuta Konseyi Yasası, anayasa olarak isimlendirilmesine rağmen anayasanın görevi olan siyasi yetkinin kullanılmasını düzenlemesinden dolayı "anayasa" olarak kabul edilmektedir. 04 Nisan 1963 anayasası "1963 yılı 25 sayılı Devrim Komuta Konseyi Yasası", 20 madde içermektedir²³³. 4 Nisan 1963 anayasası, şahsi özgürlükler dahil genel özgürlüklere değinmemiştir²³⁴. Bilakis bu anayasanın maddelerinde sadece devrim komutasının ulusal konsey tarafından otoritenin uygulama yöntemine odaklanılmıştır²³⁵.

3.1.5. 1964 Yılı 61 sayılı devrim komutası ulusal konsey kanunu

(22 Nisan 1964 Anayasası)

İkinci cumhuriyetin siyasi rejimi, 18 Kasım 1963 tarihinden meydana gelen askeri darbenin üzerine kurulmasından dokuz ay sonra devrildi²³⁶. Böylece 1964 yılı 61 sayılı Devrim Komite Konseyi adıyla bilinen yeni bir anayasa yapan üçüncü cumhuriyet rejimi olan yeni siyasi rejim kuruldu. Bu yeni anayasa "04 Nisan 1963 anayasası" olan eski anayasayı ilga etmek

²³⁰ Ali, **a.g.e.**, s.83. ; Abdül Latif, **a.g.e.**,s.105.

²³¹ Türki, **a.g.e.**, s.25. ; El Müfrici, **a.g.e.**, s.358-359.

²³² Türki, **a.g.e.**, s.27.

²³³ El Müfrici, **a.g.e.**, s.362.

²³⁴ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.156-203.

²³⁵ Ali, **a.g.e.**, s.84.

²³⁶ Türki, **a.g.e.**, s.26.

için geldi. Zira yeni anayasanın 14. maddesinde²³⁷ bu anayasanın ilga edileceği belirtilmiştir²³⁸.

22 Nisan 1964 anayasası, 17 maddeden oluşmaktadır²³⁹. Anayasanın maddeleri, 4 Nisan 1963 anayasasında olduğu bölümler veya başlıklar altında düzenlenmemiştir²⁴⁰. Bu anayasada genel özgürlüklere veya düzenlenme şekline yer verilmediği görülür. ²⁴¹ Bu da anayasal bir belge için önemli bir eksiklikler. Çünkü şahsi özgürlükler dahil genel özgürlükler, her türlü anayasal belgede ele alınması kaçınılmaz olan önceliklerden sayılır. Ancak açıktır ki otoriteyi elinde tutan kişilerin tek derdi, kendilerini otoriteye getiren diğer hususlara aldırış etmeksizin otorite ve onu ellerinde nasıl tutacaklarıdır²⁴².

3.1.6. 29 Nisan 1964 geçici anayasa

Önceki anayasalarda gördüğümüz gibi bu defa askeri bir darbe veya siyasi rejimde bir değişim meydana gelmedi²⁴³. Ancak sadece otoritenin kullanılması ile ilgili hususların düzenlenmesi içerirken otoriteyi kullanmasında anayasal düzenleme olmadan diğer anayasal kurumların tamamına dokunulmadığı 22 Nisan 1964 anayasasında eksiklerin bulunmasından dolayı üçüncü cumhuriyetin siyasi rejiminin altında anayasal kurumların tamamını ele alan yeni bir anayasal belgenin çıkarılması gerekti²⁴⁴.

Bu anayasa, bir önsöz yayınladı. Bu önsözde anayasada geçiş dönemi boyunca geçerli olmak üzere bireyin devlet ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen yönetim kuralları geçmektedir²⁴⁵. Ayrıca bu anayasa, 106 maddeden oluşmakta²⁴⁶ olup Irak Cumhuriyeti'nin 1958 yılında kurulmasından beri çıkarılan en geniş anayasal belgedir²⁴⁷. Anayasanın maddeleri, 6 bölüm halinde dağılmış ve üçüncü bölüm 18-39 maddeleri, temel hak ve yükümlülükler tahsis edilmiştir²⁴⁸.

²³⁷ 22 Nisan 1964 Irak Anayasası.

²³⁸ El Müfrici, **a.g.e.**, s.368-372.

²³⁹ El Müfrici, **a.g.e.**, s.371.

²⁴⁰ Türki, **a.g.e.**, s.27.

²⁴¹ 22 Nisan 1964 Irak Anayasası.

²⁴² Ali, **a.g.e.**, s.85.

²⁴³ Türki, **a.g.e.**, s.27.

²⁴⁴ El Vaka'i El İrakia, S.1045, 14 Aralık, 1964.

²⁴⁵ Türki, **a.g.e.**, s.27.

²⁴⁶ 29 Nisan 1964 Geçici Irak Anayasası.

²⁴⁷ El Müfrici, **a.g.e.**, s.375-376.

²⁴⁸ Ali, **a.g.e.**, s.68; El Müfrici, **a.g.e.**, s.376.

Anayasanın bu bölümünde 25. maddenin metni dahil Iraklıların şahsi özgürlüklerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu madde ise şöyle der²⁴⁹: "Iraklı bir vatandaşın herhangi bir yerde ikamet etmesi yasaklanmaz ve kanunda belirtilen durumlar dışında herhangi bir mekanda ikamet etmeye zorlanamaz." ²⁵⁰ Bu da anayasanın Iraklı vatandaşların yasa uyarınca bir yerden istediği bir yere seyahat etme ve dolaşma hakkını güvence altına alması demektir.

3.1.7. 21 Eylül 1968 geçici anayasa

Üçüncü cumhuriyetin siyasi rejimi 17 Temmuz 1968 yılında devrildi ve yerine yeni bir siyasi rejim kuruldu. Bu rejim, 29 Nisan 1964 geçici anayasası ile ilgili resmi bir tutum benimsemedi. Ancak yeni siyasi rejimin siyasi otoritenin kullanılması alanında aldığı birçok karar, bu anayasanın fiilen ilga edilmesi olarak kabul edildi. Resmen ilga edilmesi ise 93. maddesi²⁵¹ uyarınca 29 Nisan 1964 geçici anayasasının ilga edilmesinin belirtildiği 21 Eylül 1968 anayasasının çıkarılmasından sonra gerçekleşti. Buradan da dördüncü cumhuriyetin siyasi rejiminin 21 Eylül 1968 geçici anayasası olarak bilinen geçici bir anayasa oluşturduğu görülmektedir²⁵².

21 Eylül 1968 geçici anayasa, önsöz ve 95 maddeden oluşmaktadır²⁵³. Önsözde devrimin hedeflerine ve bu anayasanın bireyin devlet ve toplumla ilişkilerini düzenlemek üzere yönetim hükümlerini güçlendirmek ve kalıcı bir anayasa çıkarılana kadar geçerli olmak üzere çıkarıldığına değinilmektedir²⁵⁴.

Anayasanın maddeleri, 5 bölüm halinde düzenlenmiş ve üçüncü bölüm 20-40 maddeleri, temel hak ve yükümlülere tahsis edilmiştir. Anayasanın bu bölümünde Iraklı vatandaşların temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Nitekim 27. maddenin metninde Iraklı vatandaşların kanun uyarınca ikamet yerini kendisi isteğiyle seçme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.²⁵⁵ Zira madde şöyle der: "Iraklı bir vatandaşın herhangi bir yerde ikamet etmesi yasaklanmaz ve kanunda belirtilen durumlar dışında herhangi bir mekanda ikamet etmeye zorlanamaz." ²⁵⁶ Iraklı vatandaşların kanun uyarınca istediği herhangi bir

²⁴⁹ Türki, **a.g.e.**, s.27.

²⁵⁰ 29 Nisan 1964 Irak Anayasası.

²⁵¹ 21 Eylül 1968 Geçici Irak Anayasası.

²⁵² El Cadde, **a.g.e.**, s.97. ; Türki, **a.g.e.**, s.28.

²⁵³ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.236-258. ; El Müfrici, **a.g.e.**, s.390.

²⁵⁴ Ali, **a.g.e.**, s.87. ; Türki, **a.g.e.**, s.30.

²⁵⁵ Türki, **a.g.e.**, s.30. Abdüllatif, **a.g.e.**, s.241.

²⁵⁶ 27.Mad., 1968 Geçici Irak Anayasası.

yere seyahat etme ve gitme özgürlüğüne zımnen işaret edilmiş olsa da bu açık bir ifadedir²⁵⁷.

3.1.8. 16 Temmuz 1970 geçici anayasa

Anayasa belgesi, askeri bir darbe veya siyasi rejim değişikliği olmadan ikinci kez değişti. Bu ise 29 Nisan 1964 anayasasında ilk kez ve Irak anayasalarının tarihinde ikinci kez yaşanmaktaydı²⁵⁸.

Eylül 1968 geçici anayasası, yönetim nizamının 17 Temmuz 1968 yılında değişmesinden sonra ortaya çıkan ve hızla gelişen siyasi vakıdan farklılık arz eden bir durum teşkil etmeye başladı. Bunun göstergesi ise bir yıllık dönem içerisinde söz konusu anayasa üzerinde gerçekleşen dört değişikliktir. Bu da bu dönemde siyasi vakı ile anayasa metni arasında bir çatlağın oluştuğunu teyit etmektedir. Bu da 16 Temmuz 1970 yılında yeni bir anayasanın çıkarılmasına ve 21 Eylül 1968 geçici anayasasının ilga edilmesine zemin hazırladı²⁵⁹.

16 Temmuz 1970 geçici anayasa, çıkarıldığında 67 maddeden oluşmaktaydı²⁶⁰. Daha sonra üzerinde yapılan düzenlemeler sonucunda 70 madde haline geldi²⁶¹. Anayasanın maddeleri, beş bölüm halinde düzenlenmiş ve üçüncü bölüm 19-36 maddeleri, temel hak ve yükümlüklere tahsis edilmiştir. ²⁶² Bu anayasal belgede seyahat özgürlüğü açıkça belirtilmiştir²⁶³.

Zira anayasanın 24. maddesi şöyle der²⁶⁴: "Kanunun belirttiği durumlar dışında Iraklı vatandaşların yurtdışına seyahat etmeleri veya ülkeye geri dönmeleri yasaklanamaz, ülke içinde dolaşımları ve ikamet etmeleri sınırlandırılmaz."²⁶⁵.

²⁵⁷ El Müfrici, **a.g.e.**, s.390-397.

²⁵⁸ Turki, **a.g.e.**s.29

²⁵⁹ El Müfrici, **a.g.e.**, s.394-400.

²⁶⁰ El Müfrici, **a.g.e.**, s.409.

²⁶¹ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.260.

²⁶² Ali, **a.g.e.**, s.89.

²⁶³ Turki, **a.g.e.**, s.29.

²⁶⁴ 16 Temmuz 1970, Geçici Irak Anayasası.

²⁶⁵ Yasir İtavi, **a.g.e.**, s.45.

3.1.9. 1990 Yılına ilişkin Irak anayasa taslağı

Irak, 17 Temmuz 1968 yılındaki devrimin yapılmasından 1990 yılına kadar uzanan siyasi bir istikrar durumuna tanık oldu²⁶⁶. Bu durum, 1958 yılında birinci cumhuriyetin kurulmasından beri siyasi rejimin istikrara kavuştuğu en uzun dönemdir. Ancak bu istikrar, halkın kanaati veya rejimin gerçekleştirdiği başarılar veya kazanımlarla değil bu rejimin hükmettiği araçlarla gelmiştir. Zira rejim, Irak halkının istememesine rağmen boyun bükme ve uygulamaktan başka bir şey yapamadığı araçlar ve yöntemlerle halka hükmediyordu.

Bu rejim, kendisine bir tür meşruiyet kazandırma ve dünyaya kendisinin halkın iradesine saygı gösteren demokratik bir rejim gibi gösterme girişimi altında görünen o ki çıkardığına pişman olduğu bu tasarıyı getirdi. Zira bu tasarının ele alınması için meslek ve halk kurumlarına dağıtılmasından sonra Irak, komşusu ve Müslüman bir Arap ülkesi olan Kuveyt devletine karşı haksız ve insafsız bir savaşa girdi²⁶⁷. Bundan sonra Irak'ın başına gelmeyen kalmadı ve bütün can damarlarını kesen ambargo uygulandı. Böylece Iraklılar, diğer hiçbir halkın şahit olmadığı savaşlara, yıkımlara, ambargolara ve ölümlere şahit oldu.

Bu anayasa taslağı, önsöz ve 179 maddeyi kapsayan 8 bölümden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm, hak ve özgürlüklere ve bunların güvence altına alınmasına tahsis edilmiştir. Bu bölümün birinci kısmı, hak ve özgürlükleri içermektedir 38-68 maddeleri²⁶⁸. Nitekim 67./1 madde şöyle der²⁶⁹: "Iraklı vatandaşların yurtdışına seyahat etme ve ülkeye geri dönme hakları güvence altına alınmış olup kanunun belirlediği durumlar dışında dolaşmaları ve ikamet etmeleri sınırlandırılmaz." ²⁷⁰.

1990 ve 1970 geçici anayasalarında Iraklı vatandaşların seyahat etme özgürlüğüne sahip oldukları açık bir şekilde belirtilmesine rağmen ne üzücüdür ki maddelerin metinlerini okuyan bir kimse, vatandaşların tek ümidinin bu hakkına güvence altına alınması olduğunu görür. Ancak bu haktan faydalanmak ve seyahat etmek istediğinde büyük bir hayal kırıklığına uğramaktadır. Çünkü pasaport görevlilerinin karşısına bu haktan faydalanmasını engelleyen birçok şart ve koşul koyduğunu görmektedir²⁷¹.

²⁶⁶ Turki, **a.g.e.**, s.29.

²⁶⁷ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.290.

²⁶⁸ 1990 Yılına İlişkin Irak Anayasa Taslağı.

²⁶⁹ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.308-309.

²⁷⁰ 1990, Irak Anayasası.

²⁷¹ Turki, **a.g.e.**, s.31.

3.1.10. Irak devleti geçiş dönemi yönetimi kanunu (2004 Geçici Anayasa)

Bu defa sadece askeri darbe, devrim ve siyasi rejimin değişmesi ile kalınmadı. Dahası Irak'ta eski rejimin devrilmesinin ötesinde ülkenin Amerika Birleşik Devletleri ve müttefikleri tarafından işgal edilmesine karşı çıkan tüm Iraklı vatandaşların korktuğu şey meydana geldi ve 09.04.2003 tarihinden beri Irak'ın başına gelmeyen kalmadı.²⁷² Irak, bu tarihten sonra daha önce içerisinde geçtiği tüm dönemlerden tamamen farklı olan yeni bir döneme girdi. Çünkü halkın mevcut rejime karşı yaptığı gerek askeri darbe gerek devrim olsun daha önce Irak'ın başına gelen şeylerin tamamı yerel bir değişimdi.

Bugün meydana gelenler ise yerel olmayıp haricidir ve amacı sadece rejimi değiştirmek değildir. Bilakis hiçbir kimsenin aklına gelmeyecek daha uzun vadeli hedefleri amaçlamaktadır. Her şeye rağmen olan oldu ve işgal kuvvetleri, işgalin gölgesinde Irak'ı yönetmesi için bir parlamento tayin etti. Bu parlamentonun başkanlığını ise Amerikan sivil yöneticisi yapmaktadır²⁷³.

Mart 2004 tarihinde Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu adında bir kanun çıkarıldı. Bu kanun, geçici bir anayasa konumundaydı. Çünkü yönetim nizami şeklini ve otorite yönetimini açıklamasının yanı sıra kurumlar ve görevlerini belirlemekteydi²⁷⁴.

Bu anayasa, 64 maddeden oluşmakta ve seyahat özgürlüğüne açıkça vurgu yapmaktadır. Zira 12. maddenin d fıkrası şöyle der: "Iraklı vatandaşlar, Irak'ın her yerinde dolaşma ve yurtdışına seyahat etme özgürlüğü hakkına sahiptirler.²⁷⁵". Bu ise Irak'ta seyahat özgürlüğüne saygı gösterilmesine dair açık bir ifadedir²⁷⁶. Böylece anayasa taslağı, kamu ve güvenlik idaresi birimlerinin özellikle temel insan haklarından bir hak olarak anayasada belirtilen seyahat özgürlüğüne yönelik uyguladığı tüm sınırlamaları kaldırmıştır. Zira bu, seyahat özgürlüğüne getirilen birçok sınırlamaların olmasından sonra seyahat ve ikamet özgürlüğünü tanıma bakımından genel bir ifadedir.

Örneğin kadının, mahremi veya velisinin muvafakati olmadan seyahate çıkma hakkı yoktu. Aynı şekilde yüksek lisans sahibi olan kişiler, tıp ve mühendislik uzmanları, devletin resmi

²⁷² Turki, **a.g.e.**, s.30.

²⁷³ Abdül Latif, **a.g.e.**, s.346.

²⁷⁴ Turki, **a.g.e.**, s.31.

²⁷⁵ 2004 Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu.

²⁷⁶ Atevi, **a.g.e.**, s.45.

sevki olmadan veya geri dönmeleri için mali veya emlak güvencesi vermeden seyahat etmeleri tamamen yasaklanmıştır.

O zamanki ambargo koşullarından ve ambargonun insanların ekonomik hayatı üzerinde bıraktığı kötü etkilerden dolayı yetenek sahibi olan insanların büyük bir kısmı, yabancı üniversitelerle sözleşme yapmak zorunda kalırlarken diğer büyük bir kısmı da geçim peşinde koşarak gayri resmi yollarla Irak'ın dışına çıkma yöntemlerine başvurdular. Eski rejim, bu kişileri kanuna aykırı davranan kişiler olarak gördü. Göç edenlerin sayısı binleri bulunca eski rejim, her birinin suçsuzluğunu gösteren bir belge almaları şartına binaen bu kişiler hakkında af kararı çıkardı.

3.1.11. 2005 Irak anayasası

Temel hak ve özgürlüklere 2005 yılı anayasasının ikinci bölümünde yer verilmiştir. Zira birinci kısım, hakları ve ikinci kısım özgürlükleri içermektedir. Birinci kısımda temel haklar, iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, sivil ve siyasi hakları ve ikinci kısım, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ele almıştır²⁷⁷. İkinci bölüm ise özgürlükleri içermekte, insanın özgürlüğünü ve saygınlığını korunmuş olarak görmekte ve yargı kararı gerekçesi olmadıkça hiçbir kimse tutuklanamaz veya hakkında soruşturma yapılamaz²⁷⁸. Yine Iraklı vatandaşlar²⁷⁹, Irak içinde ve dışında dolaşma, seyahat etme ve ikamet etme hakkına sahip olup ülke dışına sürgün edilemez ve ülkeye geri dönmesi engellenemez²⁸⁰.

2005 anayasasının içerdiği temel hak ve özgürlüklerin içeriğinden bu anayasanın insan hakları evrensel bildirgesinde ve diğer uluslararası bildirgelerde geçen en önemli ilkeleri içerdiği görülmektedir. Bu anayasa, temel hak ve özgürlükler alanında atılmış büyük bir adım sayılır ve bu haliyle bölgedeki ülkeler arasında neredeyse tek anayasa sayılır²⁸¹.

²⁷⁷ Hasan Tunç, **Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları**, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. yay, Ankara, 2008, s. 289-295.

²⁷⁸ Atevi, **a.g.e.**, s.45.

²⁷⁹ Vesim, El Ahmat, **Hak ve Özgürlükler ve Kamu Görevleri Kılavusu**, El Halabi yay, Lübnan, Beyrut, 2011, s. 103-119.

²⁸⁰ 44./1,2, 2005 Irak Anayasası.

²⁸¹ Ali, **a.g.e.**, s.91.

3.2. Irak Kanunlarının Seyahat Özgürlüğüne Bakışı

Irak'ta ilk pasaport kanunu 1932 yılında çıkan 1932 yılı 65 sayılı kanundur. Ardından bu kanun, 1959 yılı 55 sayılı kanunla iptal edilmiştir. Ardından bu kanun, 1999 yılı 32 sayılı kanunla iptal edilmiştir. Şu anda Irak'ta yürürlükte olan kanun budur²⁸².

Kanunlarda pasaport şu şekilde tanımlanmıştır: "Devletin yurtdışına seyahat etmeleri veya ülkelerine geri dönmeleri amacıyla vatandaşları için çıkardığı üzerinde uyruklarının ve kimliklerinin belirtildiği, hamiline yardım etmeleri için devlet yetkililerine ve yabancı yetkililerine başvurulmasını içeren dayanaktır²⁸³".

Aynı şekilde kanunlarda seyahat belgesi şu şekilde tanımlanmıştır: "Devletin Irak dışına seyahat etmek veya geri dönmek üzere çıkardığı dayanak olup pasaporttan ve geçiş izninde farklıdır." Geçiş izni ise, "Devletin Irak dışına çıkmak veya geri dönmek üzere çıkardığı dayanak olup pasaporttan farklıdır."²⁸³.

Bu tabirlerin aynısı 1959 yılı 55 sayılı pasaport kanunun ilk maddesinde geçmektedir. Ancak veya geri dönmek ifadesi 1999 yılı 32 sayılı kanunda geçtiği gibi 1959 yılı 55 sayılı kanunda geçmemektedir. Zira yurtdışındaki konsolosluklara pasaportunu kaybeden veya kullanılamaz hale gelen veya geçerlilik süresi dolan pasaport sahiplerine yeni pasaport verme yetkisi verilmiştir²⁸⁴.

Bu tezde seyahat özgürlüğünün düzenlenmesi konusunu ele almadan önce 1999 yılı 32 sayılı pasaport kanununun içerdiği önemli hükümler üzerinde durulması gerektiği düşüncesindeyiz. Zira bu hükümler, genel ilkeler, ceza metinleri ve itiraz yolları şeklinde dağıtılmıştır. Bu ise aşağıdaki şekildedir :

²⁸² El Vaka'i El İrakia, S.3797, 25 Ekim, 1999.

* Mevcut anayasa, dolaşım ve seyahat özgürlüğüyle ilgili olarak tüm Iraklı vatandaşlarının yurtdışına çıkma ve istediği zaman ülkesine geri dönme hakkına sahip olduğunu onaylamıştır. Bu ise dolaşım ve ikamet özgürlük hakkının bir parçasıdır(44./1,2, 2005 Irak Anayasası.). Ancak bu özgürlüğün düzenlenmesini diğer kanunlar bırakmıştır. Belki de maddelerinde dolaşma özgürlüğüne vurgu yapan bu kanunların en önemlileri, 1999 yılı 32 sayılı pasaport kanunu, 1978 yılı 118 yabancıların ikamet kanunu, 1969 yılı 159 sayılı Irak illeri kanunu ve değiştirilen 1959 yılı 95 sayılı gelir vergisi kanunudur. Pasaport kanunu üzerinde durarak bu kanunlarda dolaşma özgürlüğünü sınırlandıran bazı maddeleri kısaca ele alacağız.

²⁸³ 1.mad., 1999 (32) Irak Pasaport Kanunu .

²⁸⁴ Turki, **a.g.e.**, s.35.

3.2.1. Genel ilkeler

1999 yılı 32 sayılı pasaport kanununun içerdiği önemli genel ilkeler, bu kanunun ikinci maddesinin, birinci bendinde şöyle geçmektedir²⁸⁵:

- a- Hiçbir kimse tamamen doğru beyanatlarla doldurulmuş pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesi olmadan Irak'ın dışına çıkamaz.
- b- Tek kişiye birden fazla pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesi verilemez.
- c- Aynı anda birden fazla geçerli vize verilemez.

Ancak bu maddenin birinci bendinin (a) fıkrası hükümlerinden şunlar istisna edilmiştir²⁸⁶:

1. Henüz 15 yaşını doldurmamış, adı ve fotoğrafı ikisinin pasaportundan birinin üzerinde bulunması şartıyla ebeveynlerinden birinin eşliğinde misafir olan herkes, ebeveynlerinden birini isteği ve şeri velisinin onayıyla kendisine ait bir pasaport çıkarabilir.

Bu metinden 15 yaşını dolduran çocukların ebeveynlerinden birinin pasaportunun üzerine kayıtlı olarak kalamayacağı ve çocuğun 15 yaşını doldurur doldurmaz velisinin pasaportundan ayrılması ve ayrı bir pasaport çıkarması gerektiği görülmektedir. Bu şart, Irak içinde veya dışında olsun 15 yaşını dolduran her Iraklı için geçerlidir²⁸⁷. Zira ülkenin kendisine bağlı olan yurtdışındaki konsoloslukları, anne veya babanın pasaportundan ayrı pasaport verme görevini üstlenmektedirler. Bu ise doğal olarak ailenin içerisinde ikamet ettiği ülkede ikamet etme hakkı gibi aile fertleri için doğan hakları ihlal etmez²⁸⁸.

2. Irak Cumhuriyetinin tarafı olduğu uluslararası anlaşmalar uyarınca bu anlaşmalar sınır içerisinde pasaporttan muaf tutulan kişiler²⁸⁹. Bu mesele, devlet başkanının veya diğer bölgesel hükümet başkanının uluslararası ilişkilerde misli

²⁸⁵ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.4.

²⁸⁶ 2./2, 1999 (32) Irak Pasaport Kanunu.

²⁸⁷ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.4.

²⁸⁸ Turki, **a.g.e.**, s37.

²⁸⁹ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.4.

ile muamele etme ilkesine göre girmesi gibi uluslararası temayüller çerçevesinde ülkelerin üzerinde anlaşmaya vardığı konulardan sayılır²⁹⁰.

3. Irak'a ulaşan, işlemlerini bitirdikten sonra seferini tamamlamak veya ülkesine geri dönmek üzere Irak'tan ayrılan gemi ve uçak mürettebatından olan tüm mürettebat veya gemi ya da uçak içerisinde mürettebat sıfatıyla bulunan tüm personel²⁹¹.

Pratik ve yasal hususlar için tüm dünya ülkelerinde bu tür istisnalar verilmektedir. Zira pratik hususlar, havaalanları veya limanlar arasında devam eden işlerini görmeleri için gemi veya uçak mürettebatının görevini kolaylaştırmak için vardır. Yasal hususlar ise bir geminin veya uçağın kendi ülkesinin bayrağını taşıdığı sürece meselenin detayına göre kendi bölgesinin bir parçası sayılması varsayımına dayanır²⁹².

4. Irak kara sınırlarını geçmeleri durumunda doğal bölgelerinde veya doğal işlerine göre göç eden aşiret bireyleri²⁹³.

Ülkeler ve halklar arasındaki iyi komşuluk ilişkisine dayanan bu metnin önemine rağmen bu istisnai durum, kaçakçılık ve sızma gibi başka amaçlar için istismar edilmektedir. Nitekim titiz kurallar koyularak çözülmesi gereken bu tür olaylar artmıştır²⁹⁴.

5. Pasaport kanununun 6. maddesi uyarınca çıkarılan düzenlemeyle istisna edilen herkes²⁹⁵. Bu maddeyi incelediğimizde yabancılar gibi bu kanunun bazı maddelerinin hükümlerinden istisna edilen kişileri belirlemek için bir düzenlemenin çıkarılmasını izin verdiğini görürüz. ²⁹⁶

Kamu maslahatı gerekliliklerine binaen cumhurbaşkanlığı sekreterliği, şu kararları alabilir²⁹⁷:

- a. Iraklı olmayan kişilere pasaport verme veya gerektiğinde bu kişilerden pasaportu geri alma.

²⁹⁰ Turki, **a.g.e.**, s37.

²⁹¹ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.4.

²⁹² Turki, **a.g.e.**, s.38.

²⁹³ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.4-5.

²⁹⁴ Turki, **a.g.e.**, s.38.

²⁹⁵ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.5.

²⁹⁶ 6./7,8.Mad., 1999(32) Irak Pasaport kanunu.

²⁹⁷ 2./3, mad,1999 (32)Irak Pasaport kanunu.

- b. Yasal olarak Irak Cumhuriyeti'nin güvenliğine veya çıkarına zarar veren cezai işlem gerektiren bir iş yaptığına veya yapmaya kalkıştığına kanaat getirilmesi takdirinde yurtdışında bulunan Iraklı bir vatandaşın pasaportunu iptal etmek. Bu durum ise yetkili makamların Irak'a geri dönmesi taleplerine uymaması veya kendisine geri dönmesinin bildirilmesine imkan olmaması durumunda geçerlidir. Bu durumda pasaportu iptal edilen kişiye Irak'a geri dönmesi için geçerli bir geçiş izni verilir²⁹⁸.

Bu tür yetkilerin kullanımında "Irak Cumhuriyeti'nin çıkarı" ifadesindeki metinde açıkça geçtiği üzere takdir otoritesinin büyük bir yönü olduğu açıktır. Zira seyahat hakkı, Mısır'daki 1970 anayasası öncesi çıkan olağanüstü kanunda geçtiği gibi anayasal hakkı sınırlandırmaması şartına binaen kanun uyarınca olmadıkça sınırlandırılmaz temel anayasal haklardandır. Zira birinci bendin (1/3) maddesi, Cumhurbaşkanıya kişilerin belirli yerlerde ve zamanlarda dolaşma, bulunma ve geçme hakkı özgürlüklerine sınırlama getirme yetkisi vermiştir. Yine 6. bend, bazı bölgelerin boşaltılmasını veya tecrit edilmesini, ulaşım araçlarının düzenlenmesini, ulaşımın sınırlandırılmasını ve farklı bölgeler arasında belirlenmesini içermektedir²⁹⁹.

Irak kanunlarında böyle bir yöntemin takip edilmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Zira daha önce pasaport dairesinin yetkileri, 27/08/1981 tarihli (1150) sayılı dağıtılan devrim komutası konseyi kararı uyarınca pasaport müdürlüğünün İçişleri Bakanlığından alınarak Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlanmasından sonra Emniyet Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Bu ise tüm vatandaşların seyahat özgürlüğü haklarının sınırlandırılmasını devam ettirmek için o zaman devletin genel politikasının bir parçasıydı. Oysa aslında seyahat işlemleri, Pasaport Dairesi kanalıyla İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kalmasıydı. Son dönemde pasaport dairesinin tekrar İçişleri Bakanlığına bağlanması olumlu bir gelişmedir³⁰⁰.

Irak pasaport kanunu, "Hiçbir kimsenin tamamen doğru beyanatlara doldurulmuş pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesi olmadan Irak'ın dışına çıkamayacağını" belirtmiştir³⁰¹. Yine söz konusu kanun, "Pasaportun üzerine hamilinin fotoğrafı ve yasal şekilde pasaportuna eklenen kişilerin fotoğraflarının ve adlarının yapıştırılacağını" belirtmiştir³⁰². Yine bu

²⁹⁸ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.5.

²⁹⁹ Asım, Ramazan, **İstisna Durumlarda Kamu Özgürlükleri**, Darulnahza yay, Mısır, Kahira, 2009, s.418.

³⁰⁰ Turki, **a.g.e.**, s.39.

³⁰¹ 2./1 Mad.,1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁰² 3.Mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

kanunda şu ifade geçmektedir: "Irak dışına çıkmak isteyen bir kimse, pasaport görevlisinin istediği belgeleri göstermesi, kimliği ve dolaşımı... hakkında sorduğu sorulara cevap vermesi gerekir." ³⁰³.

6. maddede ise 1999 yılı 32 sayılı Irak pasaport kanunu, hacılara özel kolaylıklar sağlamıştır. Ancak bana göre 2012 yılında Irak Merkezi Hükümet tarafından Türk hacılarının başına gelenler, Kürdistan Bölgesinin Türk hacılarının pasaportlarına giriş vizesi vurarak işlediği kasıtlı bir hatanın sonucunda meydana gelmiştir. Çünkü Kürdistan Bölgesi'nin hacıların pasaportlarına vize vermesinin yasal bir değeri yoktur. Çünkü önemli olan 1978 yılı 118 sayılı Iraklı yabancıların ikamet kanununun 3. ve 4. maddelerinde geçen şartlardan dolayı 1./6 maddesi gereği Türkiye'deki konsoloslouunu temsil etmek üzere Irak devletinin onayını almaktır³⁰⁴.

3.2.2. Ceza metinleri

Bu kanunda içerisindeki hükümlere aykırı davranılması durumunda cezaları içeren metinler geçmektedir. Zira 10. madde şu hususları belirtmiřtir³⁰⁵:

1. şu kişiler hapisle cezalandırılır, menkul ve gayrimenkul mallarına el konulur³⁰⁶:

(a) Bu kanunun 2. maddesinin 1. bendinin (a) fıkrası hükümlerine karşı gelerek Irak'ı terk eden veya terk etme teşebbüsünde bulunan, Irak'a giren veya girme teşebbüsünde bulunan kişiler.

(b) Bu kanunun 5. maddesinin 1. bendi uyarınca Irak dışına çıkmasının yasak olduğu kendisine bildirildikten sonra Irak'ı terk eden veya terk etme teşebbüsünde bulunan kişiler.

(c) Bu kanunun 6. maddesinin 5. bendine istinaden düzenleme ile belirlenen belgelerin incelenmesi için belirli yolların ve yerlerin dışında Irak'ı terk eden veya

³⁰³ 4./1 Mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁰⁴ 3.,4., 6./1, 6./6 Mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Hukuku.

³⁰⁵ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.9.

³⁰⁶ 25.Mad., 2005 Irak Ceza Kanunu.

terk etme teşebbüsünde bulunan, Irak'a giren veya girme teşebbüsünde bulunan kişiler.

(d) Bu bendin (a-b-c) fıkralarında belirtilen suçlardan herhangi birini işleyen bir kimseye yardım ve teşvik eden kişiler³⁰⁷.

2. Aşağıdaki işleri yapan kimseler bu şekilde cezalandırılacaktır³⁰⁸:

a- Çıkarılma maksadı dışında bir maksat veya kanun dışı herhangi başka bir maksat için kullanmak amacıyla Irak pasaportunu satan, satın alan veya sahip olan bir kimse en fazla 10 veya en az 1 sene hapis cezasıyla cezalandırılır.

b- Her iki fıkroda belirtilen suçlardan herhangi birini işleyen bir kimseye yardım ve teşvik eden bir kimse, durumlara göre bu bendin (a) ve (b) fıkralarında belirtilen ceza ile cezalandırılır.

c- Bu bendin (a) ve (b) fıkraları uyarınca hakkında kesinleşmiş hüküm bulunan bir kimseye söz konusu hükmün verildiği tarihten itibaren 2 yıl boyunca yeni pasaport verilmez ve Cumhurbaşkanlığı sekreteri, söz konusu süre içerisinde uygun görmesi durumunda bu kişiye yeni bir pasaport verebilir³⁰⁹.

3. Aşağıdaki kişiler hapisle cezalandırılır³¹⁰:

a- Seyahat etmesi yasak olan bir ülkeye giden kişiler.

b- Pasaportuna, geçiş iznine veya seyahat belgesine işlenmemiş olan bir ülkeye giden kişiler³¹¹.

c- Geçerli bir pasaporta sahip olmasına rağmen pasaport görevlisinin dalgınlığından faydalanarak pasaport alan veya almaya çalışan kişiler.

³⁰⁷ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.9.

³⁰⁸ 10./2, 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁰⁹ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.9-10.

³¹⁰ 26.,27., Mad., 2005 Irak Ceza Kanunu.

³¹¹ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.10.

d- Bu bendde belirtilen suçlardan herhangi bir suçu işleyen bir kimseye yardım ve teşvik eden kişiler³¹².

4. Aşağıdaki kişiler en fazla 3 sene hapis cezasıyla cezalandırılırlar³¹³:

a- Bu kanunun 4. maddesi uyarınca pasaport memurunun göstermesini istediği belgeleri ve evrakları göstermek istemeyen, gizleyen veya sorduğu sorulara cevap vermeyen kişiler.

b- Kanun uyarınca görevini yaptığı sırada pasaport görevlisinin işlerini engelleyen kişiler.

c- Kanunla alakalı herhangi bir hususta kasıtlı yalan beyanatta bulunan kişiler.

d- Bu bendde belirtilen suçlardan herhangi bir suçu işleyen bir kimseye yardım ve teşvik eden kişiler³¹⁴.

5. Aşağıdaki durumlar da cezalandırılmaktadır³¹⁵:

a- İhmalkarlığı yüzünden pasaportunu kaybeden, kısmen veya tamamen zarar görmesine neden olan kişiler en fazla 1 sene hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

b- Pasaport görevlisi, bu kanunun 7. maddesinin beşinci bendinde geçen hususları ihlal etmeksizin bu bendin (a) fıkrasında belirtilen suç hakkında dava açmalıdır.

c- Bu bendin (a) fıkrası uyarınca hakkında hüküm bulunan bir kimseye söz konusu hükmün verildiği tarihten itibaren 1 yıl geçmedikçe yeni pasaport verilmez ve Cumhurbaşkanlığı sekreteri, söz konusu süre bitmeden önce uygun görmesi durumunda bu kişiye yeni bir pasaport verebilir³¹⁶.

³¹² 10./3, mad, 1999 (32) Irak Pasaport kanunu

³¹³ 10./3, mad, 1999 (32) Irak Pasaport kanunu

³¹⁴ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.10.

³¹⁵ 10./5, mad, 1999 (32) Irak Pasaport kanunu

³¹⁶ Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.11.

Yüksek Yargı Konseyi, 10. Maddenin 5. kısmının (a,c) fıkrası gereğince verilmiş olan cezanın ağır olduğunu ve Irak pasaport kanununu düzenlenmesini, bu iki fıkranın mali cezaya çevrilmesi gerektiğini belirtmektedir³¹⁷.

6. Bir kimse işlediği suçtan dolayı son kanuna göre cezalandırılmışsa en ağır cezayı öngören kanuna göre cezalandırılır³¹⁸.

İsa Türki, "1999 yılı (32) sayılı Irak pasaport kanununda geçen ceza metinlerinin abartılı olduğunu, oluşan fiillerin yapısıyla uygun olmadığını, menkul ve gayrimenkul mallara el konulmasının ağır bir ceza olduğunu, bu durumda her durumun yapısına göre hapis cezasıyla yetinilmesinin mümkün olacağını, bu durumun bu metnin değiştirilmesini ve cezanın suç eylemiyle uygun hale getirilmesi gerektirdiğini" söylemektedir.

3.2.3. Seyahat özgürlüğüne ilişkin uyuşmazlıklarda itiraz yolu

Yürürlükte olan 2005 yılı Irak anayasasında, "dava açmanın herkesin korunmuş ve güvence altına alınmış bir hak olduğu"³¹⁹ belirtilerek dava açma ve savunma yapma hakkına işaret edilmiştir³²⁰. Seyahat davalarına iki türlü itiraz edilebilir. Birincisi seyahatin yasaklanması durumlarına itirazda bulunmak ve ikincisi bu kanunda geçen ceza hükümlerine itirazda bulunmaktır³²¹.

3.2.3.1. Seyahatin yasaklanması kararlarına itiraz etmek

Kanun³²², 5. maddenin ikinci bendinde Emniyet Genel Müdürü veya yetkilendirdiği kişi tarafından seyahat etmesi yasaklanan kişilere değiştirilen 1979 yılı 65 sayılı Devlet Şurası Meclisi Kanununun 7. maddesinin İkinci bendinde belirtilen işlemler uyarınca İdari Yargı Mahkemesi nezdinde yasak kararına itiraz etme hakkı vermiştir.³²³

³¹⁷ Kasim El Hilfi, "Seyahat yasağı, anayasal seyahat özgürlüğüyle uymamaktadır", El Sabaah Gazetesi, Bağdat, 19. 09. 2013., <http://alsabaah.iq/ArticleShow.aspx?ID=54364>

³¹⁸ 10./6.,mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanununu.

³¹⁹ Ali El Şekeri, **Metin ve uygulama arasında İnsan Hakları**, Darulhendsiye yay, Mısır, El Kahira, 2009, s.189.

³²⁰ 19./3,mad., 2005 Irak Anayasası.

³²¹ Türki, **a.g.e.**, s.42.

³²² 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³²³ Haris Edip İbrahim, **Kişisel Özgürlüklerin Anayasal Kısıtlaması**, Yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Babil Üni, 2003, s.139.

Ancak Federal Anayasa Mahkemesi'nin oluşturulmasından sonra İdari Yargı Mahkemesi'nin kararlarına itiraz, Devlet Şura Konseyi Genel Kurulu'na değil Federal Anayasa Mahkemesi'ne yapılmaktadır. Nitekim Federal Anayasa Mahkemesi'nin iç tüzüğünün 7. maddesinde bu husus vurgulanmıştır. Zira bu maddede şu ifade geçmektedir: "İdari Yargı Mahkemesi'nin verdiği hüküm ve kararlara itiraz, bu itiraz izin veren, yasal harcı alan ve dava dosyası ile birlikte itirazı Federal Anayasa Mahkemesi'ne gönderen İdari Yargı Mahkemesi başkanı kanalıyla Federal Anayasa Mahkemesi'ne yapılır."³²⁴.

1970 yılı Irak anayasasının 24. maddesinin vatandaşların ülke içerisinde dolaşmasının ve ikamet etmelerinin ancak kanunun belirttiği durumlarda sınırlandırılacağını belirttiği, yani kanunun vatandaşların seyahat etmelerinin yasaklanabileceği durumları önceden belirtmesi gerektiği söylenerek bu kanun eleştirilmiştir.

Ayrıca 1999 yılı 32 sayılı pasaport kanunu, anayasada³²⁵ geçen hususları dikkate almak yerine Irak'ın dışına ancak tamamen doğru beyanatların bulunduğu pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesine sahip olan kimselerin çıkabileceğini belirtmiştir³²⁶.

3.2.3.2. Ceza mahkemesi kararlarına itiraz etmek

Kanunun 11. maddesinde şu ifade geçmektedir: "Bölge yetkileri kapsamında Bağdat'taki pasaport müdürlüğünde yer alan Mahkeme, bu kanunun 10. maddesinin 5. bendinin (a) fıkrasında belirtilen suçlara bakma yetkisine sahiptir."³²⁷.

(5./a, b) bendinin metninin incelenmesi sonucunda ihmalkarlığı yüzünden pasaportunu kaybeden, kısmen veya tamamen zarar görmesine neden olan herkese en fazla 1 sene hapis cezası uygulamakla alakalı olduğunu görürüz. Ayrıca bu tür durumlarda yetkili pasaport görevlisinin teşvikiyle dava açılmaktadır³²⁸. İsa Türki, "Kanunun itiraz hakkını bölgesel yetkileri kapsamında Bağdat'taki pasaport müdürlüğüne giren mahkemenin olduğu tek bir ceza mahkemesiyle sınırlandırdığını, oysa aslen kanunen bu yetkinin illerdeki ceza mahkemelerine verilmesi gerektiğini" söylemektedir³²⁹.

³²⁴ Türki, **a.g.e.**, s.43-44.

³²⁵ İbrahim, **a.g.e.**, s.139. ; Hüseyin Cemil, " **İnsan Hakları ve Ceza Hukuku**", Hak Dergisi, S.3, yıl 3, 1972, s.59.

³²⁶ 2.\1\A mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanununu.

³²⁷ 10.\11\A mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanununu.

³²⁸ 10.\11\A mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanununu.

³²⁹ Türki, **a.g.e.**, s.44.

3.3. Ülke İçinde ve Ülke Dışında Seyahat Özgürlüğü

3.3.1. Genel olarak

Temel özgürlüklerin kabul edilmesi ve güvence altına alınması, bu özgürlüklerin mutlak olması demek değildir³³⁰. Bilakis bu özgürlüklerin düzenlenmesi, kamu düzeninin sağlanmasına yardımcı olur. Hatta bu şekilde bizzat özgürlüğün kullanılması mümkün ve pratik hale gelir. Kamu düzeni, özgürlüklerle çelişmez ve özgürlüklerin düzenlenmesi özgürlüğü ihlal etmez. Bilakis özgürlüğün reel olarak bulunmasına imkan verir ve düzenleme olmadığı zaman mesele kaosa dönüşebilir³³¹.

Aslında özgürlük ile kamu düzeni arasında bir çelişki yoktur. Bilakis çelişki, otoritenin özgürlüğü ihlal etmek için kamu düzeni fikrini gerekçe olarak gösterdiğinde özgürlük ile otorite arasında ortaya çıkar. Özgürlük, özgürlüğün kullanılması için zorunlu bir şart olarak kabul edilen düzenlemeyi gerektirir. Kamu düzeninin, özgürlüğü ortadan kaldırmak veya kısıtlamak hatta bunun aksine özgürlüğün tanımında bir unsur olduğu söylenebilir. Ancak bu düzenlemenin özgürlüğün ihlal edilmesine veya özgürlüğün kısıtlamasına dönüşmesini engelleyecek kriterlerin olması gerekir. Yine kamu düzenini sağlama noktasında genel yetkiye sahip olmasından dolayı yönetim, temel özgürlüklere müdahale edebilir.

Yönetimin özgürlüklere karşı koyma yetkisinin boyutu, özgürlüğün kullanılmasını düzenleyen özel yasama metinlerinin bulunmasına ve bulunmamasına bağlı olarak farklılık gösterir.

Çünkü bireysel özgürlüklerin düzenlenmesi ve sınırlandırılması sadece idari kontrol yetkisinin kullanılması anında ortaya çıkmaz³³². Bilakis özel yasamanın düzenlediği farklı özgürlükler açısından da ortaya çıkar. Herhangi bir özgürlüğün kullanılmasını düzenleyen yasama metinlerinin varlığının yönetimin bu özgürlüğü sınırlandırma yetkisini sınırlandırdığından şüphe yoktur³³³.

Örneğin yönetim, kanunun belirlediği koşullar, durumlar ve sınırlamalar altında seyahat izni verme ve vermeme görevini üstlenir. Bu durumda yönetimin bu özel hukuki metinleri ihlal

³³⁰ Türki, a.g.e.s.38

³³¹ Mahmut Atıf El benne, **İdari Alillz Gücü Sınırları**, cemiati El Kahira yay, 1980, s.49-50.

³³² Galip Ali El Devudi, Hasan El Heddevi, **Uluslararası Özel Hukuk**, 'y.y.', Irak, Bağdat, 1982, s.258.

³³³ **Yürütme gücüne göre Anayasal Hak ve Özgürlüklerin Konumu_ parlamenter sistem**, Yanlanmış Doktora Tezi, Babil üni, 2010, s.37.

ederek alacağı her türlü tedbir, yetkiyi aşmakta aşırılık olarak kabul edilir. Özel yasama metinlerinin özgürlüğe getirdiği sınırlamaları, dar bir çerçevede yorumlamalıyız. Yani yapılacak olan yorum, özgürlüğün lehine olması gerekir³³⁴.

Alınması gereken tedbirleri, bu tedbirlerin alınması için bulunması gereken koşulları ve yönetimin gözetmesi gereken amaçları açıklayan bir metin bulunduğu sürece yönetim, bu yasal çerçeveyi ihlal etmemekle yükümlüdür. Buna rağmen kontrol otoritesi, özgürlüğün kullanılmasına normal yasal kuralların ihlal edilmesini meşrulaştıran olağanüstü koşullar dışında kullanılması ilgili bu yasal talimatlardan daha sert sınırlamalar getiremez³³⁵.

Bazen herhangi bir özgürlüğe yönelik kontrol organlarının yetkilerinde kanunun metinlerinin uygulanmasında genişleme meydana gelebilir. Ancak bunun karşılığında bireylere güvenceler verilmelidir. Bu durumda yönetimin yetkisi, belirlenen güvenceleri gözetmekle sınırlı olur. Yani yönetim, belirlenen güvencelerden kurtulmak istediğinde belirlenen ek yetkisini kullanma hakkına sahip olamaz. Yönetimin özgürlüklerle alakalı yasama metinlerinin sınırına bağlılığı ne olursa olsun bu metinler, genellikle yönetimin yetkisini tamamen sınırlandırma boyutuna dayanmaz. Bilakis güvenliği ve kamu düzenini sağlamakla sorumlu olması itibarıyla kısmen takdir yetkisine sahip olur³³⁶.

3.3.1.1. Vatandaşların Irak'a giriş ve çıkışlarının düzenlenmesi

Seyahat özgürlüğü, insanla ilgili özgürlüklerden sayılır. Her insan kendi ülkesinde herhangi bir vakitte herhangi bir araçla seyahat etme ve ülkesini terk etme hakkına sahiptir. Bu hak, İnsan Hakları Bildirgesi, Evrensel Haklar Bildirgesi ve dünyadaki anayasaların genelinde kanun sınırları içerisinde kabul edilmiş bir haktır³³⁷. Bu özgürlüğün (seyahat özgürlüğünün) direkt devletin güvenliği, bireylerin sağlığı ve emniyeti ile bağlantılı olmasından dolayı yetkili idari organlara ülkenin koşullarına ve talebin durumuna bağlı olarak talepleri ele alma fırsatı vermek amacıyla kullanılması kanun sınırları içerisinde sınırlandırılmıştır.

Seyahat özgürlüğünün kullanılması direkt şekilde devletin güvenliği ile bağlantılıdır. Yasamaların geneli, başvuruları inceleyebilmeleri ve seyahat izni başvurusunun durumuna göre izin verebilmeleri için yetkili otoritelerin izniyle seyahat özgürlüğünün kullanılmasına sınırlama getirilmesi üzerinde ittifak etmişlerdir. Seyahat özgürlüğünün kullanılmasında asıl

³³⁴ Türki, **a.g.e.s.**38.

³³⁵ El benne, **a.g.e.**, s.63-65.

³³⁶ Adzız, **a.g.e.**, s.37.

³³⁷ İnsan Hakları Bildirgesi, 6., 7. Maddesi

olan serbestliktir. Pasaport verilirken kanunen getirilen sınırlamalar ise istisnai sınırlamalardır. Buna göre idari yetkililer, pasaport vermekle mukayyetirler³³⁸.

Yani gerek idari kontrol amaçları ile alakalı olsun gerekse mali, cezai, yasal veya idari olabilecek başka amaçlarla alakalı olsun kanuna dayanan geçerli istisnai bir durum ve neden olmadıkça pasaport vermemezlik yapamazlar³³⁹.

Normal durumlarda iç dolaşma özgürlüğüne getirilmiş bir sınırlama yoktur. Zira her insan sivillerin girmesinin veya yaklaşmasının yasak olduğu güvenlik veya askeri özelliğe sahip bölgeler dışında herhangi bir maksatla ikamet ettiği ülkenin bir yerinden başka bir yerinde dolaşabilir, yaya olarak yürüyebilir veya belirli bir arabayla gidebilir.

Bu durumda kanunun zorunlu kıldığı tek şart, kimliğinin tespiti için gerektiğinde kullanmak üzere gerekli ispat edici evrakları yanında bulundurmasıdır. Genel olağanüstü hal ilan edilmesi veya ambargo durumu gibi istisnai durumlarda ise insanların genelinin hareketine getirilen genel sınırlamalar vardır. Gerek gece ve gündüz dolaşma zamanlarını belirleme gerekse doktor, eczacı, hemşire, ambulans şoförü, fırın işçileri ve benzeri önemli sektörler gibi dolaşmalarına izin verilen grupların belirlenmesi amacıyla olsun otoritenin aldığı tedbirlere saygılı olmaları gerekmektedir³⁴⁰.

Ülke dışında dolaşma özgürlüğüne gelince: Her insanın dilediği zaman yurtdışına çıkma ve ülkesine geri dönme özgürlüğüne sahip olması demektir. Bu, anayasaların, evrensel bildirgelerin ve uluslararası anlaşmaların insanın doğal haklarından olması itibarıyla kabul ettikleri bir haktır³⁴¹.

Bir kimsenin yurtdışında dolaşma hakkından faydalanması için başka bir ülkeye gidebilmesini sağlayacak bir pasaporta, yani ülkesinin sınırlarının dışına çıkmasına izin veren geçiş iznine ve aynı zamanda gideceği ülkeye giriş vizesine sahip olması şarttır³⁴².

Anayasanın bir hakkı güvence altına alması bu hakkı tamamen serbest bırakması demek değildir. Zira bu hak, devletin çıkardığı kanunlara göre düzenlemeye tabidir. Bu düzenlemede söz konusu hakkın sınırları ve kullanım şekli belirlenmiştir. Zira genel asayiş,

³³⁸ Bu engelleme 1963, I.S, s.209. El Tedvin El kanuni Dergisinde yayınlanmıştır.

³³⁹ Temiz Mahkemesi kararı, No: 88, 9/8/1962 Tarihli, 1520/60 No: Devada.

³⁴⁰ Hıdır Hıdır, **a.g.e.**, s.311-312.

³⁴¹ Atevi, **a.g.e.**, s.49.

³⁴² Hıdır Hıdır, **a.g.e.**, s.314.

devletin iç ve dış güvenliğini korumak ve milli ekonomiyi gözetmek, devletin fertlerin yurtdışında dolaşma haklarını düzenlemek için anayasal ve yönetmelik müdahalesini gerektirir. Bu ise toplumun çıkarına zarar vermeyecek şekilde ferdin hak ilkesini ihlal etmez³⁴³.

Bu hususta Mısır'ın 1971 anayasasının 52. maddesi şunu der: "Vatandaşlar, kalıcı veya geçici olarak yurtdışına göçme hakkına sahiptirler. Bu hakkı, göç işlemlerini, şartlarını ve yurtdışına çıkmayı kanun düzenler."³⁴⁴.

Nitekim yürürlükte olan 2005 yılı Irak anayasasında bu durum belirtilmiştir³⁴⁵. Zira ferdin yurtdışına seyahat etme ve yurtdışına çıkma özgürlüğü, kanun hükümleri uyarınca ve kanun sınırları içerisinde güvence altına alınmış anayasal bir hak haline gelmiştir³⁴⁶.

Ayrıca 1999 yılı 32 sayılı pasaport kanunu, ikinci maddenin metnine göre vatandaşların yurtdışına çıkma şeklini de düzenlemiştir³⁴⁷. İkinci maddenin metninde ise şöyle geçmektedir: "Hiçbir kimse tamamen doğru beyanatlarla doldurulmuş pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesi olmadan Irak'ın dışına çıkamaz."³⁴⁸.

Ebeveyninden biriyle birlikte misafir olması, adı ebeveyninden birinin pasaportuna kayıtlı ve fotoğrafı yapıştırılmış olması durumunda henüz 15 yaşını doldurmamış kişiler bundan istisna edildiği gibi kanun, yasal velisinin onayı ve ebeveyninden birisinin istemesi durumunda bu kişilerin ayrı pasaport çıkarmasına izin vermektedir. Ayrıca kanun, Irak Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar uyarınca ve bu anlaşmalar çerçevesinde pasaporttan muaf olan kişileri de istisna tuttuğu gibi Irak'a ulaşan, işlemlerini bitirdikten sonra seferini tamamlamak veya ülkesine geri dönmek üzere Irak'tan ayrılan gemi ve uçak mürettebatından olan tüm mürettebatı veya gemi ya da uçak içerisinde mürettebat sıfatıyla bulunan tüm personeli de istisna tutmuştur. Yine Irak kara sınırlarını geçmeleri durumunda doğal bölgelerinde veya doğal işlerine göre göç eden aşiret bireyleri de bu istisna kapsamına girmektedir.

³⁴³ Mehmet Bekir Hüseyin, **Kamu Hukuku'nda Seyahat Özgürlükleri**, Darulfikir yay, Mısır, İskenderiye, 2007, s.33-34. ; El Taii, , **a.g.e.**, s.59.

³⁴⁴ Atiye, **a.g.e.**, s.112 .

³⁴⁵ 44.\1,2 Mad., 2005 Irak Anayasası.

³⁴⁶ Atiye, **a.g.e.**, s.113.

³⁴⁷ 2. Mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanununu.

³⁴⁸ Edip, **a.g.e.**, s.138.

Irak dışına çıkmak isteyen bir kimsenin pasaport görevlisinin incelemek için istediği seyahatiyle alakalı belgeleri ve evrakları göstermesi, kimliği ve dolaşımı... hakkında sorduğu sorulara cevap vermesi gerekir³⁴⁹. Yine pasaport kanununda, "Irak dışına ancak pasaportu olan kişilerin çıkabileceğini" belirtilmiştir³⁵⁰. Ayrıca pasaport sistemi, pasaport almak isteyen kişilerde bulunması gereken bir takım şartlar getirmiştir. Bunlar ise şunlardır:³⁵¹

- 1- Kişinin Irak uyruklu olması.
- 2- Kişinin gitmek istediği yerlerde kendisinin ve pasaportuna kayıtlı olan beraberindeki kişilerin geçimini yapabilecek olması. Ayrıca Mısır 1971 anayasasının ve Mısır 1983 yılı 111 sayılı kanunun, yönetim tarafının içişleri bakanlığı tarafından göç izni başvurularının incelenmesinde ve bu başvurularının karara bağlanmasında takip edilmesi için düzenleyici sınırlamalar ve kurallar koyarak bu tür yetkileri³⁵² uygulamasını yasakladığını görmekteyiz³⁵³.
- 3- Kişinin Irak dışına çıkış yasağı bulunmaması.
- 4- Kendisiyle ilgilenen kişinin eşliğinde tedavi olmak maksadıyla gitmesi dışında deli olmaması. Buna rağmen 09/04/2003 yılı öncesinde Irak'ta yürürlükte olan evli bir kadının kocasının onayı olmadan pasaport alamayacağı şeklinde bazı sınırlamaların olduğunu görmekteyiz. Oysa bu durum, Mısır, Lübnan ve Fransa gibi diğer ülkelerde böylesi bir onayın şart koşulması kadın haklarının ihlal edilmesi olarak sayılmakta ve bunu aileyle alakalı bir durum olarak görmektedirler. Ayrıca 1959 yılı 61 sayılı pasaport sisteminin dördüncü maddesinde, pasaportu olan bir kimsenin ancak pasaportuna işlenen bölgelere seyahat edebileceği ve bu bölgelere başka bölgelerin ancak yetkili otorite tarafından eklenebileceği belirtilmiştir³⁵⁴.

³⁴⁹ Türki, **a.g.e.**, s.42-43.

³⁵⁰ 2. mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁵¹ 3. mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁵² Atiye, **a.g.e.**, s.122.

³⁵³ Atiya, **a.g.e.**, s.121.

³⁵⁴ Türki, **a.g.e.**, s.44.

1999 yılı 32 sayılı pasaport kanununda Emniyet Genel Müdürü veya yetkilendirdiği kişiye şu yetki verilmiştir³⁵⁵: "Emniyet Genel Müdürü veya yetkilendirdiği kişi, adaletin ve güvenliğin maslahatıyla alakalı hususlardan veya istisnai nedenlerden dolayı bir kimsenin Irak'ın dışına çıkmasına izin vermeyebilir.

Bu durumda yetkili pasaport görevlisi, bunu kişiye yazılı olarak bildirmeli, pasaport, geçiş izni veya seyahat belgesi üzerinde izin verildiği belirtilmişse bu vizeyi iptal edebilir."³⁵⁶

Bilindiği üzere bu yetki, ilga edilen 1959 yılı 55 sayılı pasaportlar kanunu altında Yabancılar Şube Müdürünün yetkisi altına girer. Ancak 1999 yılı 32 sayılı mevcut kanun, dağılan Devrim Komuta Konseyinin Seyahat Müdürlüğünün Yabancılar Şube Müdürlüğünden alınarak Emniyet Genel Müdürlüğü pasaport dairesine verilmesini kararlaştırmasından sonra bu yetkiyi Emniyet Genel Müdürüne vermiştir³⁵⁷.

Pasaport kanununda Cumhurbaşkanlığı sekreterliğine Irak Cumhuriyeti'nin güvenliğine veya çıkarına zarar veren cezai işlem gerektiren bir iş yaptığına veya yapmaya kalkıştığına kanaat getirilmesi takdirinde yurtdışında bulunan Iraklı bir vatandaşın pasaportunu iptal etme yetkisi vermiştir. Bu durum ise yetkili makamların Irak'a geri dönmesi taleplerine uymaması veya kendisine geri dönmesinin bildirilmesine imkan olmaması durumunda geçerlidir³⁵⁸.

Ayrıca pasaport kanununda bir kişinin bu kanun uyarınca ceza gerektirecek bir suç işlediğinden emin olması ve seyahat etmesini engellemek için tutuklanmasının gerekli olması durumunda pasaport görevlisine yetkili hakim karşısına çıkarması şartıyla izin kağıdı olmada en fazla 24 saat bu kişiyi tutuklayabilme yetkisi vererek kontrol organlarının yetkileri genişletilmiştir³⁵⁹.

İsa Türki, pasaport görevlisine veya herhangi bir polis memuruna zannına dayanan bir durumda bir kişiyi tutuklama ve seyahatten menetme emri vermesi gibi bu tür yetkilerin verilmesi ve pasaport görevlisinin zannının doğru bir zannı içermesi, istismar edilmeye açık

³⁵⁵ 5./1, mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁵⁶ Edip, **a.g.e.**, s.139. ; Türki, **a.g.e.**, s.44.

³⁵⁷ Devrim Komuta Konseyi kararı,No1150, Bu karar 14/9/1981 Tarihli ,S.2849, El Vaka'i El İrakia, Gazetesinde yayınlanmıştır.

³⁵⁸ 2./3/B, mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁵⁹ 12. Mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

bir durum ve dolayısıyla özgürlüğü ihlal etmek olmasından dolayı araştırılması gereken bir durum olduğunu söylemektedir³⁶⁰.

Prof. Hüseyin Cemil, yönetimin pasaport vermeyi yasaklayan, vatandaşların pasaport almasını engelleyen, bu hususta dilediği kişilerin isimlerini seyahat etmeler yasak olanlar listesine koymak gibi geniş yetkilere sahip olan bir otoriteye dönüştürülmesi sonucunda seyahat hakkının yönetimin isteğine bağlı soyut bir izin haline geldiğini söylüyor. Ayrıca kanunda yönetime pasaport verilmesi ve verilmemesi hususunda mutlak yetkinin verildiğini söylüyor³⁶¹.

İlga edilen 1959 yılı 55 sayılı pasaport kanunu ise bu yetkiyi, söz konusu kanunun a/d/2. Maddesinin metninde geçen hususlara göre İçişleri bakanına vermiştir. Irak Temyiz Mahkemesi, sahibini verdiği taahhüdü yerine getirmesi için Irak'a geri dönmeye zorlamak için pasaportun yenilenmemesini yasadışı olarak kabul etmiş ve Iraklıların ülkelerine geri dönmelerinin yasaklanması konusunu, insanların haklarının ihlal edildiği ülkeden sürgün etmek olarak değerlendirmiştir³⁶².

Kanunun İçişleri bakanına, bir kimsenin düzenli şekilde yurtdışında ikamet etmesi ve herhangi bir araçla devletin sosyal veya ekonomik sistemini baltalama amacı güden yabancı bir kuruluşa dahil olması durumunda Irak vatandaşlığından çıkarma yetkisi vermesi, Iraklıların bir anlamda sürgün edilmesinden başka bir şey değildir ki bunu, idari düzeyde Iraklıları sürgün edilmekten korumamasına rağmen 1925 yılı temel kanununun kesin bir şekilde yasaklamıştır³⁶³.

Yasama seviyesinde ise o zamanki Bakanlar Kurulu, Temsilciler Meclisi ve Senatonun onayladığı ve Iraklıların yurtdışına sürgün edilmesini gerektiren bir kanun kararnamesi çıkardı. Iraklıların sürgün edilmesinin önündeki engel Irak vatandaşlığı olduğuna göre kişi önce Irak vatandaşlığından çıkarılıp, sonra da Irak vatandaşı sayılmamasından dolayı yurtdışına sürgün edilmiştir. Yetkililer, bu işlemi anayasaya aykırı olarak görmemişlerdir.

Nitekim Prof. Dr. Osman Halil Osman, Mısır anayasasını hazırlama çalışmaları toplantısında bu hususta bir değerlendirmede bulunarak, "Kişinin önce Mısır

³⁶⁰ Türki, **a.g.e.**, s.45.

³⁶¹ Türki, **a.g.e.**, s.42.

³⁶² 24/21/962 Temiz Mahkemesi Kararı, S.2866/966, Temyiz Mahkemesi Hükümleri Dergisi, S.4, 1970, s.355.

³⁶³ mad 2./3., 1963(43) Irak vatandaşı hukuku.

vatandaşlığından çıkarılmasını, ardından sürgün edilmesini belirten kanunların, dolambaçlı kanunlar olduğunu ve bu kanunların meşruiyetinin parlamentoya sunulması halinde bu davranışın Mısırlıların sürgün edilmesinin yasaklanması ile ilgili metin üzerinde bir hile oluşturduğundan dolayı anayasal olmadığına karar vereceğine inandığını” söylemiştir³⁶⁴. "Al-Ahram 21 Mayıs 1953" Bundan dolayı bir kimsenin Irak vatandaşlığından çıkarılması ve yurtdışında bırakılması, dolambaçlı yasal yollara başvuruarak Iraklı vatandaşları sürgün etmekten başka bir şey değildir.

Irak dışına seyahat etmek isteyen bir kimse, bu kanunda geçen metinlere bağlı kalmalıdır. Buna aykırı davranması durumunda cezaya maruz kalması ve bu haktan -ki seyahat etme hakkından- faydalanma hakkından mahrum olması kaçınılmazdır³⁶⁵.

Ancak yönetimin yetkisinin pasaport vermeyi reddetmesinin yasallığı hususunda yargı denetimine tabi olmasının yönetimin yetkilerinin hala sınırlandırılmış olup mutlak olmadığını gösterdiğini görmekteyiz³⁶⁶. Nitekim Irak Temyiz Mahkemesi de bu görüştedir³⁶⁷.

Kayda değerdir ki bazen insanlar kendi ülkelerine zorunlu şekilde dönmektedirler. Zira yaşadıkları yabancı ülkenin yetkilileri, kanunları ihlal eden fiiller işlemeleri sonucunda bazı kişileri sınır dışı etmekte ve ülkelerin iade etmektedirler. Burada devlet, bu insanların kendi ülkelerine girmesine izin vermek zorunda olup bunu yasaklayamaz veya geciktiremez. Çünkü bu tür bir davranış, bireylerin yurtdışına çıkma ve ülkelerine geri dönme özgürlüğünü güvence altına alan anayasal metinler aykırı bir hareket sayılır³⁶⁸.

Bir yönden böyledir. Ayrıca diğer taraftan siyasi ve yasal bir bağ olması itibarıyla vatandaşlık, sadece bir hak olmasının ötesinde aynı zamanda bir zorunluluktur. Yani vatandaşlık, devletin sırtına binmekte olup ister kendi istekleriyle ister bireysel veya toplu

³⁶⁴ Hüseyin Cemil, **İnsan hakları ve ceza hukuku**, 'y.y.', 'y.t.', s.82.

³⁶⁵ Türki, **a.g.e.**, s.47.

³⁶⁶ Bessüni, **a.g.e.**, s.366-367. ; Cabir İbrahim El Ravi, **Uluslararası ve İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri**, dar vail yay, Ammen, 1999, s.193. ; Faruk Abdül El Bar, **Hak ve Özgürlüklerin Korunmasında Mısır Anayasa Mahkemesinin Rolü**, 1.cilt, 'y.y.', 'y.t.', s.223.

³⁶⁷ Hukuki dosya 769/56 ,1957/3/18 Tarihli Irak Temiz Mahkemesi kararı bir vatandaşın ülke dışına çıkma hakkı konusunda şöyle açıklamıştır:(İçişler bakanının bir vatandaşın seyahat özgürlüğünü engellemesi için büyük bir sebebi olmalıdır: Adaletin çıkarlarına zara verebilecek bir durum olmalı, ayrıca yasa engelleme kararını vermeden önce kanun iki önemli tedbir alınmasını bu temiz kararı konusu olan devada bulunmamaktadır, mahkeme davacının seyahat etmesini engelleyen İçişler bakanı ihlal kararını ve hakkın kötüye kullanılmasını önlemek için yasaları uygulamanın yargının görevidir olmasına dayanarak engellemiştir) bu karar **Yargı dergisi**, s.248. ,1957 yayınlanmıştır.

³⁶⁸ Türki, **a.g.e.**, s.42.

sıfatla başka bir devletin sınır dışı etmesi ya da göndermesi sonucunda dönmüş olsunlar vatandaşlarını topraklarına kabul etmesi gerekir³⁶⁹.

Bu kanunun metinlerine aykırı davranan kişiler hakkındaki cezaların belirlenmesi için 1999 yılı 32 sayılı pasaport kanununun 10. maddesi gelmiştir. Bilindiği üzere Irak, 09.04.2003 tarihinden sonra işgal döneminin olduğu yeni bir döneme girmiş ve bu dönemde geçici koalisyon yönetimi birtakım talimatlar yayınlamıştır. Bu talimatlardan bazıları seyahat etmekle alakalı olup, bunların belirtilmesi gerekir.

Geçici koalisyon yönetimi, "Irak sınırları, limanları ve havaalanlarının denetimine yönelik geçici tedbirler³⁷⁰" başlıklı 16 sayılı talimatı yayınlamıştır. Bu talimatta Irak'a ve Irak'tan göç etmek, gümrük ve karantina ile Irak kanunlarının alınmadığı sürece geçerli olarak kalacağı geçmektedir. Geçici koalisyon yönetiminin 16 sayılı talimatı, Irak dışına çıkma hakkını düzenlemiştir. Zira bu talimatın 3. kısmında herkesin, gerekli seyahat belgelerine sahip olması şartıyla Irak dışına çıkabileceği geçmektedir. Aksi takdirde bu talimat da dahil ilgili kanunlar uyarınca seyahatlerine her türlü sınırlama getirilir³⁷¹. Bu talimatta bazı grupların Irak dışına çıkmak için özel izin alması şartı koşulduğu gibi Irak dışına çıkmaları yasaklanabileceği geçmiştir. Bu da aşağıdaki şekildedir:

- a- (1) sayılı talimatta geçen hususlara göre rejimin üst düzey liderleri, üst düzey askeri liderler, Baas Partisi üst düzey üyeleri veya Baas Partisinde bir makamda bulunan kişiler "Geçici Koalisyon Yönetimi /Talimat /16 Mayıs 2003 /1.Emri"³⁷².
- b- Ciddi suçlar işlenmesine karışan kişiler.
- c- Terör örgütü ile bağlantısı olduğu ve terör örgütüne karıştığı bilinen kişiler.
- d- Kitle imha silahları ile bağlantılı teknolojik malzemelerin üretilmesine, geliştirilmesine, araştırılmasına veya taşınmasına katılan kişiler. Geçici koalisyon yönetimin yayınladığı talimatlardan biri de "akademik amaçla yurtdışına seyahat etme" başlıklı 8 sayılı talimattır³⁷³. Bu talimatın çıkarılması

³⁶⁹ Atevi, **a.g.e.**, s.52.

³⁷⁰ El Vaka'i El İrakia, S.3977, 17/6/2003.

³⁷¹ Türki, **a.g.e.**, s.48.

³⁷² El Vaka'i El İrakia, S.3978, 17/7/2003.

³⁷³ El Vaka'i El İrakia, S.3978, 17/8/2003.

gerekçelerinden biri, eskiden eğitim kurumu üyelerinden ilim tahsil etmek için yurtdışına seyahat etmek isteyenlere, devlet üniversitelerinde, fakültelerinde veya diğer devlet yüksek eğitim enstitülerinde çalışan görevlilere veya buralarda eğitim gören öğrencilere getirilen sınırlamaların kaldırılmasıdır.

Zira bu talimatta bu makamlarda vekaleten görev yapan devlet üniversitesi, fakültesi veya diğer yüksek eğitim enstitüsü rektörlerine, eğitim kurumları üyelerinden, üniversitelerde, fakültelerde veya rektörlüğünü yaptıkları diğer yüksek eğitim enstitülerindeki görevlilerden veya bunlara mensup öğrencilerden, aynı zamanda eğitim almak, eğitim programını devam ettirme veya her yedi senede bir verilen izin altında araştırma yapmak veya seminerlere, konferanslara, toplantılara veya diğer benzeri münasebetlere katılmak amacıyla yurt dışına seyahat etmek isteyenlerden gelen başvuruları onaylama yetkisi vermiştir³⁷⁴.

Ayrıca kanunda haksız yere bireylerin dolaşma ve ikamet hakkına tecavüz edilmesi veya bu hakkın engellenmesine neden olacak her türlü fiil cezalandırılmaktadır. Nitekim Irak ceza kanununun 421. maddesi şunu der:³⁷⁵ "Kanunlarda ve yönetmeliklerde belirtilen durumlar dışında bir kimse, yetkili otoritenin emri olmadan herhangi bir vesileyle başka bir kişiyi tutukladığında, gözaltına aldığında veya özgürlüğünden mahrum ettiğinde hapis cezasıyla cezalandırılır."

Ayrıca kanunda bir kişi, başka bir kişinin kendisi için seçtiği bir mekandan başka bir mekana gitmesine ve bu mekanda gözaltına alınmasına neden olması durumunda cezalandırılır. Nitekim bu durum, Irak ceza kanununun (422 ile 426) maddelerinde belirtilmiştir³⁷⁶. Dolayısıyla bu hakların hepsi, ister devletin bölgesinde olsun ister sınırlarını geçerek olsun ister ülkesine geri dönerek olsun Iraklıların dolaşma özgürlüğü hakkını tanımaktadır. Aynı şekilde ikamet mahallerini seçme ve değiştirme özgürlüklerini de tanımaktadır.

3.3.1.2. Yabancıların Irak'a giriş ve çıkışlarının düzenlenmesi

Daha önce Irak kanunlarında seyahat özgürlüğünün durumuna değindiğimiz gibi seyahatin çalışma, ticaret, eğitim, okuma, turistik, tedavi veya benzeri bir çok amaçla olabileceğini ve bunu bazı hususlarla sınırlandırmanın imkansız olduğunu açıkladık.

³⁷⁴ Türki, **a.g.e.**, s.49.

³⁷⁵ 421.mad., 2005 Irak Ceza Kanunu.

³⁷⁶ 422.\426..mad., 2005 Irak Ceza Kanunu.

Her hâlükârda Irak anayasasının 44. maddesi, seyahat etmeler ve diledikleri herhangi bir zamanda ülkelerine geri dönmeleri hususunda vatandaşların anayasal hakkını güvence altına almaktadır³⁷⁷. Yine anayasal hakkın anlamının normal bir kanunun seyahat hakkını bir düzenlemeye binaen engelleyebileceğini, bu düzenlemenin kalıcı ve mutlak bir engelleme boyutunda olamayacağını, Irak'ta ikamet edenlerin, sonra Irak kanununa tabi olanların sadece Iraklı olmamalarının ötesinde Irak vatandaşlığına sahip olmayan yabancılar olduğunu da açıkladık.

Yabancılar misli ile muamele edilmesi, ülkenin bölgesine giren yabancıların özgürlüğüne getirilen tüm sınırlamaların kaldırılmasını gerektirmektedir³⁷⁸. Bununla birlikte devlet, topraklarında bulunmasının istenmediğini görmesi durumunda iç veya dış işlerine zarar verecek olmasına ve ülkenin güvenliğini sağlamaya binaen tehlikesini defetmek üzere yabancıların ülkeye girişini yasaklayabilir³⁷⁹.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen hemen devletlerin geneli, yabancıların topraklarına girişini pasaport ve giriş vizesi düzenlemesine bağlama yoluna gittiler. Bugün devletler, kendi ülkesindeki yetkili resmi makamlar veya onaylı herhangi bir otorite tarafından verilmiş bir pasaportu veya pasaportun yerine geçecek bir belgesi olmayan yabancı bir kimsenin topraklarına girmesine izin vermemektedirler³⁸⁰. Irak'ta pasaport üç kısma ayrılır: Pasaport: "Kişinin bağlı olduğu devletin yetkili otoritesi tarafından verilen, üzerinde adı, uyruğu, ülkesi ve doğum tarihinin belirtildiği belgedir." Seyahat belgesi: "Devletin yurtdışına seyahat edilmesi veya ülkeye geri dönülmesi için verdiği dayanak olup pasaport ve geçiş izninden farklıdır." Geçiş izni: "Devletin yurtdışına seyahat edilmesi veya ülkeye geri dönülmesi için verdiği dayanak olup pasaporttan farklıdır."³⁸¹.

Bu hususta Irak'ta yürürlükte olan kanun, yabancıların ikametine ilişkin 1978 yılı 118 sayılı kanun ve bu kanun üzerinde yapılan değişikliklerdir³⁸². Bu kanun, yabancıların Irak'a girişini, ikamet etmelerini, çıkışını ve yetkililerin Irak'taki yabancıların gözetilmesini sağlamayı düzenlemektedir³⁸³.

³⁷⁷ 44.mad., 2005 Irak Anayasası.

³⁷⁸ Türki, **a.g.e.**, s.50.

³⁷⁹ Bekir, **a .g.e.**, s.115.

³⁸⁰ Türki, **a.g.e.**, s.50.

³⁸¹ 1.mad., 1999 (32) Irak Pasaport kanunu.

³⁸² El Vaka'i El İrakia, S.665, 24 Temmuz, 1978.

³⁸³ Edip, **a.g.e.**, s.139.

Bu kanunun 3. maddesine göre Irak'a giriş çıkış yapmak isteyen bir yabancıнын yetkili bir makam tarafından verilmiş geçerli bir pasaporta veya³⁸⁴ pasaportun yerini tutan bir belgeye sahip olması gerekir³⁸⁵. Ya da pasaportunda veya seyahat belgesinde Irak konsolosluğu veya görevlendirdiği makam tarafından verilmiş vizenin olması gerekir³⁸⁶. Irak'ın taraf olduğu uluslararası bir anlaşma veya bakanlığın kararı uyarınca yabancı bir kimse bu şarta tabi olmaktan muaftır³⁸⁷.

Buna ise Irak'ta 1978 yılı 118 sayılı yabancıların ikameti ile ilgili kanununda tanımlanan "giriş vizesi" adı verilmiştir. Zira bu kanunun 1./6 maddesinde giriş vizesi şöyle tanımlanmıştır: "Yabancıların Irak Cumhuriyeti'ne girmelerinin onaylanması, Irak konsolosluğu, konsolosluğun yetkilendirdiği kişiler, Irak Cumhuriyetinin yurtdışındaki maslahatgüzarı veya Dışişleri Bakanının yetkilendirdiği kişiler tarafından pasaportuna işlenmesidir.³⁸⁸". Söz konusu kanunda Irak'ta ikamet etmek için meşru bir ikameti olabilmesi için yabancıların sahip olması gereken vizeleri şu yedi vizeyle sınırlandırmıştır.³⁸⁹

Olağan vize, geçiş vizesi, transit geçiş vizesi, siyasi vize, hizmet vizesi, ziyaret veya turistik vizesi ve zorunlu vizedir. Bu vizelerle ilgili detaylı bilgi, vize zorunluluğu konusu kısmında bahsedilecektir.

Devlet, yabancıların kendi bölgesine giriş vizesine sahip olabilmeleri için genellikle harç ödenmesini zorunlu tutmaktadır. Bu ise 1999 yılı (102) sayılı karar metniyle Iraklı yabancıların ikamet kanunundaki değiştirilen 21. maddesinde belirtilmiştir³⁹⁰.

Birincisi:

1- En az hazırlanan belge, başvuru ve damga harcının Arap ve yabancıların ikamet müdürlüğünden karşılanması. Bu ise aşağıdaki şekildedir:

a- Her ulaşma haberi kayıt örneği, vize başvurusu, giriş telgrafı, çıkış ve dönüş vizesi yapıştırıcısı ve ulaşma haberi yerine (1000) dinar.

³⁸⁴ Türki, **a.g.e.**, s.50.

³⁸⁵ Adsız,**a.g.e.**s.36.

³⁸⁶ Adsız, **a.g.e.**, s.37.

³⁸⁷ Türki, **a.g.e.**, s.51.

³⁸⁸ 1978 (118) Irak Yabancılar kanunu.

³⁸⁹ 21.mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

³⁹⁰ Irak Eski Devrim Komuta Konseyi kararı.

- b- İlk kez geçiş izni çıkarılması ve ikamet kimliği verilmesi için (3000) dinar ve bunları kaybetme veya zarar görmesi bedeli verme.
 - c- Kimliği geri alma rneği, çıkış başvurusu, ocuk ekleme başvurusu, ikamet çıkarma, yenileme, uzatma ve çıkış başvurusu, onay yazısı başvurusu, giriş ve seyahat yasağını kaldırma başvurusu ve geçiş izni başvurusu belgesi yerine (250) dinar.
- 2- İkamet müdürlüğünün sınır kapılarında verilen zorunlu giriş vizesi yerine içişleri bakanlığın belirlediği harcın iki katına denk dövize göre harç alması.

İkincisi:

Bu bendin hükümleri kapsamında girip Irak'a resmi bir davetle gelen veya devlet dairelerinde, kamu sektöründe, ulusal liderlik ofislerinde ve halk örgütlerinde çalışan kişiler bu kararın birinci bendinde belirlen harcı ödemekten muaf tutulurlar.

Yine yabancılarla ilgili ikamet kanunu, bazı kişileri, eşlerini ve çocuklarını aşağıdaki şekilde 21. ve 22. maddelerde geçen harçtan muaf tutmaktadır³⁹¹.

- 1- Okulda ve yüksek enstitülerde öğrenim gören öğrenciler.
- 2- Özel bir sözleşmeyle Irak hkmetine hizmet veren yabancı görevliler.
- 3- Misli ile karşılık verme ilkesine göre yabancı gazeteciler.
- 4- İçişleri bakanlığının harçtan muaf tutulduklarını belirlediği kişiler.

Bazı lkeler, bu harçların miktarında aşırıya kaçmışlardır. Zira kimi ülkeler, bu harçları bazı yabancıların bölgelerine girmesini yasaklamak için gizli bir silah haline getirmişlerdir. Bundan dolayı Uluslararası Hukuk Konferansı, 1982 yılında Cenevre'deki dönem toplantısında insanların bir ülkeden başka bir ülkeye gitme özgürlükleri önünde engel teşkil

³⁹¹ 23. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

edecek olmasından dolayı bir ülkenin bu şekilde giriş harcı uygulamasının doğru olmayacağı önerisinde bulunmuştur.

Suriye ve Mısır gibi bazı ülkeler ise bunun aksine giriş vize sisteminin yükünü hafifletmeye çalışmışlardır. Zira Arap Ülkeleri Topluluğu'na üye ülkelerin vatandaşlarına giriş vizesini kaldırmışlardır. Bu ise birinci maddesindeki 1960 tarihli 23 sayılı kararda geçmektedir. Zira bu kararda geçerli bir pasaporta sahip olmaları şartına binaen Arap Ülkeleri Topluluğu'na üye ülkelerin vatandaşları açısından vizelerin kaldırıldığı belirtilmiştir.³⁹²

Yabancıların ikamet etmesiyle ilgili kanunun³⁹³ beşinci bölümündeki 15. madde, İçişleri bakanlığına ülkeye girdiğinde dördüncü maddedeki şartlara sahip olamayan veya ülkeye giriş yaptıktan sonra bu şartlardan birini kaybeden tüm yabancıları sınır dışı etme kararı çıkarma yetkisi vermiştir.

Yine sınıra komşu illerdeki valiler veya diğer illerdeki ikamet müdürü, Irak'a yasal olmayan yollarla giren yabancıların sınır dışı edilmesi emrini verebilirler³⁹⁴. Yabancıların sınır dışı edilmesiyle ilgili her karar, aynı kararda belirtilmek koşuluyla bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerini de kapsayabilir³⁹⁵.

Nitekim Mısır kanunu, 1960 yılı 89 sayılı kanunun 52. maddesinde İçişleri bakanlığının kararıyla yabancıların sınır dışı edilmesine izin verdiği gibi sınır dışı işlemleri tamamlanana kadar geçici olarak gözaltına alma emrinin verilmesine de izin vermiştir³⁹⁶.

Yine yabancıların Irak'ta ikamet etmesiyle ilgili kanunun³⁹⁷ 9. maddesi, Vatandaşlık Genel Müdürlüğü'ne herhangi yabancı bir kişinin güvenlik durumunun veya kamu maslahatının gerektirdiği bazı nedenlerden dolayı Irak girişini yasaklama yetkisi vermiştir.

Bu karar, bakanlık tarafından değiştirilmeye veya iptal edilmeye tabidir. 1969 yılı 159 sayılı Irak iller kanununa gelince: Bu kanunun 31./2 maddesi, siyasi olmayan suçları işlemeyi alışkanlık eden veya kaçakçılık yapan ve insanların sınırdan sızmasını kolaylaştıran kişilerden olması durumunda valiye ilde ikamet eden bazı kişilerin ikamet mahalli ve süresini belirli yerlerle sınırlandırma kararı alma izni vermiştir. İtiraz edilsin ya da edilmesin valinin bu

³⁹² Türki, **a.g.e.**, s.52.

³⁹³ 15. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

³⁹⁴ 14. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

³⁹⁵ Adsız, **a.g.e.**, s.37.

³⁹⁶ Edip, **a.g.e.**, s.140.

³⁹⁷ 9. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

kararı, bakanlığın kararıyla iptal edilmeye veya mekanın değiştirilmesine veya sürenin değiştirilmesine tabidir.

Değiştirilen 1959 yılı 95 sayılı gelir vergisi kanununa gelince: Bu kanunun 53. maddesi herhangi bir kişinin ödemesi gereken vergiyi geciktirmek için Irak dışına çıkmaya çalıştığına kanaat getirmesi durumunda Maliye Bakanlığı'na yetkili makamlardan bu kişinin yurtdışına çıkışını ertemlerini veya yasaklamalarını talep etme iznini vermiştir ve ilgili makamlar da bu talebi yerine getirmek zorundadır³⁹⁸.

Siyasi mültecilere, yani himaye talebinde bulunarak Irak'a giren kişilere gelince: Bu kişilere 1971 yılı 51 sayılı mülteciler kanunu uyarınca İçişleri Bakanlığı tarafından siyasi iltica hakkı verilir, yabancı makamlara teslim edilmezler veya kaçtıkları ülkeye geri iade edilmezler anayasanın 21/2. maddesi.³⁹⁹ Ancak uluslararası suç veya terör suçu işlemekle suçlanan kişiler ve Irak'a zarar veren kişiler Irak'a⁴⁰⁰ siyasi iltica etme hakkını almaktan istisna tutulurlar anayasanın 21./3. maddesi⁴⁰¹.

Bu metinlerin genelinden Irak kanunlarının yürütme organına seyahat hakkını sınırlandırma hususunda geniş yetkiler verdiğini görmekteyiz. Bunun nedeni ise pasaport düşüncesinin yurtdışında dolaşma özgürlüğünü güvence altına almak için küresel kapsama dahil edilmesidir. Bu durumun Irak kanunlarında telafi edilmesi gerekir.

Yabancıların Irak'ta ikamet etmesiyle ilgili kanunda yabancıların kesin olarak sınır dışı edilmesiyle ilgili bazı güvencelere değinilmemiştir⁴⁰². Oysa sınır dışı edilmesi şartlarıyla alakalı ikamet kanunu hükümlerinin en azından yasal olarak devletin topraklarında bulunan yabancılar için bazı güvenceleri dikkate alması gerekirdi. Aynen hakkında sınır dışı edilme kararı alınan yabancı bir kişiye sınır dışı edilmemesi gerektiğini teyit eden gerekçeleri sunmasına izin verilmesi, yargı organı tarafından kararın tekrar gözden geçirilmesi ve yargı önüne çıkarılması gibi.

³⁹⁸ Edip, **a.g.e.**, s.139-140.

³⁹⁹ 2005 Irak Anayasası.

⁴⁰⁰ Adsız, **a.g.e.**, s.38.

⁴⁰¹ 2005 Irak Anayasası

⁴⁰² 10. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

Bu hakkın kendi davasıyla ilgili tüm koşullarda etkin bir hak olması için sınır dışı edilmesine karşı çözüm bulma işlemlerini takip etmesi için yabancılara tüm kolaylıkların verilmesiyle birlikte kabul edeceği bir ülkeye gitmesine izin verilmesi gerekir⁴⁰³.

Yabancı kişilerin ülkenin topraklarına açıkladığımız şekilde kabul edilmesi, ülkede ikamet edilmesine izin verilmesi yönünde atılmış doğal bir adımdır. Ancak ülkenin yabancılar topraklarına girmesine ve ikamet etmesine izin vermesi, ülkeye kalıcı bir şekilde yerleşme hakkının olması demek değildir. Zira böyle bir hak sadece Irak vatandaşlarıyla sınırlıdır. Bundan maksat, devletin yasalarında geçen sınırlamalara göre yabancılara ülkenin topraklarında belirli süreliğine ikamet etmelerine izin verilmesidir⁴⁰⁴.

Ülkede ikamet eden yabancılar, genellikle vatandaşların tabi olmadığı polis denetimine tabi tutulurlar. Muhtemelen bu denetimin en önemli tezahürü, yabancıların belirli işlemlere göre çıkarması gereken ikamet izni ve ikamet belgesi sisteminin uygulanmasıdır. Aynı şekilde yabancı kişilerin ikamet mahallerini veya evlerini değiştirdiklerinde bu değişikliği yetkili makamlara bildirmek zorunda olmaları gerektiği gibi ev ve otel sahiplerinin evlerinde veya otellerinde kalan yabancıları bildirmek zorunda olmalarıdır⁴⁰⁵. Bu ise yabancıları Irak'ta ikamet etmeleriyle ilgili kanunun dördüncü bölümündeki 10. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilmiştir⁴⁰⁶.

Bununla birlikte 1978 yılı 118 sayılı yabancıların ikameti ile ilgili kanunda bu kanunun üçüncü bölümünde yabancıların ülkeye giriş ve çıkışları düzenlenmiştir. Zira bu kanunda yabancıların Irak topraklarına girişi, üçüncü maddede belirtilen şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar ise şunlardır:

- 1- Geçerli bir pasaportunun olması.
- 2- Giriş vizesinin olması.
- 3- Irak'a giriş ve çıkışında pasaport kanununda belirtilen yollardan birini takip etmesi.
- 4- Varış formunu doldurması ve imzalaması.

⁴⁰³ Adsız, **a.g.e.**, s.37.

⁴⁰⁴ Türki, **a.g.e.**, s.54.

⁴⁰⁵ Türki, **a.g.e.**, s.54.

⁴⁰⁶ 10. mad., 1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

Geçici koalisyon yönetiminin “Irak sınırlarının, limanlarının ve havaalanlarının denetlenmesine yönelik tedbirler” şeklindeki 16 sayılı talimatına 4. bölümünde ise Irak’a girmeye çalışan herkesin Irak’a girişine izin verilip verilmeyeceğinin belirlenmesi amacıyla başvurusunu incelemesi için geçici koalisyon yönetiminin yetkili sorumlusu karşısına çıkması gerektiğinden dolayı “Irak’a girmek isteyen kişilerin başvurularını inceleme işlemleri” ifadesi geçmiştir. Ayrıca herkes, girişine izin verilip verilmeyeceğinin belirlenmesi için kendisine yöneltilen tüm sorulara doğru cevap vermeli ve kendisinden istenilen tüm evrakları ibraz etmelidir.

Bu talimatta geçen “Irak giriş izni” başlıklı 5. kısımda ise Irak’a girmek isteyen kişiler, Irak’a girmek için izin alması gereken, izin alması gerekmeyen ve yetkililerin “90” gün geçerli olan izin çıkardığı kişilere tasnif edilmiştir. Irak’a girmek için izin almaya gerek duymayan kişiler şunlardır:

- 1- Irak vatandaşları veya Irak’ta doğan kişiler.
- 2- Koalisyon görevlileri.
- 3- Birleşmiş Milletler yetkilileri veya Birleşmiş Milletlere bağlı herhangi bir örgütün yetkilisi.

Bu kişilerin dışında Irak’a girmek isteyen herkes, Irak’a giriş izni almalıdır. Bu izni ise tekrar açılan yurtdışındaki herhangi bir Irak konsolosluğundan veya Irak içerisinde kurulan geçici koalisyon yönetiminin bürolarından alabilirler. Bu amaçla bu talimatta “geçici koalisyon yönetiminin 16 sayılı talimatında” bu hususla görevli yetkiliye izin verilmesini veya verilmemesini onaylama yetkisi verilmiştir. Bu ise bu talimatın 6. kısmında geçmiştir. Bu kısmın 1. fıkrasında şu ifade geçmiştir: “Tüm yetkililer, izin almak amacıyla kendilerine yapılan başvuruları, ya onaylamalılar yada onaylamamalılar ve bu kararı başvuru sahibine bildirmelidirler.” Hatta bu fıkrada bu hususla ilgili yetkili görevliye, kişiye giriş izni veren herhangi bir şartı veya sınırlamayı değiştirme, iptal etme veya ekleme yetkisi verilmiştir. Bu talimatın 7. kısmında ise Irak’a giriş izinleri reddedilen kişiler belirlenmesi geçmiştir. Yine bu talimatın 9. kısmında bu hususla görevli yetkiliye, kişiye verilen izni iptal etme yetkisi verildiği geçmiştir.

Görevli kişinin bu talimat uyarınca aleyhinde zarar verecek karar verdiği izin başvurusunda bulunan kişi, İçişleri Bakanlığı ile birlikte çalışması için ilgili kıdemli danışmanları veya geçici İçişleri Bakanına yazılı başvuruda bulunarak kararın tekrar gözden geçirilmesini talep edebilir. İçişleri Bakanlığı ile çalışmak için ilgili kıdemli danışmanlar, geçici İçişleri Bakanı

ile kordinasyona geçerek başvurunun alınmasından itibaren “yedi gün” içerisinde kararı gözden geçirmeliler ve kararı başvuru sahibine bildirmelidirler⁴⁰⁷.

3.3.2. Varış haberinin verilmesi

Herhangi yabancı bir kişi, giriş yaptığını tescil ettirmek için Irak’a girdiği tarihten itibaren 10 gün içerisinde herhangi bir ildeki ikamet müdürlüğüne veya ikamet şubelerinden birine giderek ikamet işleri ile görevli memurun veya yasal vekilinin önünde giriş yaptığına dair formu doldurur, sağlık muayenesi işlemini yaptığını gösteren sağlık karnesi ile birlikte 2 adet şahsi fotoğrafını, pasaportunun birinci ve ikinci sayfasının fotokopisini ve belediye meclisi tarafından verilen ikamet belgesini takdim eder. Ardından ikamet işleri ile görevli memur, verilen pasaportun, giriş vizesinin, geçerlilik tarihinin ve sınır kapılarındaki vizelerin sahte olup olmadığını teyit etmek için pasaportundaki belgelenmiş verilerle birlikte giriş yaptığına dair formda geçen bilgilerin doğru olup olmadığını inceler. Bununla birlikte herhangi bir sabıka kaydının olup olmadığını teyit etmek için bu yabancı kişinin adını bilgisayar, arama kayıtları ve arşivlerden araştırır.

Yabancı kişi için endeks sicilinde kayıt açılır, adı ve kayıt numarası bilgisayar formuna girilir, başvurusunun yasal olarak belirlenen süre içerisinde ve verilen giriş vizesine göre yapıp yapılmadığından emin olunur. Bu sürenin geçmesi durumunda ihlal türünün belirtildiği bir adet forum düzenlendikten ve terettüp eden ceza miktarını belirlemesi için yetkili şube müdürüne arz edildikten sonra cezaya sevk edilir. Ardından şube müdürü tarafından imzalanan hüküm kararı düzenlenir ve forumla birlikte (A 37) hesap makbuzu uyarınca ceza miktarının tahsil edilmesi amacıyla muhasebeye gönderilir ve makbuz yabancı kişiye teslim edilir.

Ardından yabancı kişi giriş bildirim harcını karşılaması için muhasebeye gönderilir, "devlet dairelerinde çalışanlar, Irak’a resmi davetli olarak gelenler ya da bakanın harçlardan muaf tuttuğu kişiler bundan istisna edilir", sonra onun ismi, cinsiyeti, dosya numarası, giriş için verilen süre ya da günlük işlemlerdeki sicilde bulunan diğer her türlü veriler kaydedilir.

Bunun ardından yabancı için giriş yaptığına dair formda ikamet izni süresi belirlenir ve günlük işlemlerdeki sicilde bulunan seri numarası kaydedilmekle birlikte Irak’a giriş yaptığı tarihinden itibaren "... kadar uygulanacak olan" bir ifade tespit edilir.

⁴⁰⁷ Türki, a.g.e., s.54.

Ayrıca pasaportuna giriş yaptığına dair bir damga veya mühür vurulur, pasaportun içerisindeki giriş yaptığına dair seri numarası, tarihi, Irak'ta ikamet için verilen izin süresi kaydedilir, sonra özel bölüm müdürlüğünün mührü ile mühürlenir, ardında pasaport ya sahibine ya da onun yasal vekiline teslim edilir.

Yabancı'nın Irak'a giriş yaptığı tarihinden sonraki onuncu gün resmi tatil gününe rastlar ve sonra hemen geri dönerse, bu onun lehine sayılır ve bu forumda gösterilir. "Geçiş vizesi veya transit geçiş vizesi gibi" iki vize sahibi olmak için giriş yapma işlemlerine teşvik edilmez. Ancak vize gereğince ayrılmaları için belirlenen süre içerisinde Irak topraklarından ayrılmalarını geciktiren geçerli ve haklı engellerin olması durumunda bu bir istisna sayılır ve sahibi için yukarıda geçen söz konusu vizelerin türleri olarak itibar edilir.

1982 yılına ait 1572 sayılı Yerel Devrim Komuta Konseyi'nin kararına istinaden yabancı konaklatma müdürü, 1978 yılına ait 118 sayılı yabancıların ikamet kanununun 11. maddesinin hükümlerine aykırı davranan yabancıya en fazla iki yüz dinar olmak üzere acil para ceza verilmesi amacıyla ceza yargıcına yetki verebilir. Aynı şekilde aynı kanunun onuncu maddesinin hükümlerine aykırı davranan yabancıya en az yüz dinar ve en fazla beş yüz dinar olmak üzere acil para cezası yetkisi de verebilir. "Cezalar, ikamet kanununun 24. maddesinde açıklandığı üzere daha sonraki talimatlar uyarınca değiştirilebilir."

3.3.3. Giriş süresinin uzatılması

Yabancı'nın ilk giriş süresinden daha fazla kalması durumunda, giriş süresinin uzatılması amacıyla ya Irak yararlanıcı tarafından ve onunla anlaşmalı olan taraftan resmi bir yazı sunmasının ya da Iraklıların yabancı eşleri için ve aynı şekilde Irak kökenli yabancıların kişisel bir talepte bulunmasının ardından süreyi bir ay daha uzatma imkanı vardır. Zira ikamet görevlisi, yabancı'nın dosyasını alır, bilgisayardaki ismini ve arama kayıtlarını araştırır, ardından (A 37) muhasebe makbuzu uyarınca muhasebeci tarafından giriş süresinin uzatma ücreti alınır. "Vergiden muaf olanlar bundan istisna edilir."

Bunun ardından özel kayıt işlemleri belgelenir, ikametın "giriş süresinin" uzatılması için damga veya mührü dikkat çekilir, mühürlenir ve pasaport sahibine ya da yasal vekiline teslim edilir. Yine girişin yapıldığı toplam sürenin en fazla üç ayı geçmemesi şartı ile aynı bağlamda giriş süresinin bir kez daha uzatılması imkanı vardır ve bu süre Irak'a giriş yaptığı tarihten itibaren hesaplanır.

Yabancıya, giriş için belirlenen tüm süre verilebilir ve bu süre, yukarıdaki aynı bağlamda Irak'a giriş yaptığı tarihten itibaren üç aya ulaşabilir. Aynı şekilde yabancıya, girişin uygulamaya girdiği süre içerisinde Irak'tan ayrılma hakkı verilebilir ya da buna aykırı talimatlar yayınlanmadığı sürece ayrılma cezası vermesine gerek kalmaksızın uzatılabilir.

3.3.4. İkamet tezkeresi

Bu, ilgili Irak otoritesi tarafından yayınlanan ve yabancıнын Irak'ta ikamet etme iznini içeren bir belgedir⁴⁰⁸. "İkamet müdürünün ve ikamet görevlisinin olduğu" bu otorite, ikamet kanunu hükümlerinin uygulanması amacıyla İçişleri Bakanı tarafından yetkilendirilmektedir⁴⁰⁹.

Yabancı, şeklini İçişleri Bakanı'nın belirlemiş olduğu formu doldurup imzalamalı⁴¹⁰ ve bunu giriş yapmış olduğu tarihten itibaren 10 gün⁴¹¹ içerisinde ikamet görevlisine teslim etmelidir. İkamet müdürü veya görevlisi, uluslararası inceliklerle ilgili özel hususlardan ya da geçerli bir mazeretten dolayı şahsen gelmekten muaf tutabilir ve bu durumda söz konusu dosyayı teslim etmesi için yabancıнын vekili olan kişinin müracaat etmesini kabul edebilir. Ancak Irak'ta ikamet eden bir yabancı ile ziyaret ve seyahat vizesi taşıyan bir kişi bundan istisna edilir. Ayrıca otel odalarında, pansiyonlarda ya da aynı şekilde yabancıların ücretle kaldığı herhangi başka bir yerde ikamet edenlerin de İçişleri Bakanı'nın belirlemiş olduğu şekilde bir dosya doldurup imzalamaları, bunu günlük olarak ikamet görevlisine vermeleri ve onların yabancıнын ayrılması ile ilgili bildirimde bulunmaları gerekir.

Yine söz konusu yerlerin dışında onunla birlikte barınan veya ikamet edenlerin tamamının da ikamet görevlisine, 24 saat içerisinde yabancıнын kalacağı ve ayrılacağı ile ilgili haber vermeleri gerekir. Aynı şekilde yabancı, ikamet mahallini değiştirmesi halinde ikamet görevlisine bilgi vermesi gerekir. Dolayısıyla bir başka bölgeye veya beldeye intikal etmesi halinde, yeni ikamet yerine ulaştığı vakitten itibaren 48 saat içerisinde ikamet görevlisine bu hususta bir bildirimde bulunması gerekir⁴¹².

Irak'ta kendisine verilmiş olan süreden daha fazla kalmak isteyen yabancı, vize süresi sona ermeden önce en fazla bir yıl süre için ikamet görevlisinden ikamet belgesi almalı ve bu süre bitmeden bir ay önce sürenin bir diğer yıl için uzatılması talebinde bulunmalıdır. Ayrıca

⁴⁰⁸ 1./7 mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴⁰⁹ 1./1,2 mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹⁰ 31.mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹¹ No:215 Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği kararı, t.22.3.1997.

⁴¹² 10. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

uzatmayı birkaç kez tekrarlayabilir. Yine kendisine ikamet için izin verilen yabancıya, kendisi ve kendisiyle birlikte yaşayan küçük çocukları için tek bir belge verilir⁴¹³. Şayet yabancı 6 aydan daha fazla süreliğine Irak'tan ayrılırsa, kendisi için verilen ikametten geriye kalan süre iptal edilir ve tekrar geri dönmesi halinde ikamet için yeni bir belge alması gerekir⁴¹⁴. İkamet belgesini kaybetmesi halinde yabancının yapması gereken, üç gün içerisinde ikamet görevlisine başvurmasıdır. Bunun sabit olması durumunda onun yerine başka bir belge verilir⁴¹⁵.

İkamet müdürü, gerekli görmesi halinde yabancıya ikamet verilmesini, ikametın uzatılmasını veya yenilenmesini reddedebilir ve yabancı da İçişleri Bakanı tarafından yapılan tebligattan itibaren 15 gün içerisinde ret kararına itiraz edebilir ve onun bununla ilgili kararı kesin olur. İkameti reddedilen ve ret kararı kesinlik derecesine ulaşan yabancı Irak'tan ayrılmaz. Ancak müdürün onu uzaklaştırma hakkı vardır. Bu durumda yabancının, kendisine verilen ikamet belgesini Irak'tan ayrılmadan önce ikamet görevlisine teslim etmesi gerekir ve il merkezlerindeki ikamet görevlilerinden her biri, bunu desteklemekle birlikte kendilerine verilen yetkiye göre yabancının ayrılmasını sağlayabilir⁴¹⁶.

Ayrıca İçişleri Bakanı'nın da, kesinlikle yabancının engellenmesine veya askeri, idari ya da siyasi nedenlerden dolayı resmi gazete ve yerel gazetelerin birinde yayınlanan bir beyanat yoluyla belirtilen bölgelerde geçiş yapılmasının, dolaşılmasının ve ikamet edilmesinin kısıtlanmasına karar verme hakkı vardır⁴¹⁷.

Ancak ikamet kanununun 12. maddesinin ilk fıkrasında bir istisna vardır ki o da şöyledir; İçişleri Bakanı ya da onun yetkilendirdiği kimse, üç yıl boyunca Irak Cumhuriyeti'nde ikamet ettiğini söyleyen yabancılara, aynı süreyi talep etmesi halinde her defasında yenilenmesine izin verebilir ki bunlar şunlardır:

- a. Irak'ta doğan ve burada ikamet etmeye devam eden yabancılar.
- b. Irak'ta 15 yıl ya da daha fazla ikamet etmeye devam eden ve yasal bir şekilde giren yabancılar.

⁴¹³ 27. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹⁴ 28. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹⁵ 30. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹⁶ 11. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴¹⁷ 13. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

- c. Ülkenin bilimsel, kültürel ve teknik işleri ve hizmetleri için bulunmalarından dolayı ikametlerinin üzerinden 3 yıl ya da daha fazla yıl geçen yabancılar.
- d. Hükümet ile yapılan istihdam sözleşmeye istinaden Irak'ta en az 6 yıl kalan ve sonra ikamet süresinin sona ermesinin ardından ikametini isteyen yabancılar.
- e. Yabancıнын geçerli nedenlerden dolayı Irak dışında her yıl en fazla iki ay kalması durumunda bu maddenin (A-B) fıkralarında geçen maksatlardan dolayı ikamet devam ediyor olarak itibar edilir.

Bu maddenin ikinci fıkrası ise İçişleri Bakanı ya da onun yetkilendirdiği kişiye, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen süreden dolayı Iraklı ile evli olan yabancı bir kadının Irak'ta ikamet etmesine izin yetkisi vermektedir.

3.3.4.1. İkamet süresinin uzatılması

Yabancılar uzatılması gereken ilk ikamet izinlerini talep eden yararlanıcı görevli tarafından verilen kitaba ya da Iraklı eşler ve "iş sahibi" Iraklı taraf ile çalışma sözleşmesinin yenilenmesinin ardından özel bir sektörde çalışanlar için şahsi talepte bulunulmasına binaen ikametlerinin sona ermesinden bir ay önce tüm yabancıların ikamet izinleri uzatılmalıdır.

Yabancıнын dosyası çıkarılır ve ikamet uygulaması gözden geçirilir. Şayet ikameti sona ermişse, ona verilen ceza ücretinin miktarını belirleyen müdür tarafından verilen karar uyarınca cezaya sevk edilir. Aynı şekilde pasaportun geçerlilik tarihi de gözden geçirilir. Şöyle ki; en az bir yıllık süre geçerli olur ve "her bir pasaport, bağımsız olarak değerlendirilir." Daha önceki ikamet dönemi içerisinde ayrılanlardan, tıbbi muayene sonucu ve belediye meclisinden ya da bulunmuş olduğu şirketten ikamet belgesi getirmesi talep edilir. Bunun ardından uzatma için ilgili emniyet birime gönderilir ve emniyetin onay verdiğine dair görüşünün alınmasının ardından da ikamet uzatılması için Bakan'ın yada onun yetkilendirdiği kişinin onayı alınır.

İkametin uzatılması işlemi, ikamet sicilinde ve yabancıнын dosyasında belgelenir, bütün alanlarının dolmasının ardından onlar için yeni bir ikamet kimliği çıkarılır, eski kimlik alınır ve dosyada muhafaza edilir. Pasaport ve ikamet kimliği sahibine yada onun yasal vekiline teslim edilir. Her bir kişi, (A37) muhasebe makbuzu uyarınca verilen ikamet kimliğinin

ücretini karşılar. Ancak ücretten muaf olanlar ya da Bakan'ın muaf tutulmalarına karar verdiği kimseler bundan istisna edilir. Şayet uzatılmaya dair bir onay gerçekleşmez ise bir hafta içerisinde ayrılması gerekir.

3.3.4.2. İkamet izni kapsamında olanlar

Bunlar; devlet dairelerinde çalışanlar, devlet daireleri ile sözleşmeli şirketler ile sözleşme yapanlar ve onların aileleri, muhabirler, haber ajansları, normal pasaport taşıyan diplomatlar, özel sektörde çalışanlar, Irak'ta faaliyet gösteren hava yolları şirketlerinde çalışanlar, ev hizmeti işlerinde çalışanlar, Irak'taki resmi bilimsel kurumlarda okuyan öğrenciler, Iraklıların eşleri, Irak'ta akredite olmuş diplomatik misyonlarda hizmet verenler, din adamları, rahipler ve siyasi mültecilerin aileleridir.

3.3.5. Vize zorunluluğu

Irak'taki mevcut ikamet kanunun 4. maddesinde herhangi yabancı bir kimsenin, kendi ülkesinde yetkili bir makam veya ülkesi tarafından tanınan başka bir makam tarafından verilen geçerli bir pasaportu veya hamiline belgenin alındığı ülkeye geri dönüş hakkı veren pasaportun yerine geçen bir belge olmadan, pasaportunun veya seyahat belgesinin üzerinde vize bulunmadan, Irak'a giriş çıkış yaparken pasaport kanununda belirtilen yolların dışında bir yolla Irak'a giriş çıkış yapamayacağı geçmektedir⁴¹⁸. Bununla birlikte 1959 yılı 61 no'lu pasaport sisteminin 14. maddesinde bu yollara hava, kara ve deniz yolu olarak belirlenmiştir⁴¹⁹.

Vize başvurusunda bulunan yabancı kişiler için bazı şartlar vardır. Zira vize başvurusunda bulunan kişi, yurtdışındaki Irak temsilciliğine Irak Cumhuriyetinde kalacağı süre zarfı içerisinde geçimi için mali imkana sahip olduğunu ispat edecek gerekli belgeleri takdim etmelidir. Irak dışında ülkesine iade edilmesine neden olacak herhangi bir suçtan dolayı aranıyor veya hüküm giymiş, Irak Cumhuriyetinden sürgün edildiğine dair bir karar çıkarılmış, genel sağlık, güvenlik, kamu düzeni veya milli ekonomi ile alakalı herhangi bir

⁴¹⁸ 6./5 mad 1999(32) Irak Pasaport Kanunu.

⁴¹⁹ El Vaka'i El İrakia, S.254, 5 kasım 1959, No:61, 1959 Pasaport Sistemini yayınlanmıştır, fakat No:32,1999, Irak Pasaport Kanunu, 1959, No:61, 1959 Pasaport Sistemini koyarak, No:55, 1959 Irak Pasaport Kanununu iptal etmiştir.

nedenden dolayı Irak Cumhuriyeti topraklarına girmesine mani olacak bir durumu bulunmamalıdır⁴²⁰.

Vize başvurusunda bulunan yabancı bir kişi, Irak topraklarına girme maksadına dair bilgileri yetkili makamlara ve malını girdirmesi durumunda ilgili makama takdim etmelidir. Buna göre 2 adet yeni fotoğraf ve İçişleri Bakanlığı'nın belirlediği başka bilgilerle birlikte Irak Cumhuriyetinde kalacağı mekanın adresini de takdim etmelidir⁴²¹.

Vize, yabancı devlet tarafından verilmiş bir pasaportu olan kimseye, o pasaportu kullanarak girmek istediği ülkenin yetkili makamlarınca verilen ve pasaportu tanzim eden otoritenin⁴²², devletlere tanınmış yetkileri kullanabilen bir varlık olarak kabul edildiğini, pasaportun geçerli olduğunu gösteren bir onaydır⁴²³.

Bununla birlikte Irak'taki mevcut ikamet kanununun 1.maddenin 6. fıkrasında vize, yabancıların Irak'a girişinin onaylanması olarak tanımlanmıştır. Buna göre Irak konsolosluğu, konsolosluğun yerini tutan bir makam, yurtdışında Irak Cumhuriyeti maslahatlarını gözeten herhangi bir makam veya İçişleri Bakanlığı'nın görevlendirdiği bir makam tarafından yabancı kişinin pasaportuna vize işlenir.

3.3.5.1. Irak'a giriş vizesi türleri ⁴²⁴

- a. Normal Vize: Bu vize, verildiği tarihten itibaren hamiline 3 ay içerisinde Irak'a bir defa giriş ve en fazla 3 ay ikamet etme yetkisi verir.
- b. Giriş Vizesi: Geçiş vizesi, verildiği tarihten itibaren hamiline 3 ay içerisinde Irak'a bir defa giriş ve en fazla 7 gün ikamet etme yetkisi verir. Örneğin Türkiye Pasaport Kanunu'nun 25. Maddesine göre, giriş vizesi Türkiye sınırlarından içeri girmeyi sağlamaya yönelik olup ikamet süresine ilişkin bir kayıt taşımadığı takdirde bu vizeyi alan yabancı, Türkiye'de ikamet edebileceği süre bakımından, yabancıların ikamet ve seyahatlerine ilişkin mevzuat hükümlerine tabidir. Giriş vizesi genellikle tek bir giriş için

⁴²⁰ 5. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴²¹ 6. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

⁴²² Aybay Rone, **Yabancılar Hukuku**, İstanbul Bilgi Üni yay, İstanbul, 2005, s.119.

⁴²³ Aygün, **a.g.e.**s.93.

⁴²⁴ 4. mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

verilir (m. 28). Verildiği tarihten başlayarak bir yıl içinde kullanılmadığı takdirde geçerliliğini yitirir⁴²⁵.

- c. Transit Vizesi: Verildiği tarihten itibaren hamiline 3 ay içerisinde bir defa olmak üzere yetkili makamların gözetimi altında Irak topraklarından transit geçiş yetkisi verir. Türkiye'de ise Pasaport kanununun 29.maddesi şöyle açıklamıştır, başka ülkelere gitmek üzere, Türkiye'den geçişi sağlamak için verilir. Veriliş tarihinden başlayarak 3 ay süre içinde Türkiye sınırlarından girilerek yabancı ülkeye geçişi sağlar, transit vizeleri veriliş tarihinden itibaren Türkiye sınırlarından girilmek suretiyle kullanılmazsa geçerliliklerini kaybeder, üzerinde daha kısa bir süre veya duraklamasız damgasını taşımadığı takdirde Türkiye'de en fazla 1 ay kalma olanağı tanır, tek giriş için verilen "Tek transit vizesi" ve bir gidiş ve bir dönüş için verilen "Çift transit vizesi" olmak üzere iki çeşittir⁴²⁶.
- d. Siyasi/Politik Vize: Misli ile muamele etme ilkesine istinaden Dışişleri Bakanı'nın talimatlarla verilir.
- e. Hizmet Vizesi: Misli ile muamele ilkesine istinaden Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alındıktan sonra İçişleri Bakanın talimatıyla hizmet pasaportuna sahip olan kişilere verilir.
- f. Ziyaret veya Turist Vizesi: Verildiği tarihten itibaren hamiline 3 ay içerisinde Irak'a giriş ve 1 ay ikamet yetkisi verir. Ayrıca dini münasebetler ve turist kabilelerinin bekasının belirlendiği talimatlara dikkat ederek kutsal yerleri ziyaret etmek amacıyla olması durumunda verildiği tarihten itibaren hamiline 7 gün içerisinde bir defa Irak giriş ve en fazla 15 gün ikamet yetkisi verir.
- g. Zorunlu Vize: İkamet işleri ile görevli subayın, vize alamama gerekçelerine ikna olması durumunda Irak'a giriş yapmak için gelmesine rağmen giriş vizesi bulamayan yabancı kişiye verilen vizedir. Bununla birlikte bu durumu derhal ikamet işleri müdürüne bildirmelidir. Bu kanunun 8. maddesinde çalışma sözleşmesi veya başka yükümlükleri olan Arap veya yabancı bir kişinin ancak çalıştıkları makam tarafından verilen belgeye istinaden borcu olmadığından emin olması gereken yetkili makamlardan çıkış vizesi aldıktan sonra Irak'tan ayrılabilceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte İçişleri Bakanı, bu

⁴²⁵ Aygün, a.g.e.s.95.

⁴²⁶ Aygün, a.g.e.s.96.

vizenin verilmesi şartlarının belirlenmesi, bu vizeyi vermekle yetkili makam ve misli ile muamele etme ilkesi gözetilerek vize için tahsil edilmesi gereken harç hakkında talimatlar verebilir. Aynı şekilde İçişleri Bakanlığı veya görevlendirdiği kişi, özel nedenlerin bulunması durumunda bu nedenlerin gerektirdiği sürede herhangi yabancı bir kişinin seyahat etmesini erteleyebilir⁴²⁷.

3.3.5.2. Çıkış vizesi

İkamet kanununun birinci maddesi 8. fıkrasında çıkış vizesi, yetkili makamın pasaportunda vize bulunan yabancı kişinin Irak Cumhuriyeti topraklarından çıkış yapmasını onaylaması olarak tanımlanmıştır. Çıkış vizesi, Irak'taki yabancılarla ilgili makamın resmi talebine binaen verilir.

Bu makamla sözleşme yapan yabancı kişiler, kendilerine çıkış vizesi verilmesini ve kendileri ile ilgili üzerlerine zimmetli olan şeylerin düşürülmesini talep ederler. Ancak verilen yazının, yabancı kişinin kocası olan Irak vatandaşının şahsi başvurusunun veya işverenin özel sektöre şahsi başvurusunun üzerinden 1 aydan fazla bir zaman geçmemesi şarttır. Bu ise ikamet veya pasaportun geçerliliğinden emin olunmasından sonra gerçekleşir. "İkamet süresi sona erer ve bu süre zarfında ikamet yenileme başvurusunda bulunmazsa uygulanan cezanın harç miktarını belirleyecek olan ilgili müdürün vereceği karara göre cezaya çarptırılır." Yabancı kişi, pasaportunun süresi dolmuşsa yenilemek için ülkesinin konsoloslughuna müracaat eder. Irak'tan çıkış yapmasına mani olan bir hususun olup olmadığından emin olmak için bu kişinin adı bilgisayardan veya kayıtlardan araştırılır.

Çıkışla ilgili bilgi detayları özel işlem sicilinde belgelenir, vize harcı tahsil edilir, ya etiket şeklinde yada vize mührü şeklinde çıkış vizesi verilir, vize üzerindeki alanlar doldurulur ve Irak'tan çıkış yapması için verilen süre belirlenir. "Geri dönüş hakkı verilmeyen kişiler için geri dönüş maddesi silinir", öncelikler muhafaza edilir ve işlemler yabancılar dosyasına işlenir. Geçerli nedenlerin bulunması halinde çıkış vizesi ikinci bir defalığına uzatılabilir.

Türkiyeyi örnek alırsak Pasaport Kanunu'nun 7. Maddesine göre; Türkiye'den çıkış vizeye tabi değildir. Ancak aynı maddede belirtildiği üzere; "yabancılar mahsus" damgalı uç veya

⁴²⁷8./1,2 mad., 1978(118) Irak Yabancılar Kanunu.

altı ay geçerli bir giriş ve çıkışa münhasır pasaport almış olan kişi, bir ay içinde Türkiye'den çıkış için pasaportu kullanmadıysa çıkış vizesi almak zorundadır⁴²⁸.

3.3.5.3. Dönüş vizesi

"Sadece yıllık ikameti olan kişilere olmak üzere" resmi bir yazı uyarınca yabancı kişilerle sözleşmesi olan yetkili makamın talebi üzerine verilir. Bununla birlikte aynı yazı içerisinde çıkış vizesi de istenebilir. Dönüş vizesi verilirken çıkış vizesindeki aynı işlemler takip edilir, şube müdürünün dönüş vizesi verilmesine dair onayı alınır, dönüş vizesi işlemleri yazı veya başvuruya işlenir, vize numarası, verilme tarihi, işlemi yapan kişinin adı ve imzası belirtilir. Dönüş vizesi, verildiği tarihten itibaren 3 ay süreliğine geçerli olur. Bilindiği üzere dönüş vizesi, çıkış vizesi ile birlikte verilir. Yani kişinin Irak'ta ikamet ettiğini göstermek için Arapça ve yabancı dille imzalandıktan sonra "dönüş ifadesi silinmez."

Türkiye pasaport kanunu 28/B maddesine bakarsak yabancılara Türkiye'den çıkışlarında, talepleri olması halinde, Türkiye'den ayrılış tarihinden itibaren bir yıl içinde Türkiye'ye girişte kullanılmak üzere bu vize verilir. Vize bir yıl içinde kullanılmazsa geçerliliğini kaybeder.

Türkiye'de ikamet eden(ikamet tezkeresi sahibi) yabancılar için, yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'un 13. Maddesinde yapılan değişiklikle, dönüş vizesi konusunda kolaylık sağlanmıştır⁴²⁹. Buna göre "İkamet tezkeresi sahibi yabancılardan geri dönmek üzere Türkiye dışına giden ikamet süresi bitmeden dönenler için vize aranmaz. Bu yabancıların sınır kapılarında geçerli ikamet teskerelerini ibraz etmeleri Türkiye'ye girmeleri için yeterlidir⁴³⁰.

3.3.5.4. Çoklu Vize

Çoklu vize, Sayın Bakana verilen yetkilere istinaden çıkarılan talimatlar uyarınca sadece mukim olanlara verilir, belirli süre için geçerlidir ve şu çoklu vize verilmesi şu kişileri kapsar:

a. Yaptıkları iş gereği sürekli seyahat etmek zorunda olan iş adamları ve şirket müdürleri.

⁴²⁸ Aygün, **a.g.e.**, s.95.

⁴²⁹ Aybay, 2005, **a.g.e.**,s.123.

⁴³⁰ Aygün, **a.g.e.**, s.96.

- b. Petrol malzemeleri ve ürünlerini Irak'a taşıyan kamyon ve tanker şoförleri.
- c. Çoklu vize verilirken dönüş vizesi verme işlemlerinin aynısı takip edilir.

3.3.6. Giriş çıkış kapıları

No 61, 1959 Irak Pasaport Kanunu sisteminin 14.maddesi Irak'a giriş ve çıkış (Hava yolları, Kara yolları, deniz yolları) yollarını düzenlemiştir⁴³¹, ve hiç bir vatandaşın yada bir yabancıнын bu yollar haricinde başka bir yol kullanmasına izin vermemektedir, ve bu sistemi No: 32 1999 Irak Pasaport Kanunu içermektedir⁴³², ayrıca bu kanun⁴³³ sistemindeki yolları ve sınır kapılarındaki kontrol ve belgeleri inceleme belirli olan kontrol noktalarını ihlal eden kimseleri en az yedi yıl hapis ve taşınır, taşınmaz mallarını istimlak cezasını belirtmiştir⁴³⁴.

Türkiye Pasaport Kanun'da ise 1.maddesinde Türkiye'ye giriş, çıkışla ilgili bir düzenleme yer almıştır : "Türk vatandaşlar ve yabancılar İçişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca tayin olunan yolcu giriş çıkış kapılarından Türkiye'ye girip çıkabilirler. Gümrük kapılarının açılışında İçişleri Bakanlığı'nın görüşü alınır".

Madde metninden de anlaşılacağı üzere Türkiye'ye giriş çıkışlarının Bakanlar Kurulu'nca belirlenmiş kapılardan yapılmış, hem yabancılar, hem vatandaşlar için zorunluluk arz eder. Bakanlar Kurulu'nun saptığı giriş çıkış kapılarından başka bir yerden giriş çıkış yapanların vatandaş yahut yabancı olmalarına bakılmaksızın cezalandırılacaklarına ve bu cezanın ne olduğuna ilişkin hüküm aynı kanun'un 35.maddesinde düzenlenmiştir⁴³⁵.

⁴³¹ Türki, **a.g.e.**, s.42-43.

⁴³² Sabah Sadık Cafer, **a.g.e.**, s.9.

⁴³³ 6./5 mad., 1999(32) Irak Pasaport Kanunu.

⁴³⁴ 10./1,c., 1999(32) Irak Pasaport Kanunu.

⁴³⁵ Aygün, **a.g.e.**, s.986

4. SEYAHAT ÖZGÜRLÜĞÜ SINIRLAMALARI VE TEMİNATLARI

4.1. Seyahat Özgürlüğünün Sınırlanması

Serbest dolaşım özgürlüğü, kesinlikle sınırsız değildir. Çünkü bir taraftan güvenlik, diğer taraftan da yönetmelik hususlarından dolayı birçok kısıtlamalar ile kısıtlanmaktadır. Ancak bu hususta bir genişleme yoktur. Çünkü bunun aksi, bu hakka yönelik bir ihlal ve saldırdır. Dolayısıyla tüm durumlarda, yasaya aykırı olmadığı sürece vatandaşların seyahatini engellemek doğru değildir. Zira engelleme, kesinlikle olamaz. Ancak zaman ve mekan bakımından kısıtlanabilir. Bu kısıtlama, birçok yönden gerçekleşebilir. Bunun amacı ise genel çıkarlar ile özel çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamaktır⁴³⁶. Çünkü ikisi arasında bir çatışma olduğunda, birincisi ikincisine baskın gelmektedir. Bu kısıtlamalardan bazıları⁴³⁷ aşağıdaki şekildedir:

4.1.1. Anayasa hükümleri sınırlamaları

Bu kısıtlamaları, kamu düzeni ile sağlık, huzur, kamu ahlakı ve benzerleri gibi kamu düzeninin unsurlarını korumak amacıyla bazı anayasal kanunlar tarafından belirlenmektedir⁴³⁸. Ayrıca anayasalar, yasaya aykırı olmadıkça serbest dolaşım özgürlüğünün kısıtlanmasının doğru olmadığını açık bir şekilde onaylamaktadır. Ancak zorunlu bir durumdan, yani savaş, bir hastalığın yayılması, başkaldırı ya da isyan gibi olağanüstü koşulların ortaya çıkmasından dolayı anayasal kısıtlama ortaya çıkabilir.

Bununla ilgili olarak; serbest dolaşım özgürlüğü hakkı da dahil insanın bireysel haklarına ve kamusal özgürlüklerine yönelik uygulama alanlarının daraltılması gibi yürütme gücü olan Devlet Başkanı veya Başbakan'a geniş yetkiler verilmiştir⁴³⁹.

Aynı şekilde bazıları, birçok nedenlerden dolayı kamu yararı için normal koşullarda da hareket etme özgürlüğünü kısıtlamanın gerek bir husus olduğunu söylüyorlar. Nitekim bazı bireylerin hareket etme özgürlüğünü kısıtlamak, güvenliğini korumak, başkalarının haklarını garanti altına almak için kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu bireylerden bazıları şunlardır; katiller, hırsızlar ve diğer tehlikeli suçlulardır. Ayrıca kamunun sağlığını korumak için

⁴³⁶ Ali Ahmet El Zegbi, **Ceza Hukukunda Özel Haklar**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Musul Üni, 2004, s.76.

⁴³⁷ El Taii, **a.g.e.**, s.68.

⁴³⁸ El Taii, **a.g.e.**, s.68.

⁴³⁹ Edip, **a.g.e.**, s.68. ; 1.mad., 2004, No:1, Irak Ulusal güvenliği Kararı .

bulaşıcı hastalık sahibi olanların da izole edilmesi ve hareket etme alanının kısıtlanması gerekir⁴⁴⁰. Kamu güvenliği için kendilerinden korkulan delilerin durumu da aynı şekildedir. Ayrıca hükümetin, hem onların hayatlarını hem devletin güvenliğini ve sırlarını korumak için halkın yeni silahların test edildiği bölgeler gibi belirli yerlerde veya kamu ahlakını korumak için gece yarısı parkların ziyaret edilmesini engellemek gibi belirli zamanlarda dolaşmasını engelleme hakkı vardır⁴⁴¹. Nitekim trafik yasası, izdihamları ve kazaları önlemek ya da yaya geçitleri için yerler ayırmak amacıyla otomobillerin sadece tek yönlü sokaklarda hareket etmesini sağlamaktadır⁴⁴².

Her bir devlete, bireylerin serbest dolaşımlarını kontrol etmek için yasal uygulama yetkisi verildiği için uzun zamandan beri pasaportların kullanılması genelleşmiştir. Bu ise, idari makam tarafından verilen, bireyin kimliğini açıklayan ve ona belirli bölgelerde özgürce seyahat etme izni veren bir belgeden ibarettir⁴⁴³.

4.1.2. İdari kanunda geçen sınırlamalar

İdari kontrol uygulamaları olarak adlandırılan uygulamalara göre serbest dolaşım özgürlüğü kısıtlanabilir. Bu ise bir bölgede ya da insanların yaşadığı birçok bölgelerdeki bireylerin faaliyetlerine yanıt veren kısıtlama ve kontrollerden ibarettir⁴⁴⁴. Bu kısıtlama, serbest dolaşım özgürlüğü hakkının kısıtlanması için idareye geniş yetkiler veren olağanüstü şartlarda daha artmakla birlikte bireylere de yetkili mahkeme önünde bu uygulamalara itiraz etme hakkı verilmiştir⁴⁴⁵.

4.1.3. Ceza kanunlarında geçen sınırlamalar

Ceza kanunlarının içerdiği bazı kısıtlamalar bireylerin serbest dolaşım hakkını kısıtlamaktadır. Mesela hapis veya cezaevi ile ilgili yargı kararının yayınlanması gibi⁴⁴⁶.

⁴⁴⁰ Mecit Ragip El Hilu, **Anayasa Hukuku**, Darül Metbuat El Cemiiye yay, El İskenderiye, 1997, s.424.

⁴⁴¹ Abu EL Yezit ALİ El Meyyit, **Siyasal Sistemler ve Kamu Özgürlükleri**, Muesseset Şebep El Cemie yay, 3.bs., El İskenderiye, 1982, s.208.

⁴⁴² Abdül Fettah Hasnin El Advı, **Demokrasi ve Devlet Fikri**, Darül İttihat El Arabi yay, El Kahira, 'y.t.', s.356.

⁴⁴³ Muhammet Selim Gazvi, **Özetçe Çağdaş Siyasal Eğilimlerin İnsan Haklarına Etkisi**, 'y.y.', Ammen, 1985, s.83.

⁴⁴⁴ Mustafa Abu Zeyit Fehmi, **İdari hukukta Arabulucu**, Darül Cemie El Cedit yay, El İskenderiye, 'y.t.', s.245.

⁴⁴⁵ El Taii, **a.g.e**, s.68.

⁴⁴⁶ Ced Mensur, **a.g.e**, s.139-140.

4.1.4. Medeni kanunda geçen sınırlamalar

Uygulama kanunu gibi medeni kanunun içerisinde geçenler, borçlunun seyahatinin engellenmesi gibi bireyin hareket etme ve serbest dolaşım özgürlüğüne bir takım kısıtlamalar getirmektedir⁴⁴⁷.

Bu kısıtlamalarla ilgili diğer kanunlara gelince; Mısır'ın 1959 yılı 97 sayılı kanunun 1. maddesi, pasaportlarla ilgili olarak Mısır uyruğuna sahip olan kimselerin, bu kanuna göre pasaportları olmadıkça ülkeyi terk etmelerinin ya da ülkeye geri dönmelerinin doğru olmadığına dikkat çekmektedir⁴⁴⁸.

Mısır'daki Yüksek İdare Mahkemesi, pasaport taşınmasının şart olduğuna hükmetmiştir. "Vatandaşların, bir yerden başka bir yere hareket etme ve ülke dışına seyahat etme özgürlüğünün düzenlenmesi, içeride ve dışarıda ülkenin güvenliğini korumak, istikrarı sağlamak, kamu güvenliğini korumak, suçluların dışarıya çıkmaları ve davaları ayırmak ya da soruşturmalarda ve ulusal ekonomik çıkarların korunmasında tasarrufta bulunmak için gerekli oldukları bir sırada ülke dışında bulunmaları sonucunda adaletin seyrini bozmamak için gerekli olan bir husustur. Tüm bunlar, seyahat etme ve dolaşım özgürlüğü ilkesi ile ilgili düzenlemeyi ihlal etmemekte, onun özüne ve içeriğine dokunmamaktadır"⁴⁴⁹.

Ayrıca Mısır'daki Yüksek İdari Mahkeme⁴⁵⁰ ; "Ülke dışına seyahat etmek için izin verip vermemenin, kamu yararı ile bir bağdaşma görmesi halinde idarenin taktirine terkedilmiş hususlardan olduğuna hükmetmiştir. Bundan dolayı idare, elinde buna izin veren nedenlerin bulunması halinde izin vermeyi reddeder. Ayrıca izin talebinin, ülkenin çıkarlarına zarar veren veya yurt dışındaki saygınlığını zedeleyen davranışlardan olması halinde de izin vermeyi reddeder"⁴⁵¹.

Burada şuna dikkat çekmeliyiz; ülke dışında serbest dolaşım özgürlüğünü garantilemek için pasaport fikrinin dünya bölgelerine girdirilmesi, açık bir yasa bulunsun ya da bulunmasın yürütme gücüne geniş yetkiler vermektedir. Zira yürütme gücü, sırf pasaportlarına haciz koymak yoluyla vatandaşların yurt dışına çıkmalarını engelleyebilir. Nitekim Amerika

⁴⁴⁷ El Taii, **a.g.e**, s.68.

⁴⁴⁸ Edip, **a.g.e**, s.137-138.

⁴⁴⁹ Tmiz No:1898, 22.11.1992 tarihli duruşmada, (Modern yönetim Ansiklopedisi, Darül Arabiye Ansiklopedileri, Cilt32, 1995, s.290.

⁴⁵⁰ El Hilu, **a.g.e**, s.424.

⁴⁵¹ Mısır İdare Mahkemesi, No:1464 ,27Mayıs 1989 tarihli iddia kararı.

Birleşik Devletleri'nde, bireylere pasaport vermeyerek onların yurt dışına çıkmalarını engellemek için yürütme gücü tarafından bir takım girişimler gerçekleşmiştir. Bu ise siyasi olarak istenmeyen kişilerin yabancı ülkelere seyahat etmelerini engellemek içindir⁴⁵². Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yüksek Mahkeme'nin içtihadı, bu uygulamanın şahsi hürriyete bir müdahale olduğuna, ardından da sadece siyasi nedenlerin kullanılmasının anayasaya aykırı bir uygulama olduğuna karar vermiştir⁴⁵³.

Ayrıca Mısır anayasası, 1960 yılı 89 sayılı kanununun 25. maddesinde, bir yabancının İçişleri Bakanı'nın kararı ile sınır dışı edilmesine izin verdiği gibi⁴⁵⁴ onun, sınır dışı uygulamaları tamamlanıncaya kadar geçici olarak sınır dışı edildiğini gördüğü kimseyi engelleme emrini vermesine de izin vermiştir.⁴⁵⁵

Sınır dışı edilmek, serbest dolaşımda bireysel özgürlüğe zarar vermektedir. Dolayısıyla ülkenin güvenliği için tehlike arz eden yabancı kişilerden olmadıkça sınır dışı etmeye başvurulmamalı, ülke için yük olanları veya ikametle ilgili şartlara saygı göstermeyenleri veya ülkenin kamu düzenini tehdit edenleri veya ülkenin kanunlarına saygı göstermeyenleri kapsayan sınır dışı edilme nedenleri genişletilmelidir. Yabancının sınır dışı edilmesi, izinsiz ikamet etme suçu gibi basit suçlarda cezai kovuşturma yapmak yerine idari yönden alınmış olan bir tedbirden ibarettir⁴⁵⁶.

Ayrıca Fransa Anayasası, kendisine karşı sınır dışı edilme kararı verilen kişiye tutuklama ya da hapis cezası emri verilmesine izin vermektedir. Ancak tutuklama veya hapis ile ilgili verilen emrin, kendi dairesinde bu emri uygulanmasını gerçekleştiren yargıya sevk edilmesini şart koşturmaktadır. Çünkü verilen bu emrin üzerinden kırk sekiz saatten daha fazla bir zaman geçmesi halinde ve tüm durumlarda, hapis süresinin yedi günün üzerine çıkmaması gerekmektedir. Ayrıca Fransız Yargıtay Mahkemesi, kendi yetkisini aşmayan idari görevlinin, dilenci olan birinin dört gün süreyle gözaltına alması halinde ona sınır dışı kararı verebileceğine hükmetmiştir. Ayrıca o, sınır dışı kararını uygulamaya gerek görmesi halinde kuvvet kullanmaya da başvurabilir⁴⁵⁷.

⁴⁵² Denis Livit, **Hukuk Fikri**, çvr, Selim El Suvays, El Enbe yay, Kuvayit, 1981, s.191-192.

⁴⁵³ Edip, **a.g.e**, s.140.

⁴⁵⁴ El Meyyit , **a.g.e**, s.209.

⁴⁵⁵ Edip, **a.g.e**, s.140.

⁴⁵⁶ Eşraf Tevfik Şemsettin, **Ceza Hukukunda Kişisel özgürlüklerin Nesnelüğünün koruması**, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1996, s.138.

⁴⁵⁷ Edip, **a.g.e**, s.140.

4.2. Seyahat Özgürlüğünün Teminatları

Serbest dolaşım özgürlüğü hakkının güvence altına alınması konusu, bireylerin kalplerinde önemli bir yer işgal etmektedir. Zira ister kamu otoritesi isterse diğerlerinin karşısında olsun bu hakkın kısıtlamalardan uzak en iyi bir şekilde uygulanması bireylere güven vermektedir. Ayrıca bu güvenceler, serbest dolaşım hakkını sırf bir ideal olan anayasa metinlerinden, bireylerin bu haklarının en mükemmel bir şekilde yerine getirebileceği pratik ve gerçek alana taşımaktadır.

4.2.1. Anayasal teminatlar

Serbest dolaşım hakkının anayasasının merkezine dahil edilmesi, ona kutsiyet ve saygınlık kazandırıyor, bu şekilde anayasaya gerekli olan metinlerin tertipleri yükseliyor ve onun, ister yazılı ister yazılı olmasın devlette geçerli olan yasal kurallardan daha yüksek yasal bir değeri oluyor. Nitekim serbest dolaşım hakkının sağladığı bu yasal değer nedeni ile çeşitli çağdaş siyasi sistemlerde planlama yapılıyor ve biz de bu hakkın doğal yapısı içerisinde olduğunu görüyoruz ki bu da; anayasanın kucaklanmasıdır⁴⁵⁸.

Serbest dolaşım özgürlüğü, insanın doğası için en önemli haklardan ve özgürlüklerden sayılmakta ve onun garanti edilmesi diğer haklara doğrudan imkan sağlamaktadır. İşte bu önemin nedeni ile ona yönelik metin açık bir şekilde anayasaya dahil edilmiştir. Nitekim bu hakların uygulanması durumunda gözetilmesi gereken ana hükümler açıklanmıştır⁴⁵⁹.

4.2.1.1. İngiltere anayasası

Bilindiği üzere İngiltere, içerisinde genel hak ve hürriyetlerin geçtiği yazılı bir anayasaya sahip değildir. Kurallarının geneli, örfilere ve içtihatlarla dayalı olarak çıkmaktadır. Bununla birlikte bu hakları içeren bazı yasalar bulunmakta olup bazılarının İngiltere'deki özgürlüklerin yapılmasında temel taş olarak addettiği 1215 yılında çıkan ahitname bu kabildendir⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Vafe El Niaymi, Vafe, **Yönetim karşısında insan hakları teminatlar**, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat Üni, 2006. S.41-43.

⁴⁵⁹ El Niaymi, **a.g.e**, s.41-43.

⁴⁶⁰ Kerim Yusuf Keşşuş, **Çağdaş Siyasal Sistemlerinde Kamu Özgürlükleri**, Münşat El Marif yay, El İskenderiye, 1987, s.358.

Nitekim bu kanun, doğrudan serbest dolaşım hakkını korumasına karar veren açık bir metinle gelmiştir⁴⁶¹. Zira 39. maddede şu metin geçmektedir⁴⁶²: "Ülkenin kanununa göre doğru bir hükme dayanmadıkça her hangi kişinin tutuklanması, mallarından mahrum edilmesi veya kişinin kanun kaçağı olarak değerlendirilmesi veya sürgün edilmesi ya da herhangi bir şekilde ona karşı çıkılması doğru değildir."⁴⁶³.

Ayrıca temel özgürlüklerden olduğu kabul edilen ve İngiliz vatandaşlarının faydalandığı genel yasa altındaki bu hak, vatandaşların ülke içerisinde serbest bir şekilde dolaşmasını ve ne zaman isterse ülke dışına çıkmasını garanti etmektedir. Yine serbest dolaşım hakkı uygulamasının, kanunun belirlediği düzenlemenin kısıtlanmasına kucak açtığı vurgulanmaktadır⁴⁶⁴.

İşte bu metinler, İngiliz anayasasının düzenlenen kanunlar çerçevesinde dayatılan kısıtlamaları dengeleyen geniş güvencelerle serbest dolaşım hakkını kuşattığını göstermektedir⁴⁶⁵.

4.2.1.2. 1787 Amerika birleşik devletleri anayasası

Genel olarak bireysel hakları ve özgürlükleri kapsamakta olup onun Amerikan anayasası metinleri altındaki konumu önemlidir. Sonra bunlar, serbest dolaşım hakkıyla ilgili olan da dahil bizzat garanti altına alınan bu anayasada kaydedilmiştir. Dolayısıyla metin açık olmamasına rağmen bu, yasal değeri ile çelişmemektedir⁴⁶⁶. Bundan dolayı dokuzuncu anayasa değişikliğinde şu metin geçmektedir: "Anayasada bazı hakların zikredilmesi, halkın faydalandığı diğer hakları inkar edilmesi veya bunlardan uzaklaştırılması anlamına gelmez."⁴⁶⁷ Ayrıca anayasasının bazı metinlerinde geçen özgürlük ifadeleri, serbest dolaşım özgürlüğünün güvence altına alındığına işaret etmektedir.

⁴⁶¹ Ahmet Ced Mensur, **İnsan Haklarının Yargısal Koruması**, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ayinül Şemis Üni, 1997, s.63-64.

⁴⁶² Muhammet M. Bedran, **Güvenlik hakkına İdari Dükunmalara Karşı yasal koruma**, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1991, s.8.

⁴⁶³ Atevi, **a.g.e**, s.120-121. ; Türki, **a.g.e**, s.68-69.

⁴⁶⁴ Atevi, **a.g.e**, s.120-121.

⁴⁶⁵ Türki, **a.g.e**, s. 68-69.

⁴⁶⁶ Mahmut Atif El Benne, **İdari Alillz Otoritesinin Sınırları**, Kahira Üni yay, 1960, s.49.

⁴⁶⁷ Hasan Şibli Yusuf, **ABD'de ve İngiliz sisteminde Kişisel özgürlüklerin anayasal teminatları**, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1992, s.8.

Bizler bunu, herhangi bir kişinin yaşam, özgürlük ve mülk edilme hakkından mahrum edilmesinin doğru olmadığını, aksi taktirde gerekli yasal sürece tabi olacağını vurgulayan beşinci anayasa değişikliğinde görmekteyiz.

1868 yılında onaylanan on dördüncü değişikliğin ön gördüğü şu metin de aynı şekildedir: "... Yasa tam bir şekilde uygulanmaksızın herhangi bir eyaletin, herhangi bir kişiyi yaşam, özgürlük ve mülk edinme hakkından mahrum etmesi doğru değildir."⁴⁶⁸.

Yani bu metin, anayasa koyucunun özel bir şekilde genel hak ve özgürlüklere dikkat çektiğini göstermektedir. Dolayısıyla eyaletlerin, ilgili herhangi bir yasanın uygulanmasının ardından, doğru yasal varlıklara uymayan fertlerin özgürlüklerini kısıtlaması gerekir. Dördüncü değişikliğe gelince; Çok açık bir şekilde serbest dolaşım hakkına saygı gösterilmesine ve ona yönelik kısıtlamaların dayatılmamasına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla haksız denetim ve tutuklamaya karşı şahısları ve konumları güvence altına alınmayan bireylerin haklarına zarar verilmemesine ve aynı şekilde meşru bir neden olmadıkça denetim ya da tutuklama emirlerinin yayınlanmasının doğru olmadığına hükmedilmiştir⁴⁶⁹.

Bundan şu sonuca ulaşabiliriz; Amerikan anayasası, ona yönelik açık bir metin olmadıkça serbest dolaşım hakkını güvence altına almaktadır. Ancak burada, hak ve özgürlük gibi daha önceki metinlerde geçen⁴⁷⁰ ifadelerden istifade edilmesinin yanı sıra mesela tutuklama gibi bunlara yönelik dayatılan kısıtlamalar açık bir şekilde onaylanmaktadır. Ayrıca Amerikan anayasası, bu hakka dayatılan ve kanunların sınırları çerçevesinden olması gereken kısıtlamaların sınırlarını çizmiştir. Dolayısıyla yasal kanunlar çıkardığından Amerika Birleşik Devletleri'nin bağlı kaldığı hususlar işte budur⁴⁷¹.

4.2.1.3. 1958 Fransa anayasası

1958 yılına ait Fransız anayasasının metinlerinde, serbest dolaşım özgürlüğü⁴⁷² ve diğer bazı haklar ile ilgili açık bir metin göremiyoruz⁴⁷³. Ancak bu hususta, 1789 yılında yayınlanan ve 1946 anayasasının mukaddimesinin teyit etmiş olduğu hakların ilanının içerdiği hususlar

⁴⁶⁸ Atevi, **a.g.e**, s.119.

⁴⁶⁹ Mündir El Fazıl, **İngiliz ve Fransız Hukuk Kökenleri**, Dar Ers yay, 2.bs., Erbil, 2004, s.214.

⁴⁷⁰ Atevi, **a.g.e**, s.120.

⁴⁷¹ Atiye, **a.g.e**, s.13-14.

⁴⁷² Atiye, **a.g.e**, s. 14.

⁴⁷³ Ced Mensur , **a.g.e**, s. 232.

değiştirilmiştir. Serbest dolaşım hakkının ilanının içeriğini boyutundan bahsetmeden önce⁴⁷⁴, anayasanın mukaddimesinin işaret etmiş olduğu anayasal değerinin açıklanması kaçınılmazdır.

Zira bu bağlamda, bazı hukukçuların hukuki görüşleri açıklanmıştır ki bunlardan biri de Tuğgeneral Dici Yara'dır. Nitekim Fransa'nın insan haklarına dönük ilanı, yasamayı gerektirir. Çünkü yasal kuralların ifade edilmesi normal kanunların konumundan daha üstündür. Dahası bizzat anayasa kanunundan da daha üstündür ve ondan da ayrılır. Bazıları bununla ilgili olarak, 1958 anayasasının bazı hakları dile getirmemesi, 1789 yılına ait hakların ilanını ifade eden normal kanunun itibarını düşürmez. Zira o, devletten daha saygındır. Dolayısıyla hukukçulardan diğer bir başka taraf -ki bunlardan biri de Carré de Malberg'dır- ilanın yasal değerlerini inkar ederlerken⁴⁷⁵ o, bu görüşlerin yanı sıra sadece edebi değerden faydalanmaktadır. Fransız Anayasa Konseyi, 1958 anayasasının hükümlerine aykırı olan kanunu anayasa olmaksızın hükümlerine yerleştirmiştir. Bu da ilanın, beşeri kanunundan bir metin haline geldiği anlamına gelmektedir⁴⁷⁶. Dolayısıyla o, anayasa konseyi anayasal ilkelerin içerisine dahil ettiği sürece Fransız hukuk sisteminin temel sütunlarından biri olacaktır⁴⁷⁷.

Anayasanın serbest dolaşım hakkını güvence altına alması ile ilgili alana gelince; söylediğimiz gibi bu anayasa, hak ve özgürlükleri güvence altına alınmasını içermemektedir. Ancak bazıları, 1789 ilanını içerdiği haklara dönüştürülmüştür⁴⁷⁸. Nitekim anayasada, özgürlük kelimesi, 34. maddede genel özgürlükler ve 66. maddede de bireysel özgürlükler ifadeleri geçmektedir. Dolayısıyla 34. madde, genel özgürlüklerinin uygulanması için vatandaşlara yönelik temel güvenceleri düzenleyen belirli bir kanun çıkarmak için parlamentoya sevk edilmiştir. 66. maddeye gelince; bu, kanunların öngörmüş olduğu hususlar dışında ister tutuklama isterse hapis olsun özgürlüklere kısıtlama dayatılmasının doğru olmadığını onaylamaktadır. Ayrıca yargı otoritesinin üzerine, kanunda belirtilen şartlara göre bireysel özgürlüğü korumasını zorunlu kılmaktadır⁴⁷⁹.

⁴⁷⁴ Rafi Hıdır İbrahim, **Bilgisayar Kullanımına Karşı Özel Hayat ve Teminatı Hakkı**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat Üni, 1993, s.136-138.

⁴⁷⁵ Amet Fathi Serür, **Hak ve özgürlüklerin anayasal koruması**, Darül Şüruk yay, El Kahira, 2001, s.70.

⁴⁷⁶ Ced Mensur, **a.g.e**, s. 91.

⁴⁷⁷ Türki, **a.g.e**, s.69.

⁴⁷⁸ Feysal Akle Şentavi, **İnsan Hakları ve Uluslararası İnsancıl Hukuk**, Darül Hamit yay, Ammen, 2001, s.52.

⁴⁷⁹ Türki, **a.g.e**, s.69-70.

Bu metnin mülâhaza edilmesi; o, yasaların gerektirdiği hususlar olmadıkça tutuklama ve hapis gibi serbest dolaşım özgürlüğünün kısıtlanmasının meşru olmadığı zımnen onaylamaktadır.

Söz konusu hakların ilanında bu hakkın güvence altına alınmasına gelince; o, bu hususta çok daha açıktır. Zira 7. madde⁴⁸⁰, ister tevkif, ister hapis, kanunun öngördüğü durumlar olmadıkça isterse de tutuklama⁴⁸¹ olsun şahsi özgürlükleri yasak olduğunu vurguladığı gibi herhangi bir kişiye ev hapsinin dayatılmasının ve sürgün veya sınır dışı edilmesinin doğru olmadığını da vurgulamaktadır⁴⁸².

4.2.1.4 4. 1947 İtalya anayasası

Serbest dolaşım hakkı, 1947 yılına ait İtalya anayasasında önemli bir yer teşkil etmekte olup bu ise onun güvence altına alınmasında ve korunmasında ortaya çıkmaktadır. Zira 13. maddede şöyle geçmektedir: "Şahsi özgürlük kesinlikle dokunulmaz olup yargı otoritesi tarafından verilen bir gerekçenin uygulanmasının gerektirdiği hususlar ile kanunun öngörmüş olduğu durumlar ve yollar olmadıkça herhangi bir şahsın hapsedilmesine, denetlenmesine, herhangi bir şekilde soruşturulmasına izin verilmediği gibi şahsi öngördüğü başka herhangi bir kısıtlamanın getirilmesine de izin verilmez. Dolayısıyla otoritelerin, kanunda açık bir şekilde belirtilen bazı istisnai durumlarda zorunluluk ve ivedilik nedeni ile kamu güvenliğini koruması doğrudur. Geçici uygulamaların alınması durumunda, bunun kırk sekiz saat içerisinde yargı otoritesine bildirilmesi gerekir. Şayet yargı otoritesi, bu uygulamaları kırk sekiz saat içerisinde teyit etmez ise geçersiz sayılır, etkisiz bir hale gelir ve yasa, tutukluluk hapsi için en yüksek sınırı belirler" ⁴⁸³.

16. maddeye gelince; anayasada⁴⁸⁴ güvence altına alınan serbest dolaşım hakkının kapsamı ile ona dayatılan kısıtlama sınırları şu şekilde öngörülmüştür: "Her bir vatandaş, serbest bir dolaşabilir ve ulusal bölgenin her bir parçasında özgür bir şekilde ikamet edebilir. Dolayısıyla yasanın genel bir şekilde ve sağlık veya güvenlik nedenlerinden dolayı dayatmış olduğu kısıtlamalar olmadıkça siyasi nedenlerden dolayı herhangi bir kısıtlamanın dayatılması doğru değildir. Bu yüzden her bir vatandaş, cumhuriyet topraklarından

⁴⁸⁰ Mütveli, **a.g.e**, s.101.

⁴⁸¹ Hassen Şefik El Ani, **Kamu Özgürlüklerin Teorisi**, 'y.y.', Bağdat, 2004, s. 123.

⁴⁸² Atevi, **a.g.e**, s.122-123.

⁴⁸³ Edip, **a.g.e**, s.46.

⁴⁸⁴ Atevi, **a.g.e**, s.44-46.

ayrılmada ve geri dönmeye özgürdür ve yasal zorunluluklar olmadıkça bu sınırlandırılmaz."

Yukarıdaki iki maddede geçen koruma ve güvencelerin uygulamaları tamamlanmıştır. Zira 11. madde, tüm yargı uygulamalarının sebebini gerektiren genel bir hükümle gelmiştir. Dolayısıyla bu da yargı tarafından verilen serbest dolaşım hakkına getirilen herhangi bir kısıtlamanın, bu kısıtlamanın dayandığı nedenleri kapsamı gerektiği anlamına gelmektedir. Genel olarak şunu söyleyebiliriz; İtalyan anayasa koyucunun bu hak için belirlemiş olduğu güvenceler aşağıdaki şekildedir:

1. İtalyan anayasası, ülke içinde ve dışında serbest bir şekilde dolaşmak, ikamet yerini seçme özgürlüğü ve zorla ikamet dayatılmaması gibi serbest dolaşım hakkını tüm şekilleri ile güvence altına aldığı gibi ülkeye geri dönüş özgürlüğünü de güvence altına almıştır.
2. İster normal isterse normal olmayan şartlarda olsun bu hakka yönelik tüm kısıtlamaların uygulanmaması gerekir. Ancak toplumda kamu düzenini korunması da dahil bunu gerektiren gerçek bir amaç olursa o başka. Bununla birlikte kabul edilen uygulamalar ile haklara saygı gösterilmesinin güvence altına alınması arasındaki orantının gözetilmesi zorunludur. Ayrıca bu kısıtlamaların sınırlı bir süreliğine alması gerekir. Dolayısıyla bunların keyfi bir şekilde dayatılması doğru olmamakla birlikte bu kısıtlamaların, ona neden olan emirlerin olması şartı ile kesinlikle yargı otoritesinin emirleri ile verilmesi gerekir⁴⁸⁵.

4.2.1.5. 1982 Türkiye anayasası

1982 Anayasası 23. maddesinde seyahat özgürlüğünü şöyle açıklamıştır: "Herkes, yerleşme ve seyahat özgürlüğüne sahiptir ... seyahat özgürlüğü; suç soruşturma ve kovuşturma sebebiyle suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla kanunla sınırlandırılabilir. Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlandırılabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz."

Anayasa'nın 23. maddesinin 5. fıkrası 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunun 5. maddesi ile değiştirilmeden önce şu şekildeydi: "Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin

⁴⁸⁵ Atevi, a.g.e, s.121-123.

ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir." 4709 sayılı Kanun'la "ülkenin ekonoik durumu" ibaresi metinden çıkarılarak, yurttaşların yurt dışına çıkma özgürlüğüne ülkenin ekonomik durumunun engel oluşturmaması hedeflenmiştir.

2001 yılı anayasa değişiklikleri ile getirilen yeni anlayışta, temel hak ve özgürlüklerin yalnızca anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceği dikkate alındığında seyahat özgürlüğünün anayasanın 23. maddesinde belirtilen sınırlama sebepleri dışında herhangi bir sebebe bağlanamayacağı ilkesinin benimsendiği anlaşılmaktadır. Seyahat özgürlüğü ve bu özgürlüğün sınırlanabileceği halleri düzenleyen 23. maddede Türk vatandaşlarının yurda girebilme özgürlüğü bakımından herhangi bir sınırlama sebebi öngörülmemiştir. Anayasa, vatandaşın sınır dışı edilemeyeceğini açıkça hüküm altına alarak vatandaşlar için dokunulmaz bir alan yaratmıştır.

1982 Anayasası'nda, temel hak ve özgürlüklere ilişkin değişikliklerden önce de sonra da "kural olarak" herkes için seyahat özgürlüğünün olduğu, bu özgürlüğün devlet tarafından kaldırılmasının söz konusu olamayacağı; ancak devletin seyahat özgürlüğünü sınırlama hakkına sahip olduğu benimsenmiştir⁴⁸⁶.

4.2.1.6. 1998 İsviçre anayasası

Anayasanın, 24. ve 25. maddede de serbest dolaşım hakkını güvence altına alındığını görmekteyiz. Zira bu maddelerin metinleri şöyledir: "İsviçreli kadın ve erkeklerin haklarından biri de İsviçre'de seçtikleri herhangi bir yerde ikamet etmeleridir. Yine onların haklarından biri de İsviçre'den ayrılmaları ve oraya geri dönmeleridir."⁴⁸⁷ Anayasa, İsviçreli kadın ve erkeklerin İsviçre'den uzaklaşmalarını güvence altına almaktadır ve onayları olmadan onları yabancı otoritelere teslim etmemektedir.

4.2.1.7. 2003 Katar anayasası

2003 yılına ait Katar anayasası, modern anayasalardan olması itibarıyla serbest dolaşım özgürlüğünün güvence altına alınmasının garanti edilmesi gibi bazı karşılaştırmalı anayasaları takip etmekten uzak olmamıştır. Zira anayasada şöyle bir metin geçmektedir: "Şahsi özgürlük güvence altına alınmıştır ve kanun hükümlerine göre olmadıkça bir insanın

⁴⁸⁶ Aygün, **a.g.e**, s.27-28.

⁴⁸⁷ Edip, **a.g.e**, s.46.

tutuklanması veya hapsedilmesi veya denetlenmesi veya ikametinin sınırlandırılması veya ikamet ve serbest dolaşım özgürlüğünün kısıtlanması doğru değildir"⁴⁸⁸.

Bu metin, devlet içerisinde uygulanan kanun metinlerine göre olmadıkça ister tutuklama, ister hapis, ister denetleme, isterse zorla ikamet olsun serbest dolaşım hakkına yönelik kısıtlamaların dayatılmasının doğru olmadığına dikkat çekmektedir. Ancak anayasa koyucu, bireylerin ülke dışına uzaklaştırılmasını ya da onların ülkeye geri dönmelerini engellenmesinin meşru olmadığı meselesini, herhangi bir kısıtlamadan uzaklaşma meselelerinden saymaktadır. Katar anayasasının onayladığı şey işte budur⁴⁸⁹.

Nitekim Katar anayasası, serbest dolaşım hakkı da dahil genel hak ve özgürlüklerin değerini yükselttiği açık bir metinle öne çıkmıştır. Bu ise bu haklarla ilgili anayasal metinlerin değiştirilmesinin yasaklamasında ortaya çıkmaktadır. Ancak yapılacak olan değişiklikten maksat, verilen güvencelerin artırılması ile ilgili olursa o başka. Bunu ise hükme varılan anayasanın 146. maddesinde görmekteyiz ki o da şöyledir: "Kendisinden amaçlanan sınırlar, hakların ve güvencelerin vatandaşların lehine artırılmasına izin verilmesi şeklinde olmadıkça genel hak ve özgürlüklerle ilgili hükümlerin değiştirilmesinin talep edilmesi doğru değildir"⁴⁹⁰.

4.2.1.8. 1971 Mısır anayasası

Mısır anayasası, ister ülke içinde ve dışında serbest bir şekilde dolaşmada olsun, isterse de daimi ya da geçici göç etme şeklinde olsun bireylerin serbest dolaşım haklarının uygulanmasını düzenleyen açık hükümler onaylamıştır. Bunun yanı sıra söz konusu hakkın uygulanması durumunda ev hapsinin dayatılmasına izin verilmez ⁴⁹¹.

Yasama, sadece bu hakkı veren hükümlerle yetinmemiş, bilakis bireylere ve kamu otoritelerine karşı gerçek güvenceler de vermiştir. Zira şahsi özgürlük unsurlarına yapılan her saldırı –ki bunlardan biri de serbest dolaşım hakkıdır-, üzerinden uzun bir zaman geçse bile bir suç teşkil eder ve tazminatı gerektirir⁴⁹² ve bu saldırıdan kaynaklanan adli ve sivil kovuşturmalar düşmez. Bunu ise şu şekilde geçen anayasasının 57. maddesi teyit

⁴⁸⁸ 39.mad.,2003 Katar Anayasası.

⁴⁸⁹ 38.mad.,2003 Katar Anayasası.

⁴⁹⁰ Sadi Muhammet El Hatip, **İnsan Hakları ve Anayasal Teminatları**, El Halebi El Hukukiye yay, Berüt, Lübnan, 2007, s.93.

⁴⁹¹ Atevi, **a.g.e**, s.115.

⁴⁹² Serür, **a.g.e**, 2001, s.396.

etmektedir: "Şahsi özgürlüğe veya vatandaşların özel hayatları ile diğer haklarını kutsallığına ya da anayasa ve kanunun güvence altına almış olduğu genel özgürlüklere saldıran herkes, bir suç işlemiş olur ve ister adli isterse de sivil olsun bundan kaynaklanan kovuşturma üzerinden uzun bir zaman geçse bile düşmez. Dolayısıyla devlet, saldırıya uğrayan kimse için adil bir tazminatı güvence altına almıştır."⁴⁹³.

Bu metin açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki; herhangi bir kişi, anayasada güvence altına alınan, haklarından birine veya özgürlüklerine –ki bunlardan biri de serbest dolaşım özgürlüğüdür- yönelik bir saldırıya uğrarsa bu kişi, uygun bir tazminat almak amacıyla bu saldırı yüzünden uğradığı zarar için adli ya da sivil dava açma hakkını saklı tutar ve üzerinden zaman geçse bile bu hakkı düşmez. Ayrıca zarar olaylarından sorumlu olan kişinin cezasız kalmasına izin verilmez⁴⁹⁴.

Sonuç olarak Mısır anayasası, tüm bilinen şekilleri ile serbest dolaşım hakkı için tam bir korumu ve güvenceler koymakta⁴⁹⁵ ve bu hakkı, doğal kutsal bir hak saymakta olup kanunun belirlemiş olduğu sınırlarda olmadıkça bu hakkın daraltılması doğru değildir⁴⁹⁶. Ayrıca anayasa, şahsi özgürlüklere yapılan tüm saldırıların bir suç olduğunu ve uzun bir zaman geçse bile bu suçun düşmediğini kabul ederek diğer anayasalardan öne geçmiştir. Şüphesiz bu, diğer güvencelere eklenen bu hak için çok güçlü bir güvence sayılır⁴⁹⁷.

4.2.1.9. 1998 Sudan anayasası

Sudan anayasası, detaylı özgül hükümleri ile serbest dolaşım hakkını tüm şekilleri ile güvence altına alınmasıyla ilgilenmektedir. Bu ise şu şekilde geçen 23. maddede geçmektedir: "Her bir vatandaşın, serbest dolaşım özgürlüğü, ülkede ikamet etme, ülke dışına çıkma ve ülkeye geri dönme hakkı vardır ve kanuni düzenlemeler ile ilgili olmadıkça onların özgürlüklerinin kısıtlanması doğru değildir⁴⁹⁸." Dolayısıyla bireylerin, anayasada verilen hak ve özgürlüklerine yönelik bir saldırıya maruz kalırlarsa, bu saldırıdan dolayı

⁴⁹³ Fethullah, **a.g.e**, s.29-30.

⁴⁹⁴ Husem El din Kamil El Ahvaih, **Özel Yaşam Hakkı(Mahremiyet Hakkı)**, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1978, s.459.

⁴⁹⁵ Atiye, **a.g.e**, s.22. ; Türki, **a.g.e**, s.71.

⁴⁹⁶ Muhammet Abu Zeit, **Kamu Özgürlüklerin Mevzuat Denetimleri ve Teminatlar**, Üni Araştırmaları Dergisi(Polis Fakültesi), Temmuz 2000, s.51.

⁴⁹⁷ Edip, **a.g.e**, s.46.

⁴⁹⁸ El Hatip, **a.g.e**, s.91.

anayasa mahkemesine başvurabilirler. Zira bu, kanun yada emri ilga etmek sayılır ve tazminat talebini gerektirir.

Bu ise anayasanın şu şekilde geçen 34. maddesinde somutlaşmıştır: "Zarara uğrayan her bir kişi, yürütme ve idari birimlere şikayette bulunabilir, bu bölümde geçen özgürlükleri, kutsalları ve haklarını korumak için anayasa mahkemesine başvurma hakkı vardır ve anayasa mahkemesi otoritesini kullanabileceği gibi anayasaya aykırı olan herhangi bir kanun ya da emri veto edebileceği, zarar gören kişinin hakkını geri verebileceği ve zararı tazmin edebileceği de bilinmelidir."

Ayrıca aynı şekilde, Cumhurbaşkanı tarafından yürütülen işler nedeni anayasa hükümlerinde geçen özgürlükleri, kutsalları ve hakları zarar gören bireyler, yasal sınırları aşabilir ve anayasa mahkemesi önünde buna itiraz edebilir⁴⁹⁹.

4.2.1.10. 1971 Birleşik Arap Emirlikleri Devleti'nin anayasası

Tüm vatandaşların özellikle serbest dolaşım ve ikamet özgürlüklerini güvence altına almıştır. Zira 29. maddede⁵⁰⁰ bununla ilgili olarak şöyle bir metin geçmektedir: "Vatandaşların serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğü, kanun sınırları içerisinde güvence altına alınmıştır." 37. maddede de bununla ilgili olarak şöyle geçmektedir: Vatandaşların Birleşik Emirlikten uzaklaştırılmalarına ya da sürgün edilmelerine izin verilmez⁵⁰¹.

4.2.1.11. 2002 Bahreyn anayasası

Genel olarak tüm insanların serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğü haklarını güvence altına almıştır. Nitekim 19. maddede şu metin geçmektedir: Kanun hükümlerine ve yargı denetimine göre olmadıkça insanların serbest dolaşım ve ikamet özgürlüklerinin kısıtlanmasına izin verilmez.

17. maddede de şöyle geçmektedir: Vatandaşların Bahreyn'den uzaklaştırılmalarına ya da ülkeye geri dönmelerinin engellenmesine izin verilmez⁵⁰².

⁴⁹⁹ Y Atevi, **a.g.e**, s.116-117.

⁵⁰⁰ Atevi, **a.g.e**, s.44.

⁵⁰¹ El Hatip, **a.g.e**, s.89.

⁵⁰² El Hatip, **a.g.e**, s.89.

4.2.1.12. 1959 Tunus anayasası

Özellikle 10. maddede, tüm vatandaşların serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğüne dair şöyle bir metin geçmektedir: "Her bir vatandaş, ülke içerisinde ve dışında serbest bir şekilde dolaşmakta ve kanun sınırlarında ikamet yerini seçmede özgürdür."

Yine "11." maddede şu metin geçmektedir: "Vatandaşların, vatan topraklarına yabancılaştırılması ya da vatanlarına geri dönmelerinin engellenmesi yasaklanır⁵⁰³."

4.2.1.13. 1996 Cezayir anayasası

44. maddede şu metin geçmektedir: "Tüm vatandaşların, sivil ve siyasi haklardan faydalanma, ikamet yerinin özgürce seçme ve ülkeye giriş ve çıkış yapma hakları güvence altına alınmıştır."

4.2.1.14. 2003 Komor adaları cumhuriyeti anayasası

Kanun maddeleri, serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğünün uygulanması hakkını açık ve ayrıntılı bir şekilde içermemektedir. Dolayısıyla mukaddimesinde, "serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkı da dahil" İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan temel ilke ve haklara bağlanmayı vurgulamakla sınırlı kalmıştır.

4.2.1.15. 1992 Cibuti cumhuriyeti anayasası

Özellikle tüm vatandaşların serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğü hakkının korunacağına açık ve net bir metin geçmektedir. Zira 14. maddede şöyle geçmektedir: "Cumhuriyet içerisindeki tüm vatandaşların, Cumhuriyetin her bir tarafında özgürce dolaşma ve ikamet hakları vardır ve kanun dışında bu hak sınırlandırılmaz⁵⁰⁴."

4.2.1.16. 2007 Libya anayasası

Libya anayasasının maddelerinde serbest dolaşım ve ikamet özgürlüğü haklarına dair açık ve net bir metin geçmemektedir⁵⁰⁵. Ayrıca Libya pasaportlarında, seyahat özgürlüğü ile

⁵⁰³ Atevi, **a.g.e**, s.44.

⁵⁰⁴ El Hatip, **a.g.e**, s.88-96.

⁵⁰⁵ El Hatip, **a.g.e**, s.88-96.

çelişen ve kısıtlayan bir ifade geçmektedir. Zira kapaktan sonraki ilk sahifesinde şu ibare geçmektedir: "Bu pasaport, hariç tüm ülkelere seyahat etmek için geçerlidir." Nitekim cümle şu metinle son bulmaktadır: "İşgal edilmiş Filistin hariç tüm dünya ülkeleri için geçerlidir."

4.2.1.17. 1962 Kuveyt anayasası

28. maddede şöyle geçmektedir: "Kuveytli birini Kuveyt'ten uzaklaştırılması veya Kuveyt'e geri dönmesinin engellenmesi doğru değildir⁵⁰⁶."

31. maddede de şöyle bir metin geçmektedir: Bir insanın tutuklanması ya da kanun hükümlerine göre olmadıkça onun ikamet ve serbest dolaşım hakkını kısıtlanması doğru değildir⁵⁰⁷.

4.2.1.18. 1973 Suriye anayasası

Nitekim 33. maddenin birinci fıkrasında şuna vurgu yapılmıştır⁵⁰⁸: "Vatandaşların vatan topraklarından uzaklaştırılmaları doğru değildir⁵⁰⁹."

4.2.1.19. 1952 Ürdün anayasası

Dokuzuncu maddenin birinci fıkrasında şöyle geçmektedir: "Bir Ürdünlünün ülkesinden uzaklaştırılması doğru değildir⁵¹⁰." Söz konusu tüm anayasalar, ister Irak, Mısır ve Kuveyt'ten her birinin anayasalarının durumunda olduğu gibi açık bir metin şeklinde olsun isterse "Vatandaşların vatanlarından uzaklaştırılmaları doğru değildir" sözü ile yetinen Suriye ve Ürdün anayasalarının durumlarında olduğu gibi kapalı bir metin şeklinde olsun vatandaşların ülkelere geri dönme haklarını güvence altına almışlardır ve bu, yasal olarak vatandaşların ülkelere geri dönme haklarını içeren de bir metindir⁵¹¹.

⁵⁰⁶ Türki, **a.g.e**, s.71.

⁵⁰⁷ El Hatip, **a.g.e**, s.93.

⁵⁰⁸ Hasan Tunç, **a.g.e**, s.205.

⁵⁰⁹ Türki, **a.g.e**, s.71.

⁵¹⁰ Atevi, **a.g.e**, s.44.

⁵¹¹ Türki, **a.g.e**, s.72.

4.2.1.20. 2005 Irak anayasası

Irak'ın 2005 yılına ait 2005 anayasası, ister doğrudan isterse dolaylı olarak işaret etmek yoluyla olsun serbest dolaşım hakkını tüm bilinen şekilleri ile güvence altına alınmasını onaylamıştır. Nitekim 15. madde⁵¹², her bir bireyin yaşam, güvenlik ve özgürlük hakkı olduğuna ve kanuna göre ve özel yargı tarafından verilen karara binaen olmadıkça bunlardan mahrum edilmelerinin ve bunların kısıtlanmasının doğru olmadığına vurgu yapmıştır. Doğrudan güvence altına alınmalarına gelince; nitekim bu, söz konusu haklar ile anayasada sağlanan diğer hakların sadece kanuna göre ve kanuna binaen kısıtlanabileceğine ve bu sınırlama ve kısıtlamanın hak ve özgürlüğün özüne dokunmamasının şart olduğuna vurgu yapan 47. maddede⁵¹³ somutlaşmıştır⁵¹⁴.

Anayasa koyucu, genel hak ve özgürlüklerin zarar görmesi gibi anayasasının değiştirilmesi neden olan hususları fark ettiğinde bu güvenceleri güçlendirmektedir. Bundan dolayı 22./2. maddede şu metne hükmetmiştir: "Birbiri ardına iki seçim dönemi geçmedikçe, temsilciler meclisi üyelerinin üçte ikisinin ve referandum yoluyla halkın onayı olmadıkça ve yedin gün içerisinde Cumhurbaşkanı onaylamadıkça anayasasının birinci bölümünde geçen temel ilkeler ile anayasasının ikinci bölümünde geçen hak ve özgürlüklerin değiştirilmesi doğru değildir⁵¹⁵."

Bu metin, çok açık bir şekilde serbest dolaşım hakkı için verilen güvencelere dikkat çekmekte olup iki seçim için⁵¹⁶, yani sekiz yıllık süre için bu hak ile ilgili anayasal metinlerin değiştirilmesinin kabul edilebileceğini ve bu sürenin geçmesinin ardından değişikliklerin yapılabileceğini içermektedir. Görünen o ki anayasa koyucu, siyasi ve partisel odakları etkilemek için yapılan geliş güzel değişikliklerden uzak durulmasını sağlayan devlet içerisindeki bireyler ve kamu otoriteleri tarafından özümsemesi için metinlerin sabitlik ve istikrar kazanmasını istemektedir. Ancak bizler yaşamadan, serbest dolaşım özgürlüğü hakkı da dahil genel hak ve özgürlüklerle ilgili metinlerin değiştirilmesini yasaklayan bir metnin geçtiği bir anayasa içermesini ümit ederdik. Ancak yapılan bu değişiklikler, bu hakların güvence altına alınmasını artırmakla ilgili ise o başka.

⁵¹² Abdül Latif, **a.g.e**, s.412.

⁵¹³ Abdül Latif, **a.g.e**, s.424.

⁵¹⁴ Tunç, **a.g.e**, s.295.

⁵¹⁵ Atevi, **a.g.e**, s.118.

⁵¹⁶ Abbüt, **a.g.e**, s.68.

Ayrıca aynı şekilde yasamadan, anayasa tarafından kabul edilen genel hak ve özgürlüklere yapılan saldırıları suç sayılması, bu saldırılardan dolayı ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi ve bununla ilgili sivil ve adli kovuşturmaların düşürülmemesi ile ilgili metnin geçtiği bir anayasa içermesini temenni ederdik⁵¹⁷.

4.2.2. Uluslar arası ve bölgesel teminatlar

4.2.2.1. 1948 Evrensel insan hakları beyannamesinin teminatları

Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, bir takım metinler içermektedir⁵¹⁸. Bunların tamamında bütün şekilleriyle serbestçe dolaşım hakkına ister örtülü şekilde ister ise açık şekilde⁵¹⁹ vurgu yapmaktadır. Onlardan 3. madde şu genel metni ifade etmektedir; "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır⁵²⁰."

"Özgürlük" terimi, serbestçe dolaşım özgürlüğünü de içerir⁵²¹. 13. maddede bu hakkın varlığı açık bir şekilde tanınmıştır⁵²². Zira o madde şunu belirlemiştir⁵²³: "Herkesin her bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır." Aynı şekilde fertlerin herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek özgürlüğünü de vurgulamaktadır⁵²⁴."

Beyanname, zulme uğrama durumunda başka bir devletlere serbestçe dolaşım özgürlüğünü garanti etmektedir. Ancak siyasi olmayan suçlardan⁵²⁵ ya da Birleşmiş Milletlerin amaçları ve ilkeleri ile çelişen işlerden dolayı mahkemelik olan kimseler bu haktan yararlanamazlar⁵²⁶. Fakat bu beyanname, sınır dışı etmek konusunu belirlememektedir⁵²⁷. Kişisel kanaatimize göre bu husus bazı ibarelerde dolaylı bir şekilde ifade edilmektedir. Zira aralarında ana vatanın da olduğu "her hangi bir ülkede oturma yerini seçme hakkı" aynı

⁵¹⁷ El Taii, **a.g.e**, s.50-51.

⁵¹⁸ El Niaymi, **a.g.e**, s.3238.

⁵¹⁹ Atevi, **a.g.e**, s.125.

⁵²⁰ Türki, **a.g.e**, s.57.

⁵²¹ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

⁵²² Ced Mensur, **a.g.e**, s.57.

⁵²³ El Niaymi, **a.g.e**, s.34-35.

⁵²⁴ Atiye, **a.g.e**, s.9.

⁵²⁵ Türki, **a.g.e**, s.57.

⁵²⁶ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

⁵²⁷ El Niaymi, **a.g.e**, s.34-35.

şekilde “ülkesine yeniden dönmek özgürlüğü” gibi bütün bu ibareler sınır dışı etmenin serbest olmadığına işaret etmektedirler⁵²⁸.

Diğer teminatlardan birisi de; beyanname, 9. maddesinde⁵²⁹ zalimce keyfi olarak yakalama ya da tutuklama ya da sürgün etme yoluyla serbestçe dolaşım hakkının kısıtlanmasına izin vermemektedir⁵³⁰. Fertler, temel haklarına saldırıyla karşılaştıkları durumda beyanname onlara bu saldırıların giderilmesi için ulusal mahkemeye başvurmaları imkanı sunmaktadır⁵³¹.

Bu konuda şu soru uyanmaktadır; hangi sınıra kadar fertler bu hakkı kullanabilirler? Bu uygulamanın durdurulduğu sınır nedir? Bu soruya cevap olarak deriz ki; fertlerin serbestçe dolaşım haklarını kullanmaları bir takım kısıtlamalar ile çevrilidir. Bu kısıtlamalar şu iki temel husus ile ifade edilmektedir⁵³². Birincisini 29. maddenin 2. şıkkı şu şekilde vurgulamaktadır⁵³³. “Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.”

İkinci hususa ise; aynı maddenin 3. şıkkının şu ibaresi vurgu yapmaktadır; “Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz⁵³⁴.”

Yukarıda geçen metinlerden fark edilmektedir ki; Evrensel Beyanname; bilinen bütün şekilleri ile serbestçe dolaşım hakkını garanti altına almaktadır⁵³⁵. Ayrıca bu hakkı, özüne dokunan zalimce keyfi kısıtlamaları kabul etmeyen temel haklar ile aynı konumda görmektedir⁵³⁶. Kısıtlamalar ancak; bir yönden toplumda kamu düzenini korunması için diğer

⁵²⁸ Atevi, **a.g.e**, s.125.

⁵²⁹ Fethullah, **a.g.e**, s.20.

⁵³⁰ Selahattin Amir, **İnsan Haklarının Uluslararası Koruması**, (Hukuk ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi), 1980, s. 294.

⁵³¹ Atevi, **a.g.e**, s.57.

⁵³² Türki, **a.g.e**, s.58.

⁵³³ El Necdi, **a.g.e**, s.89-91.

⁵³⁴ El Niaymi, **a.g.e**, s.41-43.

⁵³⁵ Sesi Selim El Haç, **Zamansal ve Mekansal İnsan Haklarının Hukuki Kavramları**, Darül Kütüp El Cedit yay, 3.bs., Beyrüt, 2004, s.257.

⁵³⁶ Abdül Kerim Alvan, **Uluslararası Kamu Hukuku Mediatörü**, Darül Sakafe yay, Ammen, 2002, s.29.

yönüyle de Birleşmiş Milletlerin bu beyannamede onayladığı yüce amaçlar ve ilkelerin gerçekleşmesi için gerektiği kadar ile olabilir ⁵³⁷.

1919 senesine ait Milletler Cemiyeti Sözleşmesine⁵³⁸ değinmek de kaçınılmazdır. Onun ancak, bu konuya ilişkin herhangi bir teminata işaret etmeksizin genel haklar ve özgürlüklerin onanmasında çok cılız bir rolü olmuştur. Üstelik o, serbestçe dolaşım hakkı ile alakalı her hangi bir metin de içermemektedir⁵³⁹.

1945 yılına ait Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde bu hakkın gerçekleşmesi için gerçek teminatların temelini atmak uğruna sarf edilen çabalara rağmen sözleşme, bu hususa doğrudan değinen bir işareten yoksun bir şekilde ortaya konuldu. Bu şüphesiz ki; fertlerin serbestçe dolaşım etme haklarını kullanma imkanlarını zayıflatmaktadır⁵⁴⁰. Onun için, bu olumsuzlukların giderilmesinde uluslararası çabalar yardımcı olmuştur. Bu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin yayınlanması ile vücut bulmuştur. Bu Beyanname, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından üçüncü dönem oturumunda 1948 yılı (217) sayılı kararıyla onaylanmıştır. Beyanname bütünlüğünde, insana ait temel haklara ve özgürlüklere saygıyı vurgulayan hukuk ilkelerini; herhangi bir sebeple ayırmaksızın insanın değerini, onurunu ve saygınlığını korumayı amaç edinen bir şekilde belirlemiştir⁵⁴¹

Bu esasa binaen görüyoruz ki, Evrensel Beyannamenin; zorunlu olabilen kısıtlamaları ve bu kısıtlamanın önünde duran sınırları kabul etmesi ile birlikte serbestçe dolaşım hakkına verilen teminatları pekiştirmektedir⁵⁴².

4.2.2.2. 1978 Amerikan insan hakları sözleşmesi teminatları

Sözleşme, temel genel insan haklarının ve özgürlüklerinin sadece sözleşme tarafları devletlerin vatandaşları için kararlaştırılmadıklarına vurgu yapmaktadır. Onların himayesini, bu devletlerin egemenliklerine boyun eğen aralarında vatansızların da olduğu şahısları kapsayacak şekilde genişletmektedir⁵⁴³.

⁵³⁷ El Taii, **a.g.e**, s.22.

⁵³⁸ Atevi, **a.g.e**, s.125.

⁵³⁹ El Ravi, **a.g.e**, s.216-217.

⁵⁴⁰ El Niyami, **a.g.e**, s.34-35.

⁵⁴¹ El Şafii Muhammet Beşir, **İnsan Hakları Belgeleri**, El Marif yay, 3.bs., El İskenderiye, 2004, s.11.

⁵⁴² Türki, **a.g.e**, s.57.

⁵⁴³ Atiye, **a.g.e**, s.12.

Sözleşmenin kapsamını genişlettiği serbestçe dolaşım hakkına dair teminatlarla ilgili olarak ise⁵⁴⁴ bu konuda kararlaştırılmış bir takım genel teminatlar var. Zira, Sözleşmenin 7. maddesi; her bireyin şahsi hürriyet hakkının olduğunu, kanunun belirlediği durumlar dışında bunu sınırlamanın serbest olmadığını belirlemiştir⁵⁴⁵.

Özel teminatlara gelince; 22. madde serbestçe dolaşım ve ikamet , oturma hakkını pekiştirmiştir. Sözleşmeye taraf herhangi bir devlette yasal olarak oturan bireyin o devletin içinde serbestçe dolaşmaya ve oturmaya hakkının olduğunu ve o ülke dahil herhangi bir serbest ülkeye gitme hakkını onaylıyor. Bu hakkın zalimce tutuklama ile kısıtlanamayacağına da vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde, suçun önlenmesi, ülke güvenliğinin ve kamu düzenin, ahlakının, sağlığının ve başkalarının özgürlüklerinin korunması amacıyla demokratik toplumun izin verdiği sınırın dışında kısıtlama doğru olmaz⁵⁴⁶.

Vatandaşları ülkeden uzaklaştırmak ya da ülkeye girmelerine engel olmak doğru değildir. Aynı şekilde yasaya uygun olarak çıkartılmış bir karar olmadıkça ülkede yasal yolla oturmakta olan yabancıları ülkeden kovmak da doğru değildir⁵⁴⁷. Ancak sözleşme taraf devletlere; devletin bağımsızlığını ya da güvenliğini tehdit eden olağan üstü hallerden olan harp zamanlarında ya da kamu tehlikesinde ya da benzeri durumlarda bu sözleşmenin gerekli kıldığı yükümlülüklerini sınırlandıran bir takım önlemleri sadece gerektiği kadar ve olağan üstü durumun zorunluluklarının gerektirdiği süre boyunca benimseme hakkı vermiştir. Fakat bu önlemleri, devletlerarası kanunun gerektirdiği diğer yükümlülükler ile çatışmaması ve ırk ya da renk ya da cinsiyet ya da dil ya da din ya da sosyal köken sebebi ile ayrımcılığı içermemesi koşuluna bağlı kılmıştır⁵⁴⁸.

Bu sözleşme, Amerikan İnsan Hakları Komisyonunu ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesini denetim organı olarak oluşturmuştur. Sözleşme 44. maddesine göre, aralarında serbestçe dolaşım hakkının da olduğu temel hakları çiğnemenen fertlere, Amerikan devletleri bölgesinde üye herhangi bir devlete karşı yukarıda sözü edilen komisyonlara şikayet etme hakkı vermektedir. Şunu bilmek gerekir ki; Sözleşme, o şikayetlerin zarar gören fertler tarafından yapılmasını şart koşmamaktadır. Hatta o şikayetlerin her hangi bir

⁵⁴⁴ Yolyene Kokut, **Uluslararası ABD Sisteminde Evrensel İnsan Hakları ve İnsani Yardım Koruması**, Darül Alem Lilmeleyin yay, cev, Mahmut Şerif, 'v.d.', 2.cilit, Beyrüt, 1989, s.375.

⁵⁴⁵ El Niaymi, **a.g.e**, s.41-43.

⁵⁴⁶ Türki, **a.g.e**, s.59-60.

⁵⁴⁷ Muhammet Abu Zeit, **a.g.e**, s.43.

⁵⁴⁸ 27./1 mad., Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi.

kişi tarafından yapılması mümkündür⁵⁴⁹ Zira kurbanların şikayetlerini ilgili komisyona sunmalarına imkan vermeyen koşullar olabilir. Komisyonun, Amerikan Sözleşmesine taraf olan her devleti bağlayan kararlar çıkartma otoritesi yetkisi vardır⁵⁵⁰.

Mahkemeye yapılan şikayetlere gelince; Ferdin onu doğrudan yapması doğru değildir. Bu ancak devleti tarafından ya da yukarıda sözü edilen Komisyon tarafından olur. İşte buna sözleşmenin 61. maddesi vurgu yapmıştır. Sözleşme, devletin kendi aleyhine çıkan hükmü esnasında uygulamak zorunda olduğu belirli bir süre belirlemesi yapmamıştır. Mahkemenin, Amerikan Devletleri Örgütünün Genel Kuruluna sunmuş olduğu yıllık raporunda onu tespit etme hakkı vardır. Zira raporun tartışılması orada olmaktadır⁵⁵¹. Mahkeme tarafından verilen en önemli kararlardan birisi serbestçe dolaşım hakkıyla ilgilidir. Verilen kararda, bu hakkı zalimce keyfi tutuklama ile kısıtlamanın⁵⁵² sözleşmenin 7. maddesine aykırı olduğu hükmü verilmiştir. Bu madde, içerisinde sözü edilen hakkın da olduğu tüm biçimleriyle kişisel özgürlüğün teminatına ve kanunun gerektirdiği hususlar dışında kısıtlanmamasına vurgu yapmaktadır⁵⁵³.

Biz yukarıda geçen husustan anlıyoruz ki; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, önemli ölçüde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin içerdiği metinlerden etkilenmiştir. Etkilenmesi, serbestçe dolaşım hakkı için belirlenmiş teminatların genişliği bakımından olmuştur. Bu, hem bu hakka kısıtlamanın gerektiği durumda karşısında durmayı gerekli kılan sınırları belirlemesi yönüyle hem de Avrupa Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini denetleyici organlar olarak oluşturması yönüyle olmuştur. Fertlere temel haklarının ihlali ile ilgili şikayette bulunma izni vermiştir. Amerikan Devletleri Örgütündeki taraf devletler için mahkemeden bağlayıcı karar da çıkmaktadır⁵⁵⁴.

4.2.2.3. 1966 Medeni ve siyasi haklar uluslararası sözleşmesi teminatları

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, serbestçe dolaşım hakkı için gerçek teminatların onanması için çok çaba sarf etmiştir. Bu teminatlar sözleşmenin 12. maddesinde vücut bulmuştur⁵⁵⁵. O maddenin birinci fıkrasında şu belirlenmiştir: "Bir Devletin

⁵⁴⁹ El Niaymi, **a.g.e**, s.41-43.

⁵⁵⁰ Yolyene Kokut, **a.g.e**, s.378.

⁵⁵¹ Hanse M. Cesim El Şemmeri, **Uluslararası Hukukta Bireyin Yargısal Koruması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üni, 2001, s.122.

⁵⁵² Ced Mensur, **a.g.e**, s.98-99.

⁵⁵³ Ced Mensur, **a.g.e**, s.98-99.

⁵⁵⁴ Atevi, **a.g.e**, s.138.

⁵⁵⁵ Ced Mensur, **a.g.e**, s.63.

ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir kimse, o ülke sınırları içerisinde serbestçe dolaşma hakkına ve yerleşeceği yeri seçme hakkına sahiptir⁵⁵⁶."

Aynı şekilde bu madde, fertlerin herhangi bir ülkeyi terk etme özgürlüğünü de garanti altına almaktadır⁵⁵⁷. O ülke, vatandaşı olduğu ülke de olabilir. Onların bu hakkı olunca, söz konusu maddenin dördüncü fıkkının hükme bağladığı hususa göre ülkesine dönme hakkı onanmış demektir. Şunu belirlemiştir: "Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz⁵⁵⁸."

Diğer teminatlardan birisi de; Sözleşmenin, kanunun belirlediği önlemlerin gerektirdiği hususlar dışında zalimce keyfi olarak yakalama ya da tutuklama yoluyla serbestçe dolaşım hakkının kısıtlanmasına izin vermemesidir⁵⁵⁹. Fertlerin, böylesi kısıtlamalarla karşılaştıkları durumda serbestçe dolaşım hakkının kısıtlanması esnasında tazminat elde edebilmek hakkında hüküm vermesi için yargıya başvurmaları hakkı vardır⁵⁶⁰.

Buna ilaveten, sözleşme, serbestçe dolaşım hakkına herhangi bir kısıtlama uygulanması esnasında uyulması gereken şartları açıklamıştır. Bu şartları daha önce bahsi geçen 12. maddenin 3. fıkkı belirlemiştir. Bu da şu şekilde özetlenir⁵⁶¹:

1. Yasa, kısıtlamaları açıkça belirlemelidir.
2. Kısıtlama uygulaması; ulusal güvenlik ya da kamu düzeni ya da genel sağlık ya da genel ahlak ya da başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumak için zorunlu olmalıdır.
3. Kısıtlama, bu sözleşmede tanınan diğer haklara uygun olmalıdır⁵⁶².

İstisnai koşulların olduğu durumlarda uygulanabilen kısıtlamalara gelince; Sözleşme buna da değinmiştir. Onların uygulamalarına ancak belirli kurallara uygun olarak izin vermiştir. Taraf devletleri milletin hayatını tehdit eden ve varlığı resmi olarak duyurulan genel acil

⁵⁵⁶ Atiye, **a.g.e**, s.9.

⁵⁵⁷ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

⁵⁵⁸ 12./2mad., Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

⁵⁵⁹ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

⁵⁶⁰ 6.mad., Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

⁵⁶¹ Atevi, **a.g.e**,s.130.

⁵⁶² Abdül Rahim M. El Keşif, **Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasını Takibi**, 'y.y.', El Kahira, 2003, s.680.

zamanlarda sözleşmeye uygun yükümlülüklerinden soyutlayan, durumun gerekli kıldığı kadarıyla çok dikkatli bir şekilde bir takım önlemler almakla sorumlu kılmıştır⁵⁶³. Ancak bu önlemlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülükler ile çelişmemesi koşulu var⁵⁶⁴.

1. Bu sözleşme ile tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan her şahsın, bu ihlal resmi sıfatla görev yapan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, etkin şekilde telafi edilmesini güvence altına almak.
2. Böyle bir telafi talebinde bulunan herkesin haklarının yetkili yargı, yürütme ya da yasama organlarınca ya da devletin yasal sisteminde öngörülen başka bir yetkili organ tarafından karara bağlanmasını ve yargısal telafi olanaklarının sağlanmasını güvence altına almak.
3. Bu hukuki yollardan sağlanan kararların yetkili organlarca uygulanmasını güvence altına almak⁵⁶⁵.

Şu belirtilmelidir ki; Uluslararası Sözleşme, serbestçe dolaşım hakkı için yasal korumayı yabancıları da kapsayacak şekilde genişletmiştir⁵⁶⁶. Zira, bu sözleşmeye taraf devletlerden birinin ülkesinde yasal olarak bulunan bir yabancı, bu ülkeden ancak yasalara uygun olarak verilmiş bir karar uyarınca sınır dışı edilebilir ve ulusal güvenlik bakımından zorunlu nedenler aksini gerektirmedikçe, sınır dışı edilmesine karşı nedenler ileri sürmesine ve durumunun yetkili makamlar ya da yetkili makamlarca özel olarak atanmış kişi ya da kişilerce yeniden gözden geçirilmesine ve bu amaçla yetkili merciler önünde temsil edilmesine izin verilir⁵⁶⁷.

4.2.2.4. 1953 Avrupa İnsan hakları sözleşmesi teminatları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, serbestçe dolaşım hakkı için doğrudan teminatlar ve diğer dolaylı teminatlar belirlemiştir. Doğrudan teminatları, dördüncü protokol 2. maddenin 1. ve 2. şıklarında cisimleştirmiştir⁵⁶⁸. Burada; her vatandaşın, serbestçe dolaşma ve oturma

⁵⁶³ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

⁵⁶⁴ 4./1mad., Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

⁵⁶⁵ Atevi, **a.g.e**, s.131.

⁵⁶⁶ El Şemmeri, **a.g.e**, s.45.

⁵⁶⁷ 13.mad., Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

⁵⁶⁸ El Niaymi, **a.g.e**, s.32-38.

mekanını seçebilme hakkı ve yine kendi ülkesini ya da başka herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı tanınmıştır⁵⁶⁹. Aynı şekilde sözleşmeye ek yedinci protokol; bu sözleşmeye taraf devletlerde yasal olarak bulunan bir yabancının, ülkeden uzaklaştırılmak ya da atılmak durumu ile karşılaştığında hakkının teminatına vurgu yapmaktadır. Bu demektir ki; sözleşme hem vatandaşların hem de yabancılarının serbestçe dolaşım özgürlüğünü aynı derecede teminat altına almaktadır⁵⁷⁰. Dolaylı metinlere gelince; 5. madde, her insanın özgürlük ve kendisi için güvenlik hakkına ve keyfi bir şekilde özgürlüğünden mahrum edilemeyeceğine vurgu yapmaktadır⁵⁷¹.

Bu hususta uygulanan kısıtlamalarla ilgili olarak sözleşme; yakalama ya da tutuklama ya da hapsetme yoluyla bu kısıtlamaların uygulanmasına kanunun belirlediği durumlar dışında izin vermemektedir. O durumlar ise; suç işlemek ya da ülkeye yasal olmayan yolla girmek ya da bir mahkeme tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir emre aykırı davranmasıdır. Aynı şekilde, zorunlu haller dışında da bu hakka ya da başka haklara⁵⁷² kısıtlamaları uygulanmasına izin vermemektedir. O zorunlu haller ise; kamu güvenliği ya da vatandaşların güvenliği ya da devletin yüksek menfaatları ya da savaş hali ya da olağan üstü haldir⁵⁷³.

4.2.2.5. 1994 Arap insan hakları sözleşmesi teminatları

Sözleşmenin 2. maddesine göre; bu sözleşmeye taraf her devlet, topraklarında mevcut ve otoritesine boyun eğen her insanın oradaki hak ve özgürlüklerin tümünden ayırım gözetilmeksizin ve bir ayırım sebebi olmaksızın faydalanma hakkını garanti eder.

Sözleşmenin özel olarak serbest dolaşım hakkı için onaylamış olduğu teminatlara gelince; 20. maddesi; ülke topraklarında ikamet eden her ferdin, kanun sınırları çerçevesinde, serbestçe dolaşma ve ülke topraklarının herhangi bir yerinde ikamet yerini seçme hakkının olduğuna vurgu yapmıştır. 21. madde ise; vatandaşa, keyfi veya kanuna aykırı olarak kendi ülkesi de dahil olmak üzere bir Arap ülkesinden ayrılma yasağı konmasını⁵⁷⁴ ya da belirli bir

⁵⁶⁹ Basil Yusuf, **Arap Birliği, İnsan Haklarının Korunması(Siyasi Araştırmalar)**, Beyitül Hikme yay, Bağdat, 2002, s.117.

⁵⁷⁰ Ced Mensur, **a.g.e**, s.84.

⁵⁷¹ El Ravi, **a.g.e**, s.118.

⁵⁷² Ced Mensur, **a.g.e**, s.83.

⁵⁷³ Atevi, **a.g.e**, s.135.

⁵⁷⁴ Muhammet Abu Zeit, **a.g.e**, s.40.

yerde ikamet yasağı ya da ülkesinde belirli bir yerde ikamet zorunluluğu getirilmesini yasaklamıştır⁵⁷⁵.

Aynı şekilde 22. madde de; vatandaşın ülkesinden kovulmasını ya da ülkesine dönüşünün engellenmesini yasaklamıştır⁵⁷⁶. Sözleşme, yasal dayanak olmaksızın yakalama ya da alıkoyma ya da tutuklama yoluyla serbest dolaşma hakkına kısıtlamalar uygulanmasına da izin vermemektedir⁵⁷⁷.

Sözleşme, normal ya da olağanüstü şartlar altında; bu sözleşme gereğince teminat altına alınan genel hak ve özgürlüklere kanunla düzenlenen⁵⁷⁸; milli güvenliğin ve ekonominin ya da kamu düzeninin ya da kamu sağlığının ya da ahlakın ya da diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması için zaruri olanlar dışında kısıtlamalar uygulamanın doğru olmadığını açıkça belirlemiştir⁵⁷⁹. Fakat sözleşme; millet hayatını tehdit eden genel olağanüstü durumların ortaya çıkması halinde, taraf devletlere halin gerektirdiği zaruret ölçüsünde, bu sözleşmedeki yükümlülüklerini bertaraf eden önlemler alma izni vermiştir.

Arap İnsan Hakları Sözleşmesinin serbest dolaşım hakkı için getirmiş olduğu teminatlar hakkında düşünen kimse şu hususları fark eder:

1. Sözleşme, bu hak için açık metinler ayırmıştır. İster normal şartlar altında olsun ister ise olağanüstü şartlar altında olsun bu hak üzerine onaylanan kısıtlamaları uygulamanın kurallarını da belirlemiştir. Buna göre; bu kısıtlamaların hakkın özünü ortadan kaldıran zalimce ve keyfi olmamalıdır.
2. Şüphe yok ki; Sözleşmenin serbestçe dolaşım özgürlüğü hakkı ile ilgili bir takım metinleri içermesi; bu sözleşmeye taraf devletler tarafından bu hakkın ihlal edilmesi durumunda bu alanda fertler için bizzat gerçek teminat / güvence oluşturmamaktadır. Serbest dolaşım haklarının garantisi için fertlerin kendisine başvurduğu bir denetim organını meydana getiren metinden yoksunluğu dikkat çekmektedir. Bu denetim organı, insan haklarına bakan özel yetkili komisyon ya da mahkeme olabilir. Bunlar, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi, diğer bölgesel devletler arası anlaşmalar ya

⁵⁷⁵ Ced Mensur, **a.g.e.**, s.115.

⁵⁷⁶ Mufit Şehap, **İnsan Hakları Arap Sözleşme Projesi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Görüşünde**, Darül Alem Lilmeleyin yay, Beyrüt, 1989, s.421.

⁵⁷⁷ 7.mad., İnsan Hakları Arap Sözleşme Projesi.

⁵⁷⁸ El Niaymi, **a.g.e.**, s.32-41.

⁵⁷⁹ Mufit Şehap, **a.g.e.**, s.421.

da sözleşmelerin oluşturduğu tarzda oluşturulabilir. Bu ise; Arap İnsan Hakları Sözleşmesinin metnlerinin değiştirilmesini ya da yukarıda atıfta bulunulan denetim organının oluşturulmasını içeren bir ek protokol ilave edilmesini gerektirmektedir. Ta ki; fertler, bu sözleşmeye taraf herhangi bir devlet tarafından serbest dolaşım haklarının ihlal edilmesi hakkında kendisine şikayette bulunabilsinler⁵⁸⁰.

4.2.2.6. 1986 Afrika insan ve uluslar hakları sözleşmesi teminatları

Bu sözleşmede tanınan haklar ve özgürlükler sadece ferde, bireye has kılınmaz, aksine halkları da kapsar. Yani insan için bireysel haklar vardır, diğerleri ise halklar için de kolektif haklardır⁵⁸¹.

Sözleşmede geçen serbest dolaşım hakkı için özel teminatlara gelince; görüyoruz ki; bireylerin özgürlük ve güvenlik hakkına, suç işleme tutuklanması ya da herhangi başka bir sebepten dolayı zalimce keyfi olarak tutuklama yoluyla bu hakka kısıtlamalar uygulamaya izin vermemeye vurgu yapmıştır⁵⁸².

Doğrudan teminatlar 12. maddenin 1. fıkkında vücut bulmuştur. Şu şekilde belirlemiştir: “Her bireyin vatanında serbestçe dolaşım hakkı vardır. Savaş şartları gibi istisnai şartlar dışında yönetimlerin bu hakkı kısıtlamalarına izin verilmez. Her bireyin, elinde istenilen seyahat belgesi oldukça kendi ülkesine ve kendi ülkesinden dışarıya özgürce seyahat etme hakkı vardır. Bu hak sadece ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın korunması için yasayla öngörülen kısıtlamalara tabi tutulabilir⁵⁸³.”

Aynı şekilde aynı maddenin 3. fıkkı şunu belirlemiştir: “Her bireyin, baskıya uğradığı zaman, o ülkelerin yasaları ve uluslararası sözleşmeler uyarınca, başka ülkelere sığınmayı araştırma ve sığınmacı statüsü elde etme hakkı vardır.”

Şu belirtilmelidir ki; Sözleşme, yabancı için de koruma sağlamıştır. Zira 12. maddenin 4. fıkkı; bu sözleşmenin tarafı bir devletin ülkesine yasal olarak kabul girmiş bulunan

⁵⁸⁰ Atevi, **a.g.e**, s.142-144.

⁵⁸¹ Rafi Bin Aşur, **Uluslar ve İnsan Hakları Afrika Sözleşmesi Tarihi ve Soruları**, , Darül Alem Lilmeleyin yay, Beyrüt, 1989, s.400.

⁵⁸² 6.mad., Uluslar ve İnsan Hakları Afrika Sözleşmesi.

⁵⁸³ Fethullah, **a.g.e**, s.26.

yabancıнын, yasaya uygun olarak alınmış bir karar ile olmadıkça sınır dışı edilemeyeceğini belirlemiştir.

Bu teminatları güçlendirmek amacıyla, sözleşme, bireylere serbest dolaşım haklarından ya da sözleşmede belirlenmiş olunan başka haklardan herhangi birisinin ihlali ile ilgili olarak Afrika İnsan Hakları Komisyonuna şikayet etme hakkı vermiştir⁵⁸⁴. Komisyon bu şikayetleri dönem oturumunda inceler ve haklarında uygun tavsiye kararları yayınlar⁵⁸⁵.

Afrika İnsan Hakları Komisyonunun işlevlerinin ve yetkilerinin çok sınırlı oluşu, Afrika devletleri nezdinde bizzat insan haklarıyla ilgili olarak özel yetkili bir mahkemenin kurulmasına iten bir etken olmuştur.

Afrika İnsan Hakları Komisyonunun işlevlerinin ve yetkilerinin çok sınırlı oluşu, Afrika devletleri nezdinde bizzat insan haklarıyla ilgili olarak özel yetkili bir mahkemenin kurulmasına iten bir etken olmuştur. Nitekim, devlet ve hükümet başkanları konferansı, 9 Haziran 1998'de o mahkemenin kurulmasını belirleyen bir ek protokol kararlaştırmıştır⁵⁸⁶. Protokol, gerekli bir takım onaylamaların derhal temin edilmesiyle bu uygulanmasına hemen başlanacağına ve Mayıs 2001'de de bilfiil yürürlüğe gireceğine işaret etmektedir⁵⁸⁷.

Buna dayanarak, fertlerin, bu konudaki mahkemenin yetkinliğini kabul eden, sözleşmeye taraf bir devlet tarafından haklarının herhangi birisinin çiğnenmesi hakkında mahkemeye şikayetlerini sunmalarına izin verilmiştir. Böylece mahkeme şikayetleri inceler ve mümkün olan bütün vesileler ile çekişmeleri çözer. Davanın şartları, şikâyetçi ferdin büyük zarara gireceğine işaret ettiğinde mahkemenin aynı şekilde önleyici tedbirler alma hakkı da vardır⁵⁸⁸.

Daha önce bahsettiğimiz hususun ışığında Afrika Sözleşmesi serbestçe dolaşım hakkı için tarafsız ve pratik teminatlar sağladığı ve bunların şu iki hususta cisimleştiği fark edilir:

1. Sözleşme, bu hakkı bütün şekilleri ile korumaya vurgu yapan açık ve doğrudan metinler içermektedir. Özellikle 12. maddenin belirlemiş olduğu husus bu vurguyu yapmaktadır. Aynı şekilde ister normal şartlar altında olsun ister ise

⁵⁸⁴ El Niaymi, **a.g.e.**, s.30-39.

⁵⁸⁵ Fethullah, **a.g.e.**, s.26.

⁵⁸⁶ El Şemmeri, **a.g.e.**, s.130.

⁵⁸⁷ Atevi, **a.g.e.**, s.140- 142.

⁵⁸⁸ 27.mad., Uluslar ve İnsan Hakları Afrika Sözleşmesinin Müteakip Protokolü.

olağanüstü şartlar altında olsun bu hususta uygulanan kısıtlamaları en dar sınırlar içinde olmasını kararlaştırmıştır, yani toplumda kamu düzeninin koruyacak kadar olmasını kararlaştırmıştır⁵⁸⁹.

2. Sözleşme, o teminatları güçlendirmiştir. Onları sadece şekli metinlerde bırakmamıştır. Aksine sözleşmede garanti altına alınmış haklarının sözleşmeye taraf bir devlet tarafından haklarının çiğnendiğine inanan fertlere Afrika İnsan Hakları Komisyonuna şikayet etme hakkı vermiştir. Ayrıca bir de yargı otoritesi de var. Bu ise, fertlerin bu hususta kendisine başvurduğu Afrika Mahkemesidir. Bütün bunlar, serbest dolaşım hakkı ve diğer haklar için temellendirilmiş olan teminatların kuvvetini artırmaktadır⁵⁹⁰.

4.2.3. Yargısal teminatlar

Temel insan hakları ve özgürlükleri korumanın teminatı için, bunların kamu makamları tarafından ihlalini ya da onlara karşı zalimce keyfi uygulamaları önlemek için bu haklar ve özgürlükler için yasal koruma olması kaçınılmazdır⁵⁹¹. Bireylerin, hakları ve özgürlükleri ihlal edildiğinde o ihlalin kaldırılması için kendisine başvuracakları bir organın olması da kaçınılmazdır. Böylesi durumlarda kendisine başvurulabilecek organ yargıdır⁵⁹². Nitekim bu eğilim, Irak'ta güçlendirilmiştir⁵⁹³. Bu ise; 2005 senesine ait (30) sayılı emirde Yüksek Federal Mahkemenin kurulmasıdır⁵⁹⁴.

Kamu otoritelerinin kovuşturmasından, haklarına ve özgürlüklerine el konulmasından dolayı yargıya sığınmak, fertlerin başvurduğu etkin bir silah sayılmaktadır. Bu, fertler için gerçek bir güvence sağlamaktadır⁵⁹⁵. Zira fertler kendilerine verilen o silah gereğince; belirlenmiş hukuk kurallarına aykırı olarak kamu otoritelerinin benimsemiş olduğu uygulamaların geçersiz kılınması ya da değiştirilmesi ya da onlardan dolayı tazminat istenilmesi maksadıyla sağlam teminatlara sahip bağımsız organlara, makamlara sığınabilirler⁵⁹⁶. Yargı organının bağımsız olması ve ona bu bağımsızlığı korumak için yeterli güvencelerin

⁵⁸⁹ Atevi, **a.g.e**, s.142.

⁵⁹⁰ Türki, **a.g.e**, s.61.

⁵⁹¹ Muhammet Enes, **Genel hukuk Arabulucu**, 'y.y.', El Kahira, 2.bs., 1990, s.125.

⁵⁹² Türki, **a.g.e**, s.74.

⁵⁹³ El Niaymi, **a.g.e**, s.62-66.

⁵⁹⁴ El Vaka'i El İrakia, S.3996, 17.3.2005.

⁵⁹⁵ El Niaymi, **a.g.e**, s.62-66.

⁵⁹⁶ Enes, **a.g.e**, s.125- 126.

sağlanmış olması; idare üzerinde güçlü bir denetimin gerçekleşmesi için ve yöneticilerin tamamının kanunun hükümlerine boyun eğmesi için ve otoritelerinin etkin bir şekilde sınırlandırılması için zorunludur⁵⁹⁷.

Bu nedenle, yargı denetimi; devlet içindeki yasama, yürütme hatta yargı otoritesi de dahil tüm kamu otoritelerini kapsayacak şekilde uzanır. Yasama otoritesi üzerindeki yargı denetimi, yasaların anayasaya uygunluğunun denetimi yoluyla yapılır. Zira o, normal bir kanunun oluşturulmasında anayasanın metinlerine aykırılık olduğunu gördüğünde, o kanunun anayasaya uygun olmadığına hükmeder⁵⁹⁸. Anayasa bu konuda kendisine izin verdiğinde yargı önüne getirilen davalarda onun uygulanmasından kaçınmak ya da özel bir yargı heyeti veya anayasa mahkemesi var olduğunda o kanunun geçersizliğine hükmetmek hakkı vardır⁵⁹⁹. Hukuktaki genel görüşe göre; despotça uygulamalar ve insan haklarının çiğnenmesi genellikle yürütme otoritesinden kaynaklanmaktadır, yasama otoritesinde durum böyle değildir.

Buna rağmen bir çok devletin, hukuk ilkelerine ve anayasanın belirlemiş olduğu hürriyetlere aykırı yasalar çıkarttıklarını görüyoruz. Sıkı yönetim yasalarının ve istisnai, özel yasaların çıkartılması temel insan haklarına ve özgürlüklere saldırı sayılmaktadır⁶⁰⁰. Yargının uygulamalarına denetim ise; yargının hükümlerine itiraz etmek yoluyla olur. Bu demektir ki; yargı denetimi, ya denetimin keyfiyetini düzenleyen denetimde yargı yetkisi hakkında anayasadaki bir metine göre yapılır. Ya da o denetim, anayasadaki bir metne dayanmaksızın yapılır. Yargı, kanunların anayasaya uygunsuzluğu önüne getirildiğinde denetime başlar⁶⁰¹. Anayasal bir metin olmaması durumunda yargı, denetime başlamayı durdurur, zira onun bu durumda denetime başlama hakkı yoktur⁶⁰².

Anayasa, yargı denetiminin belirli sınırlar içerisinde olmasını belirleyebilir. Zira belirli kanunları denetlemeye izin verip diğer kanunları denetlemeyi yasaklar. Nitekim İsviçre anayasasının 113. maddesi, İsviçre yargısına eyaletlerin kanunlarını denetime başlamasına izin verip federal kanunların denetimine başlamasını yasaklamıştır⁶⁰³.

⁵⁹⁷ Bedevi, **a.g.e**, s.180-181.

⁵⁹⁸ El Niaymi, **a.g.e**, s.62-66.

⁵⁹⁹ Suleyman El Tamavi, **İdari Kanun**, 'y.y.', El Kahira, 1971, s.5.

⁶⁰⁰ Hamit El Saidi, **Anayasa hukuku ilkeleri ve Irak'taki siyasi sistemin gelişimi**, Musul Üni yay, 1990, s.133.

⁶⁰¹ El Niaymi, **a.g.e**, s.62-66.

⁶⁰² Türki, **a.g.e**, s.75.

⁶⁰³ El Ravi, **a.g.e**, s.215.

Yargı denetimi için bir anayasal düzenlemenin olmaması durumunda ise; denetim yasaklanmaz⁶⁰⁴ Ancak bu hususta devletlerin uygulamaları farklı olmuştur⁶⁰⁵.

Temel kurallardan birisi de; yargının bağımsız olmasının anayasal bir kural olmasıdır. Nitekim temel insan hakları ve özgürlüklerine ait kurallarının ve demokratik anayasaların yapıcıları, yargının yasama ve yürütme otoritelerinden ayrı olmasına, yargı bağımsızlığını güvence altına alan anayasal teminatların meydana getirilmesine çok özen göstermişlerdir. İşte bu; temel insan hakları ve özgürlüklerinin garantisi için ve onların garantilerinin de yargı tarafından güvence altına alınması için modern anayasaların belirlediği husustur⁶⁰⁶.

Yargı denetimi; özellikle idari kontrol ve uygulamaları alanında olmak üzere idarenin uygulamalarına karşı haklar ve özgürlükler için güçlü bir teminat ve gerçek koruma demektir. İdari yargı; kontrol uygulamaları, araçları ve kaynakları için sağlam kuralların oluşturulması ve tatbiki hakkında temel ve etkin bir rol üstlenir⁶⁰⁷.

4.2.3.1. Irak idari yargı hükümleri altında verilen güvenceler

Irak, ikili yargı sistemi olarak bilinen dönemin modern devletlerinden sayılır⁶⁰⁸. Bu ise devlet dairelerinde ve sosyalist sektördeki kurum ve kuruluşların çıkardığı idari emir ve kararların sıhhati noktasında kendi yargı yetkisini sağlamak amacıyla idari yargı mahkemesi gereğince ortaya çıkan 1986 yılına ait (106) sayılı Devlet Şura Konseyi kanununda yapılan ikinci değişikliğin yapılmasında tecelli etmektedir⁶⁰⁹. Şüphesiz bu emir, serbest dolaşım hakkı da dahil genel hak ve özgürlüklerin korunması yönünde önemli bir adım sayılır⁶¹⁰.

Bu yargının ortaya çıkardığı yeniliğe rağmen bazı hükümleri, bu hakka yönelik güvenceleri onaylamak için gelmiştir⁶¹¹. İdari yargı mahkemesinin, (1996) yılında çıkarılan kararları noktasındaki hükmü bu kabildendir. Bunun ifadesi şu şekildedir⁶¹²: "İdari yargı mahkemesi,

⁶⁰⁴ El Saidi, **a.g.e**, s.133-134.

⁶⁰⁵ Mütveli, **a.g.e**, 1966, s.191.

⁶⁰⁶ Halil Circ, **Yasaların Eylemleri Üzerinde Yargısal Denetimi**, (Arap Araştırma ve Çalışmalar Enstitüsü) , 'y.y.', El Kahira, 1971, s.43.

⁶⁰⁷ Hasan Sadık El Mesrafevi, **"İstisnai Yasalar Çerçevesinde Kişisel Özgürlük Garantileri"**, Avukalık Dergisi, S.3, 1976, s.172.

⁶⁰⁸ El Niaymi, **a.g.e**, s.67- 80.

⁶⁰⁹ Adil Hüseyin Şebe, **İdari Mahkemenin İhtisası Üzerindeki Kısıtlamalar**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Bağdat Üni, 2004, s.118.

⁶¹⁰ Atevi, **a.g.e**, s.169.

⁶¹¹ Nevaf Selim, **"Adalet Yüksek Yargı Mahkemesi yargı hükümlerinin uygulanmasını yöneten İlkeler"**, Hukuk Dergisi, 25. Yıl, 2001, S.4., s.248.

⁶¹² Türki, **a.g.e**, s.76.

1981 yılına ait (700) sayılı Devri Komuta Konseyi'nin kararını tartışmakta ve bunun yorumunun genişletilmemesini önermektedir. Şöyle ki; bu, görevden bağımsız olan kimselerden Irak dışına seyahat etmek isteyen herkes için geçerlidir⁶¹³. Zira bu mahkeme, bu yaklaşım üzerinde devam etmekte ve bakanlıkların ve resmi dairelerin, müntesiplerine tüm vatandaşların seyahat etme güvencesi veren anayasa hükümleriyle çelişen seyahatin engellenmemesi şeklindeki bir yazı sağlamasını reddetme yönündeki yargılarını sabitlemektedir⁶¹⁴. Bundan dolayı itiraz etme kararının ilga edilmesine karar vermiştir⁶¹⁵."

Nitekim seyahatin engellenmesi, özgürlüğe yönelik bir kısıtlamadır. Dolayısıyla kanunların belirlediği durumlar dışında yasallığı meşru olan bir ilkeye dönük çalışmalara gerek yoktur⁶¹⁶. Çünkü kanunun, şahsi özgürlüğe haksızlık yapılmasına izin verilen hususlarda herkes için bir kaynak olması gerekir. Sonra bu uygulamalar için bir kaynak olmasından dolayı Adalet Bakanlığının beyanatları ve Başsavcılığın talimatları doğru değildir⁶¹⁷

Buna istinaden Suriye Yargıtay Mahkemesi, idari bir yargıya karar vermiştir ki o da şöyledir: "Hareket etme ve gitme hususundaki temel özgürlükleri bakımından, vatandaşlar devletin belirli toprak sınırlarına hapsedilemez... Bu hak bakımından ise, Avrupa Sözleşmesinin insanın temel hak ve özgürlüklerini savunmakla ilgili dördüncü protokolünün 2. maddesinde tanımlanmıştır⁶¹⁸. Bu hak bakımından, güvenliğin, kamu düzeninin, sağlığın, kamu ahlakının ve diğer hak ve özgürlüklerin korunması ve adli cezaların bertaraf edilmesi zorunlu olmasından dolayı çıkarılan yasa uyarınca olmadıkça kısıtlamanın olması imkânsızdır. Bundan dolayı devletin, kendisine işaret edilen amaçlardan birini yanıt veren yasal bir metin uyarınca olmadıkça vatandaşlara pasaport verilmesini ya da yenilenmesini reddetme kararı vermesi imkânsızdır⁶¹⁹."

Aynı yönde Mısır'daki idari yargı mahkemesi, şuna hükmetmiştir⁶²⁰ : "Şahsi özgürlük kazanılmış bir hak olup yetki kullanımında keyfilik ve bir sapma olmaksızın kanun ve yönetmelikler sınırlarındaki kamu maslahatı için olmadıkça onun sınırlandırılması veya daraltılması doğru değildir. Nitekim tüm dünya anayasaları bunu güvence altına almış ve

⁶¹³ El Niaymi, **a.g.e**, s.67- 80.

⁶¹⁴ Nevaf Selim, **a.g.m**, s.248.

⁶¹⁵ 30.5.1966 tarihli, Irak İdari Mahkemesi Kararı, İddia No:1996/İdari Mahkemesi/13.

⁶¹⁶ El Niaymi, **a.g.e**, s.67- 80.

⁶¹⁷ Ahmet Fathi Serür, **Şariat ve Ceza Önlemleri**, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira, 1977, s.101,133-135.

⁶¹⁸ Türki, **a.g.e**, s.77.

⁶¹⁹ Suriye İdari Mahkeme_ Yargıtay 28 Kasım 1984, "**Avukatlar Dergisi**", Nisan 1985, S.4, s.58.

⁶²⁰ İddia No:1474/5k, 22.1.1953 tarihli Mısır İdari Mahkemesi Kararı.

bireysel isteklerin ötesine geçen ve arzulardan uzak olan güvenceleri kabul etmiştir⁶²¹. Ayrıca tüm ülke evlatlarının faydalandıkları bireysel hakları güvence altına aldığı gibi tüm ortak iyiliğin ve kamu çıkarının gözetilmesi amaçlanmadıkça da kısıtlamaları kabul etmemektedir⁶²² "Serbest dolaşım hakkı, bireyin bu şahsi özgürlüğünün bir parçası olup bunun sebepsiz olarak müsadere edilmesi, haksız yere karşı çıkılması ya da gereksiz yere kısıtlanması doğru değildir... Bir iddia sahibi, ticari işleri için Katar dışına seyahat edeceğini ve ülkeden ayrılmasının devletin güvenliği ve selameti bir tehlike arz etmediğini açıklamasına rağmen kamu güvenlik idaresi, pasaportunun yenilenmesine dair ona bir açıklama yapmaktan kaçınmıştır... Hem de ortada şahsi özgürlüğü kısıtlamaya ve onu teslim etmekten kaçınmaya dönük herhangi bir gerekçe yok iken⁶²³."

Bu karar üzerine, idari yargı mahkemesini temsil eden Irak idari yargısının, cesur bir şekilde serbest dolaşım hakkının korunmasını sağlama ve kanunlar ve kanun kararları uyarınca dayatılan kısıtlama alanını daraltma girişiminde bulunduğu gözlemlenmektedir. Ancak diğer hükümler bu eğilime aykırıdır. Çünkü egemenlik eylemleri tarafından bu hakkı kısıtlayan, dolayısıyla bu engellenmenin güvenlik amacıyla verildiği gerekçesi ile yargı denetiminden uzaklaşan bazı kararlar verilmektedir⁶²⁴.

Dolayısıyla bu kararın, gerçekleri özetlenen bir meselede verildiği teyit edilmektedir. Mesela, Atom Enerji Kurumu'nun çalışanlarından birisi, silahlı kuvvetleri içerisindeki hizmet süresinin sona ermesinin ardından dairesindeki, yani söz konusu örgüt içerisindeki ilişkisinin de sona erdiğini⁶²⁵, Devlet Başkanı'nın emriyle sefere çıkmak istediğinde yurtdışı seyahatini tamamlamak için pasaport müdürlüğü tarafından incelendiğini, ancak Atom Enerji Kurumu'nun çalışanlarından birisi olmasından dolayı üç yıllık süreyle seyahat etmesi yasaklı olanlar listesinde isminin geçmesine çok şaşırdığını iddia etmektedir. Nitekim iddia sahibi, kendisinden bu yasağın kaldırılması için dairesinden bir talepte bulunmuş ancak bu talep reddedilmiştir. Bunun üzerine bu kararın, anayasa hükümlerine ve Devlet Başkanı'nın emrine aykırı olduğu iddiası ile idari yargı mahkemesine itirazda bulunmuş ancak mahkeme, bu engelin ister asli personellerden olsun isterse de görevlendirilenlerden olsun atom enerjisinde çalışan herkesi kapsadığı ve bu engellenmenin temelini ülkenin yüksek çıkarları

⁶²¹ El Niaymi, **a.g.e**, s.67- 80.

⁶²² Abdulmünim Cira, **Idari yargının iptal Hükümlerinin etkileri**, Darül Fikir El Arabi yay, ElKahira, 1971, s.35.

⁶²³ Saat Asfur, **Mısır anayasal düzeni _1971 Anayasası**, El Marif yay, 1980, s.350.

⁶²⁴ İsam AbdulVahap, **"Irak yönetiminin çalışmaları üzerine yargı denetimi"**, Hukuki ve Siyaset Bilimi Dergisi, 1980, S.1-2., s. 146.

⁶²⁵ İsam AbdulVahap, **a.g.e**, s.146-165.

ile ilgili güvenlik amaçlı olduğu gerekçesi ile bu itirazı reddetmiştir. Yani mahkeme, davanın reddine karar vermiştir⁶²⁶.

Karardan dolayı mutmain olmayan iddia sahibi, hızla idari yargı mahkemesinin vermiş olduğu kararı onaylayan Şura Konseyi Genel Kurumu'na itirazda bulunmuş ama davası reddedilmiştir. Nitekim Genel Kurumun kararında şöyle geçmektedir: "...Temyiz edilen karar incelendiğinde, bunun doğru ve kanuna uygun olduğu görülmüştür⁶²⁷. Çünkü anayasasının 24. maddesinde şu metin geçmektedir: "Kanunun belirlediği durumlar dışında vatandaşların ülke dışına seyahat etmesi engellenemez⁶²⁸." Zira tahmini 1959 yılına ait (55) sayılı pasaport kanununun 6. maddesi, otorite sahibinin ya da onun yetkilendirdiği kimsenin, adalet ve güvenlik çıkarlarıyla ilgili hususlardan ya da diğer olağanüstü nedenlerden dolayı herhangi bir kişinin Irak'tan ayrılmasına izin vermeyebileceğini onaylamaktadır.

Bundan dolayı onun temyizinin ve üç yıl süreyle seyahat etmesinin engellenmesi, devletin güvenlik gereksinimlerine ve yüksek çıkarlarına göre idarenin kendisine verilen yetki sınırları çerçevesinde almış olduğu önleyici uygulamalar ve tedbirler kabilindendir. Bundan bu, bu yetkinin kötü niyetli kullanılması demek değildir. Bu söylenenlere binaen devletin Danışma Konseyi Genel Yüksek Kurumu, idari yargı mahkemesinin kararını onaylamış ve temyiz itirazlarını reddetmiştir⁶²⁹.

Irak'ın normal yargısı açısından olana gelince; idarenin faydalandığı genel yetki imtiyazları ile bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması arasındaki dengeyi sağlamıştır. Bu ise; "avukat olan Üstat Muhammed Baba'nın" 1956 yılında düzenlenen Arap Avukatlar Konferansı Toplantılarına katılmak için Kahire'ye seyahat etmesinin engellenmesi davasında Irak Temyiz Mahkemesi'nin verdiği kararda geçmektedir⁶³⁰.

Zira kararda şöyle geçmektedir⁶³¹ : "Mahkeme, Irak dışına seyahat edilmesine itiraz temyizine karşı önlem almak için herhangi bir neden görmemiştir." Zira kanunları uygulayan genel vilayetin ona yönelik yargısı, hakların kötüye kullanılmasını önlemek içindir⁶³². Çünkü mahkeme, Irak dışına seyahat etme temyizinin önlenmesine yol açan nedenleri

⁶²⁶ Atevi, **a.g.e**, s.170.

⁶²⁷ El Niaymi, **a.g.e**, s.67- 80.

⁶²⁸ Şebe, **a.g.e**, s.73-74.

⁶²⁹ İddia No:21/İdari Makeme/1992, 25.2. 1992 tarihli Irak İdari Mahkemesi Kararı.

⁶³⁰ İsam AbdulVahap, **a.g.e**, s.146-165.

⁶³¹ Türki, **a.g.e**, s.80-81.

⁶³² Edip, **a.g.e**, s.161.

araştırmamıştır. Dolayısıyla itiraz edilen temyiz kararı kanuna aykırı⁶³³ olmaktadır. Nitekim yukarıda geçenler⁶³⁴, idarenin yetkisine verilen ve onun aşırılıklarını azaltan kısıtlamanın bizzat yargı denetimi olduğunu ve bireylerin hak ve özgürlüklerine dokunan uygulamalarla ilgili hüküm verdiğini kanıtlamaktadır⁶³⁵. Genellikle bu kısıtlama, bireylerin korunması ve menfaati, güvenliği sağlanması, gerçek güvencenin bireylerin hak ve özgürlükleri olduğuna itibar eden kanunun uygulanması için yapılmaktadır⁶³⁶.

Irak idari yargısı, idari yargı mahkemesini temsil eden Irak idari yargısı, idarenin vatandaşların seyahat etmesinin engellenmesi ile ilgili verdiği birçok kararlara karşı çıkmış ve bu kararlar, tüm vatandaşların seyahat etme hakkını güvence altına alan anayasaya aykırı kararlar olmuştur⁶³⁷.

4.2.3.2. 2005 Irak anayasası altındaki yargısal denetimi

Irak, genel hak ve özgürlükleri güçlendirme ve koruma, kamu otoriteleri tarafından bunlara yönelik saldırıda bulunulmasını engelleme noktasından kanun anayasasını denetleme ilkesini ve bunun kanun devletinin temelini teşkil ettiğini kabul eden ülkelerden biri sayılır⁶³⁸. Dolayısıyla geçiş dönemi devlet idaresi kanunu, Federal Anayasa Mahkemesi'nin bizzat bu mahkemenin mekanizmasını ve şartlarını belirleyen 44. maddeye göre oluşturulduğunu teyit etmek için gelmiştir. Ardından söz konusu mahkemenin oluşturulması için 2005⁶³⁹ yılına ait (30) sayılı emir yayınlanmıştır. Zira ona denetim yetkisi verilmiştir⁶⁴⁰.

⁶³³ No:1769/1957, 18.3.1957 tarihli, Irak Temyiz Mahkemesi Kararı, İbrahim Taha El Feyaz, "**Irak Kamusal Yükümlülüğünün Devlet Yönetimi İddialarına Bakışı**", Hukuk ve Politika Dergisi, S.1, 1976, s.72.

⁶³⁴ Hakki İsmail, **Olağanüstü Durumlarda İktidarın Eylemleri kontrol Altına Almak**, Mevsuat El Kaza, El Fıkıh El Düvel El Arabiye yay, 129 bölüm, El Kahira, 1982, s.693.

⁶³⁵ İsam AbdulVahap, **a.g.e.**, s.146-165.

⁶³⁶ Divan El Tedvin EL Kanuni Dergisi, S.2, s.171.

⁶³⁷ El Feyaz, **a.g.e.**, s.72.

⁶³⁸ El Niaymi, **a.g.e.**, s.69.

⁶³⁹ El Vaka'i El İrakia, S.3996, 17.3.2005.

⁶⁴⁰ El Niaymi, **a.g.e.**, s.78.

Buna göre 2005 yılına ait anayasa⁶⁴¹, Federal Yüksek Mahkemesinin kurulmasına⁶⁴² denetleme yetkisi olan⁶⁴³ yetkilerini açıklamıştır⁶⁴⁴. Dolayısıyla onun tarafından verilen kararlar⁶⁴⁵, tüm otoriteler için bağlayıcı hukuki bir niteliğe sahip sayılır⁶⁴⁶.

Bu mahkemenin kurulmasına, sonra onun tarafından serbest dolaşım hakkı da dahil hak ve özgürlüklerin korunması ile ilgili verilen yargı uygulamaları olmamasına rağmen bu, aşağıdaki nedenlerden dolayı bu hakların güvence altına alınmasının onaylanmasına dönük çok önemli bir adım sayılır:

1. Mahkemenin denetimi, sadece parlamento tarafından çıkarılan kanun anayasalarının boyutunun araştırılmasına uzanmamaktadır, bilakis aynı şekilde kanun hükmünde kararname gibi hukuki düzenlemeleri de kapsamaktadır.
2. Aynı şekilde bireyler, kanunlara ve yönetmeliklere itiraz edebilirler ve bununla ilgili çıkarılan kanunun anayasada belirtilen haklarına helal getirdiğine inanırlarsa doğrudan mahkemeye başvurabilirler.

Binaenaleyh dikkat çektiğimiz tüm hususlar, aslında bireylerin serbest dolaşım ve diğer tüm haklarını güvence altına alan, bu hakları federal kamu otoriterinin veya bölgelerin ya da şehirlerin saldırılarına karşı koruyan hususlardan sayılır⁶⁴⁷.

⁶⁴¹ Tunç, **a.g.e.**, s.305.

⁶⁴² 92.mad., 2005 Irak Anayasası.

⁶⁴³ Tunç, **a.g.e.**, s.305.

⁶⁴⁴ Federal Yargıtay Mahkemesinin rolü Kanunlar ve yönetmeliklerle sınırlı değildir, çünkü anayasa koyucu bu mahkemeye daha geniş kapsamlı görev ve yetkiler vermiştir. 93.mad., 2005 Irak Anayasası.

⁶⁴⁵ El Niaymi, **a.g.e.**, s.31.

⁶⁴⁶ 94.mad., 2005 Irak Anayasası.

⁶⁴⁷ Atevi, **a.g.e.**, s.163.

5. SONUÇ

Çalışmamızın sonunda bu araştırma ile ulaşılan sonuçları değerlendirmek için düşünceli bir şekilde duraklamamız gerekir, bilimsel ve pratik bilgiye ulaşmak için hak ettiği en önemli önerilere ve çıkarımlara göz atmalıyız.

Seyahat özgürlüğü kişisel özgürlüklerin bir parçası olduğundan dolayı insanlar ve ulusların yaşamında büyük önem arz etmektedir ve seyahat özgürlüğünün bir çok ülkenin anayasasında ,bildiri ve insan hakları sözleşmesi metinleri içerisinde yer alması bunun önemini kanıtlamaktadır.

Hak ve özgürlük arasındaki ayrım açısından, çalışmamız açıkça iki terim arasındaki farkı belirtmiştir, hak bireyin kanunla korunan belli bir tekel avantajıdır, onun sahibi olarak ona karşı belirli yetkileri vardır, özgürlük ise toplumda başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeden bireyin kullanmak yada kullanmamak isteyebileceği , yasal olarak tanınan olanaklardır, birey dolaşma hakkına sahipse,bu özgürlüğü kullanıp kullanmama hakkı vardır .

Bu ise anayasal ifade pozisyonuna gelince bu açıdan değişiklik göstermektedir, bazı anayasalar farklı ifadelerle hak ve özgürlüğü bütünleştirir, bazen dolaşım hakkını hak ve özgürlükler adı altında veya kamusal haklar ve görevler adı altında belirtir, yada seyahat özgürlüğü ifadesini kamusal hak ve görevler olarak belirler, diğer anayasalarsa bu iki kavramı "seyahat özgürlüğü hakkı " ile ifade ederek birbirinden ayırmayı tercih etmektedir.

Seyahat özgürlüğü hakkı çok sayıda güvence ile kuşatılmaktadır, ve bu güvenceler sadece anayasaların metinlerinde belirtilmemekte , aynı zamanda insan haklarına ilişkin uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin mevzuatında da yer almaktadır, ancak seyahat özgürlüğü hakkını anayasa metnlerinin içermesi başlı başına bir güvence değildir, çünkü bu şekilde sadece yazılı metinler şeklindedir ve seyahat özgürlüğü hakkına değer sağlamak için etkili bir mekanizma eksikliği vardır. Zira seyahat özgürlüğünün kullanılmasını sağlamak için sadece anayasa metinlerine dayanılmaz. Devlet kurumları tarafından bu metinlerin tatbiki için bir takım cezalarla anayasanın hükümlerini ihlal eden tüm mevzuatın iptali sağlanmalıdır.Bu yasama ve yürütmenin işlemlerinin denetlenmesi olarak örneklendirilebilir.

Dolayısıyla devletlerin çoğu söz konusu amacı elde etmek için bir yöntem bulmuştur. Bu da yasaların anayasaya uygunluğunun kontrol edilmesidir. Yasamanın kanun çıkartma yetkisini sınırlamak ve bu yöntemi uygulamak için 2005 Irak anayasası, meclis tarafından

Çıkarılan mevzuatın anayasa hükümlerine uygunluğunun kontrolünü sağlamak için yetkili denetim mahkemesinin (Federal Yüksek Mahkeme) kurulmasını onaylamıştır. Mahkeme bireylere doğrudan anayasada geçen seyahat özgürlüğü hakkı dahil tüm hakların herhangi bir kanun tarafından ihlal edilmesi durumunda başvuru hakkı tanımaktadır.

Anayasal metinler içerisinde seyahat özgürlüğü ve teminatının en olumlu şekilde uygulanması ,anayasanın sınırlamaları yasaklayıp bu özgürlüğü destekleyecek temel ilkeleri içermesi ile ya da yönetimin bu haklara dokunması ve yasaklamasının engellenmesi ile sağlanabilir. Çünkü anayasal metinler bu ilkeleri içerdiğinde yasa koyucuyu sadece normal yasalarda ayrıntılı meseleleri düzenlemekle sınırlar ve genel yetkinin sınırlandırılması anayasa hükümlerinin değistirilmesi durumu dışındaki tüm düzenlemelerde anayasal hükümleri korur.

KAYNAKÇA

Tezler

- Abbüt, F. (2007). *(Hak El Emin El Şahsi Ve Damanetihe El Kanuniye) Kişisel Güvenlik Hakkı ve Yasal Garantisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Babil üni.
- Abdül Sade, C. (2006). *(El Tevazin beyne El Sulta Vel Hürriye Fii El Andima Eldistüriye) Anayasal rejimlerde iktidar ve özgürlük arasındaki denge*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üni.
- Adsız E. (2010). *(Himayet El Hukuk Vel Hürriyet El Distüriye Fii Du El Mesuliye El Siyesiye Vel Cineiye Lil Sulta El Tenfidiye _ El Nidam El Parlemen) Yürütme gücünün göre Anayasal Hak ve Özgürlükler Korumu_ parlamenter sistemi*,Yanlanmamış Doktora Tezi,Babil üni.
- Atevi, Y. (2007). *(El Hak Fii Hüriyet El Tenakkül) Seyahat Özgürlüğü Hüküğü*,Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,Bağdat üni.
- Aygün, E. (2007). *1982 Anayasası`nda Seyahat Özgürlüğü*, Yayınlanıamamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara üni.
- Ced Mensur, A. (1997). *(El Himaye El Kadaiye Li Hukuk El İnsan) İnsan Haklarının Yargısal Koruması*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ayinül Şemis Üni.
- Edip, H. (2003). *(Takyid Mumaraset El Hürriyet El Şahsiye) Kişisel Özgürlüklerin Anayasal Kısıtlaması*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Babil Üni.
- El Cuburi, B. (2004). *(El Himaye El Medeniye Lil Hukuk El Şahsiye) Kişisel Haklar ve Sivil Koruma*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Musul Üni.
- El Derraci, C. (2006). *(El Tevezin Bine El Sulta Ve El Hürriye Fii El Andime El Düsturiye) Yönetim ve Özgürlük Arasında Anayasal Rejim Dengesi*, yayınlanmamış doktora tezi, Bağdat üni.
- El Hazisi, Ö. (2005). *(El Tassüf Fii İstimal El Hak) Hakkın Kötüye Kullanılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üni.
- EL NECDİ, Osman, *(El Maslaha El Amme Fii Tendim Hüriyet El Tenekkül Lil Fert) Kamu yararına bireyin seyahat özgürlüğünün düzenlenmesi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüksek Güvenlik Bilimleri Enstitüsü üni, Sudiye Arap İstan, 1992.
- El Niaymi, V. (2006). *(Demanet Hukuk El İnsan Fii Muvacehet El Sulta) Yönetim karşısında insan hakları teminatlar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat Üni.

- El Sincari, S. (2004). *(Kanun El Devli El İnseni Ve Desetir El Düvel) Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Devletlerin Anayasaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üni.
- El Ş. and Hanse M. C. (2001). *(El Himaye El Kadaiye Lil Fert Fii El Kanun El devli) Uluslararası Hukukta Bireyin Yargısal Koruması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üni.
- El Zegbi, A.A. (2004). *(El Hukuk El Hassa Fii El Kanun El Cinaii) Ceza Hukukunda Özel Haklar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Musul Üni.
- Fahır, A. H. (2011). *(Hukuk El İnsan Beynel Nadariye Vel Tatbik Fii El Desetir El İrakiye) Irak anayasalarında Teori ve Pratik Arasında İnsan Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Arap Akademisyen ve araştırma merkezi, Hukuk ve siyasal bilimler fakültesi, Denimarka.
- Hasan, A.(1974). *(El Hürriyet El Amme Fii El Fikir Vel Nidam El Siyesi Fii El İslam) Düşünce ve İslam Siyasi Sistemde Kamu Özgürlükleri*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Aynül şemis üni.
- Hıdır İbrahim, R. (1993). *(El Hak Fii El Heyet El Hassa Ve Damanatehe Fii Muveceet İstihdem El Kumpiyuter) Bilgisayar Kullanımına Karşı Özel Hayat ve Teminatı Hakkı*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat Üni.
- İbrahim, A. (2010). *Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlükler Gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üni., Ankara.
- Muhammet, A. V. (2004). *(El Sıraa Beyne El Sulta Vel Huriye) Yönetim ve Özgürlük Arasındaki Çatışma*, yayınlanmamış doktora tezi, El Kahira üni.
- Murgi, M. (1972). *(Nadariyet El Teassüf Fii İstimat El Hukuk El İdariye) Yöneticihaklarını kötüye kullanma teorisi*, Yanınlanmamış Doktora tezi, Aynül şemis üni.
- Şebe, A.H. (2004). *(El Kuyud El Varide Ale İhtisas El Kada El İdari) Mahkemenin İhtisası Üzerindeki Kısıtlamalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bağdat Üni.
- Türki, İ. (2005). *(Tandim Hürriyet El Sefer Fii El Irak) Irak'ta Seyahat Özgürlüğü Düzenlenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bağdat üni.

Kitaplar

- Abdül Bar, F. (1965-1966). *(Devr Meclis El Devle El Mısri Fii Himayet El Hukuk Ve El Hürriyet El Amme) Hak ve Özgürlüklerin Korunmasında Mısır Devletinin Rolü*, Derül Meerif yay, 4.bs.
- Abdül El Bar, F. *(Devr El Mehkeme El Disturiye El Mısriye Fii Himayet El Hukuk Ve El Hürriyet El Amme) Hak ve Özgürlüklerin Korunmasında Mısır Anayasa Mahkemesinin Rolü*, 1.cilt, 'y.y.', 'y.t.', .

- Abdül El İlah Ahmet, H. (2002). *(Tecrim Fikrat El Tassüf Kevesile Li Himayet El Mücni Alihi Fii Mecel El Hak) Hak Alanında Kurbanı Korumak Kötüye Fikri Suçlama Aracı*, Zarül El Nahza El Arabiya yay, El Kahira, Mısır.
- Abdül Latif, V. (2006). *(Desetir El Devle El İrakiye) 1876-2005 Arası Irak Anayasaları*, Darül El şuun El sekafiye El amme yay, Irak, Bağdat.
- Abu Suut, R. (1983). *(El Vasit Fii Şarih Mukaddimet El Kanun El Medeni) Medeni hukuka giriş açıklama arabulucusu*, Darül Cemii yay, Beyrüt.
- Abu Zeyit Fehmi, M. *(El Vasit Fii El Kanun El İdari) İdari hukukta Arabulucu*, Darül Cemie El Cedit yay, El İskenderiye, 'y.t.', .
- Abu Zeyt Fehmi, M. (1966). *(Fii El Hürriye Ve El İştirakiye Ve El Vahde) Özgürlük, Sosyalist, Birlik*, Darül El Maarif yay, Mısır, El Kahira.
- Ahmet İcil, A. (1992). *(El Nudum El Siyesiye) Siyasal Sistemler*, Nahdat Mısır yay, 5.bs.,.
- Akle Şentavi, F. (2001). *(Hukuk El İnsan Ve Kanun El Devli El İnseni) İnsan Hakları ve Uluslararası İnsancıl Hukuk*, Darül Hamit yay, Ammen.
- Alvan, A.K. (2002). *(El Vasit Fii El Kanun El Devli El Am) Uluslararası Kamu Hukuku Mediatörü*, Darül Sakafe yay, Ammen.
- ASFUR, S. (1980). *(El Nidam El Düsturi El Mısri) Mısır anayasal düzeni _1971 Anayasası*, El Marif yay.
- Atiye, N. (1991). *(El Mani Min El Sefer) Seyahat Yasağı*, Derül El Nahda El Arabiye yay, ELKahira.
- Attiya, N. (1964). *(Müseheme Fii El Nadariye El Amme Lil Hürriyet El Ferdiye) Kişisel Özgürlüklere Teöri Katkı*, 'y.y.', Mısır, El Kahira.
- Bedevi, T. (1975). *(El Nudum El Siyesiye) Siyasal Sistemler*, Derül Nahda El Arabiye, Mısır, El Kahira.
- Bedran, M. M. (1991). *(El Himaye El Kanuniye Li Hak El Emin Dıd İtidedet El İdare) Güvenlik hakkına İdari Dukunmalara Karşı yasal koruma*, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira.
- Bessüni, A.G. (2004). *(El Vasit Fii El Nudum El Siyesiye Ve Kanun El Devli) Siyasi Sistem ve Anayasa Hukuku Arabulucusu*, 'y.y.'.
- Bin Aşur, R. (1989). *(El Mitak El Efriki Li Hukuk El İnsan Ve El ŞUUP Tarihahu Ve İşkeletehu) Uluslar ve İnsan Hakları Afrika Sözleşmesi Tarihi ve Soruları*, , Darül Alem Lilmeleyin yay, Beyrüt.
- Bin Menzur, M.B.M. (1993). *İisan-ül El Arap*, El Tarih El Arbi yay, 3.cilit, 3.bs., Beyrut.
- Bin Sültan, A. (2002). *(Şarh El Hadit) Hazis Açıklamaları*, Derül fikir yay.

- Ced Mensur, A. (1997). *(El Himaye El Kadaiye Li Hukuk El insen) İnsan Haklarının Yargısal Koruması*, Derül Mecit yay, El Kahira.
- Cemalittin, S. (2005). *(El Kanun El Düsturi Ve El Şeriye El Düsturiye Ale Dau Kadaa El Mehkeme El Düsturiye El Ulye) Anayasa Mahkemesi Açıklamalarına Göre Anayasa Hukuku*, Müşet El Mearif yay, El İskenderiye.
- Cemil, H. *(Hukuk El İnsan Ve El Kanun El Cineii) İnsan hakları ve ceza hukuku*, 'y.y.', 'y.t.' .
- Cira, A. (1971). *(Etar El İlga El Müterettibe Ale Ahkem El Kada El İdari) İdari yargının iptal Hükümlerinin etkileri*, Darül Fikir El Arabi yay, ElKahira.
- Circ, H. (1971). *(El Rakabe El Kadaiye Ale Amel El Teşrii) Yasaların Eylemleri Üzerinde Yargısal Denetimi*, (Arap Araştırma ve Çalışmalar Enstitüsü) , 'y.y.', El Kahira.
- Doğan, N. (2005). *İnsan Hakları Hukuku (Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim ve Türkiye uygulaması)*, Altın Nokta yay, İzmir.
- El Advı, A. F. H., *(El Dimukratiye Ve Fikrat El Devle) Demokrasi ve Devlet Fikri*, Darül İttihat El Arabi yay, El Kahira,'y.t.', .
- El Ahmet, V. (2011). *(El Hukuk Ve El Hüriyet Ve El Vecibet El Amme) Hak ve Özgürlükler ve Kamu Görevleri Kılavusu*, El Halabi yay, Lübnan, Beyrut, .
- El Ahvani, H. E. D. K. (1978). *(El Hak Fii İhtiram El Hayet El Hassa) Özel Yaşam Hakkı(Mahremiyet Hakkı)*, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira.
- El Ani, H. Ş. (2004). *(Nedariyet El Hürriyet El Amme) Kamu Özgürlüklerin Teorisi*, 'y.y.', Bağdat.
- El Bekri, A. B. Z. E. B. (1989). *(El Medhal Li Diraset El Kanun) Hukuka Giriş*, Derül kütup yay.
- El Benne, M. A. (1960). *(Hudut Sultat El Dabıt El İdari) İdari Alillz Otoritesinin Sınırları*, Kahira Üni yay.
- El Benne, M. A. (1980). *(Hudut Sultat El Dabıt El İdari) İdari Alillz Gücü Sınırları*, cemiati El Kahira yay.
- El Cadde, R. (1998). *(El Teşriat El Düsturiye Fii El Irak) Irak'ta Anayasal Mavzuatlar*, Beytül Hikme yay.
- El Cerf, T. (1964). *(Nadariyet El Devle Ve El Üsüs El Amme Lil El Tandim El Siyesi) Devlet Teorisi ve Siyasi Örgütün Temelleri*, El Kahira Elhazisa yay.
- El Debbes, A.A. (2005). *(Hukuk El İsen Ve Hürriyetehu) İnsan Hakları ve Özgürlükleri*, Darül sakafe yay, Ürdün, ammen.
- El Derini, F. (1977). *(El Hak Ve Mede Sultan El Devle Fii Takiyedihe) Hak ve Devlet Otoritesinin Sınırlama Etkisi*, El Risele yay, 2.bs.

- El Devudi, G. A. and El Heddevi, H. (1982). *(El Kanun El Devli El Has) Uluslararası Özel Hukuku*, 'y.y.', Irak, Bağdat.
- El Fazıl, M. (2004). *(Usul El Kanun El Feransi Ve Biritani) İngiliz ve Fransız Hukuk Kökenleri*, Dar Ers yay, 2.bs., Erbil.
- El Haç, S.S. (2004). *(El Mefehim El Kanuniye Li Hukuk El İnsan İbra El Zemen Ve El Meken) Zamansal ve Mekansal İnsan Haklarının Hukuki Kavramları*, Darül Kütüp El Cedit yay, 3.bs., Beyrüt.
- El Hasan, H. *(El Kanun El Düsturi Ve El Düstur Fii Lübnan) Anayasa hukuku ve Lübnan'da anayasa*, Darül Hayat yay, 2.bs., Beyrut, Lübnan, 't.y.',
- El Hatip, S. M. (2007). *(Hukuk El İnsan Ve Damanetühe El Düsturiye) İnsan Hakları ve Anayasal Teminatları*, El Halebi El Hukukiye yay, Berüt, Lübnan.
- El Hilli, V. *(El Terbiye Ale Hukuk El insen) İnsan Hakları Eğitimi*, 'y.y.', 'y.t.', .
- El Hilu, M. R. (1997). *(El Kanun El düsturi) Anayasa Hukuku*, Darül Metbuat El Cemiiye yay, El İskenderiye.
- El Keşif, M. A.R. (2003). *(El Rakabe El Devliye Ale Tatbik El Ahit El Devli El Has Bi El Hukuk El Medeniye Ve El Siyesiye) Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasını Takibi*, , 'y.y.', El Kahira.
- El Meyyit, A. E. Y. A. (1982). *(El Nudum El Siyesiye Ve El Hürriyet El Amme) Siyasal Sistemler ve Kamu Özgürlükleri*, Muesseset Şebep El Cemie yay, 3.bs., El İskenderiye.
- El Mısri, Z. (2006). *(Hukuk El İnsan) İnsan Hakları*, Darül El Kütup yay, Mısır, El Mahalla El Kubra.
- El Müfrici, İ. (2007). 'v.d.', *(El Nadariye El Amme Fii El Kanun El Düsturi Ve El Nidam El Düsturi Fii El Irak) Irak'ta Anayasa Hukuku ve Anayasal Düzeni*, 'y.y.', 2.bs., Irak, Bağdat.
- El Nasırı, M. A. ve El Şekeri, A. Y. (2008). *(Diraset Havle El Düstur El İraki) Irak Anayasa Çalışmaları*, müaseset afak yay, 1.bs.
- El Ravi, C. İ. (2008). *(Hukuk El İnsan Ve Hürriyetehu El Esesiye Fii El Kanun El Devli Ve El Şerie El İslamiye) Uluslararası ve İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri*, Dar vail yay, 2.bs., Ammen, Ürdün.
- El Ravi, C.İ. (1999). *(Hukuk El İnsan Ve Hürriyetehu El Esesiye Fii El Kanun El Devli Ve El Şerie El İslamiye) Uluslararası ve İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri*, dar vail yay, Ammen.
- El Razi, M. B. B. Muhtar EL saha, Darül Risele yay, Kuvet, 'y.t.', .
- El Rübayi, S. (2005). *(Mebedii Ve Kavaid Amme Fii Hukuk El İnsan Ve Hürriyetehu) İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Genel İlkeleri*, 'y.y.', Irak, Bağdat.

- El Saidi, H. (1990). *(Mebedii El Kanun El Düsturi Ve Tetavvur El Nidam El siyesi Fii El Irak) Anayasa hukuku ilkeleri ve Irak'taki siyasi sistemin gelişimi*, Musul Üni yay.
- El Senhuri, A. (1954). *(Masadır El Hak Fii El Fıkıh El İslami Ve El Fıkıh El Garbi) İslam ve Batı Fikhında Hak Kaynakları*, 'y.y.', 1.cilt, Lübnan, Beyrüt.
- El Seyit, M. S. (2009). *(El Himaye El Düsturiye Li El Hürriyet El Amme) Kamu Özgürlüklerin Anayasal Koruması*, Zarül El Nahda yay, 2.bs. ,Mısır,El Kahira.
- El Şafii, M. B. (2004). *(Veteik Hukuk El İnsan) İnsan Hakları Belgeleri*, El Marif yay, 3.bs., El İskenderiye.
- El Şekeri, A. (2009). *(Hukuk El İnsan Beyne El Nas Ve El Tatbik) Metin ve uygulama arasında İnsan Hakları*, Darulhendesiyi yay, Mısır, El Kahira.
- El Şerkavi, S. (1979). *(Nisbiyet El Hürriyet El Amme Ve İnikasetihe Ale El Tandim El Kanuni) Bağlı Kamu Özgürlükleri ve Yasal Düzenleme Üzerindeki Etkileri*, Derül El Nahda El Arabiye yay, El Kahira.
- El Şerkavi, S. *(Nisbiyet El Hürriyet El Amme Ve İnikasetihe Ale El Tandim El Kanuni) Bağlı Kamu Özgürlükleri ve Yasal Düzenleme Üzerindeki Etkileri*, 'y.y.', 3.bölüm, 76, 'y.t.', .
- El Tamavi, S. (1971). *(El Kanun El İdari) İdari Kanun*, 'y.y.', El Kahira.
- Enes, M. (1990). *(El Vasit Fii El Kanun El Am) Genel hukuk Arabulucu*, 'y.y.', El Kahira, 2.bs.
- Eralp, Z. (1983). *Genel Turizim*, Ankara üni, Yüksek okul yay., Ankara.
- Esir, M.S. and Cuneydi B. (2004). *(Mucam El Şemil Fii Ulüm El Lüga El Arabiye Ve Müstalahatihe) Arapça ve Terminoloji Sözlüğü*, Darül El Avda yay, Beyrut,.
- Faraç, T.H. (1975). *(El Medhal Fii İlmi El Kanun) Yasal Bilime giriş*, 'y.y.', Beyrüt.
- Fayyaz, A. H. (2003). *(El Ray El Am Ve Hukuk El İnsan) Kamuoyu ve İnsan Hakları*, 'y.y.', 1.bs., Irak, Bağdat.
- Fethullah, T. (2006). *(Hürriyet El Tenakkül Ve El İkame Beyne El Meşrukiye Ve El Müleeme El Emniye) Seyahat ve İkamet Özgürlüğü Meşruiyyet ve Uygun Güvenlik Arasında*, Derül Nahda El arabiye yay, Mısır, El Kahira.
- Gazvi, M.S. (1985). *(El Veciz Fii Etar El İticehet El Siyesiye El Muasira Ale Hukuk El İnsan) Özetçe Çağdaş Siyasal Eğilimlerin İnsan Haklarına Etkisi*, 'y.y.', Ammen.
- Hafız N. A. *(Hukuk El İnsan Beyne El Kuran Ve İlem) Kur'an ve Evrensel Bildirisi Arasında İnsan Hakları*, Darül Fikir yay, El Kahira,'y.t.', .

- Hakki, İ. (1982). *(El Rakabe AİE Amel El Sulta El Kaime Ale Halet El Tavarii) Olağanüstü Durumlarda İktidarın Eylemlerii kontrol Altına Almak*, Mevsuat El Kaza_El Fıkıh El Düvel El Arabiye yay, 129 bölüm, El Kahira.
- Haşış, E. M. (2002). *Nadariyet Vedıyfet El Kadaa) Yargı Görev Teorisi*, Derül fikir El camii, Mısır, El İskenderiye.
- Hatır, Ş.Y. H. (2007). *(El Himaye El Düsturiye Li Mebde El Karema El İnseniye) İnsan Onuru İlkesinin Anayasal Koruması*, 'y.y.'
- Hıdır, H. (2008). *(Medhal İla El Hürriyet El Amme Ve Hukuk El İnsan) Kamu Özgürlükleri ve İnsan Haklarına Giriş*, Menşürat El Hazise yay., 3.bs., Lübnan, Terablüs.
- Hicezi, A.H. (1972). *(Medhal İla El Kanun Ve Kuvvet El Amel El Kanuniye) Kuvvet Hukuku ve Hukuk Çalışmalarına Giriş*, Kuveyt Üni yay.
- Hüseyin, A. M. (1996). *(El Hürriyet El Şahsiye Fii Mısır) Mısır'da Kişisel Özgürlükler*, mektebet El iskenderiye yay, Mısır.
- Hüseyin, M. B. (2007). *(El Hukuk Ve El Hürriyet El Amme Hak El Tenakkül Ve Sefer) Kamu Hukuku'nda Seyahat Özgürlükleri*, Darulfikir yay, Mısır, İskenderiye.
- İbn Manzur, *Lisan El Arap*, 'y.y.', 5.Cilt, 't.y.', .
- Kalabalık, H. (2009). *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin yay, Ankara.
- Keşşes, K. Y. (1987). *(El Hürriyet El Amme Fii El Endıyme El Siyesiye El Müasira) Çağdaş Siyasal Sistemlerinde Kamu Özgürlükleri*, Münşat El Marif yay, El İskenderiye.
- Keşşes, K. Y. *(El Hürriyet El Amme Fii El Endıyme El Siyesiye El Müasira) Çağdaş Siyasal Sistemlerde Kamu Özgürlükleri*, El Maarif yay, Mısır, El İskenderiye, 'y.t.' .
- Kire, H. (1971). *(El Medhal İla El Kanun) Hukuka Giriş*, 'y.y.', 4.bs., Mısır, El İskenderiye.
- Kokut, Y. (1989). *(El Nidam El Emriki El Devli Li Himayet Hukuk El İnsan) Uluslararası ABD Sisteminde Evrensel İnsan Hakları ve İnsani Yardım Korumsı*, Darül Alem Lilmeleyin yay, cev, Mahmut Şerif, 'v.d.', 2.cilit, Beyrüt.
- Korkusuz, M.R. (1998). *Uluslararası Belgelerde ve Türkiye Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler*, Özrenk yay, İsatnbul.
- Livit, D. (1981). *(Fikrat El Kanun) Hukuk Fikri*, çvr, Selim El Suvays, El Enbe yay, Kuvayit.
- Mahfuz, A.M. *(Alekat El Fert Bi El Sulta) Bireysel İktidar ve İlişkisi*, 1.cilit, Darül El Nahda yay, 'y.t.', .

- Mazin, H. (2008). *(Hukuk El İnsan) İnsan Hakları*, El Gürri El Hazise yay, Irak, El Najaf El Eşraf .
- Moring, C. (1989). *(El Hürriyet El Amme) kamu Özgürlükleri*, cev, Vecih El Beayni, uveydet yay, Beyrüt.
- Mumcu, A. E. G. (2011). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Turhan yay, Ankara.
- Murat, A. F. *(Şarih El Hürriyet El Amme Ve Tatbikat El Mahakim Bişeenihe) Kamu Özgürlükleri Açıklaması ve Mahkemeler Uygulaması*, EL Mektep El Cemii El Hazıs yay, Mısır, El İskenderiye, , 'y.t.', .
- Mütvelli, A.H. (1965-1966). *(El Kanun El Düsturi Ve Andima El Siyesiye) Anayasa Hukuku ve Siyasal Sistemler*, Darül El Marif yay, 4.bs., El İskenderiye.
- Nasıf, A. İ. (1985). *(El Kiva El Siyesiye) siyasi iktidar*, Mevsuat El kada yay.
- Rabi, M. M. (1981). *(Damanet El Hürriye Fii Muvachet Sultat El Dabit El İdari) İdari Alillz Yetkililerinin Karşısında Özgürlük Teminatları*, 'y.y.'.
- Ramazan, A. (2009). *(El Hürriyet El Amme Fii El Duruf El İstisnaiye) İstisna Durumlarda Kamu Özgürlükleri*, Darulnahza yay, Mısır, Kahira.
- Rifat, M. (1993). *(El Nudum El Siyesiye) Siyasal Sistemler*, Darül El Matbuat yay, El İskenderiye.
- Rone, A. (2005). *Yabancılar Hukuku*, İstanbul Bilgi Üni yay, İstanbul.
- Sabah, S. C. (2005). *(Kanun Cevezet El Sefer) Irak Pasaport Kanunu*, Musuaat El Kavanin yay, 1.bs., Irak, Bağdat.
- Serür, A. F. (2000). *(El Himaye El Düsturiye Li El Hukuk Ve El Hürriyet) Hak ve Özgürlüklerin Anayasal Koruması*, Derül Şüruk yay, 2.bs., El Kahira.
- Serür, A. F. (2001). *(El Himaye El Düsturiye Li El Hukuk Ve El Hürriyet) Hak ve özgürlüklerin anayasal koruması*, Darül Şüruk yay, El Kahira.
- Serür, A.F. (1977). *(El Şerie Ve El İcraat El Cinaiye) Şariat ve Ceza Önlemleri*, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira.
- Serür, A.F. (2001). *(El Kanun El cineii El Düsturi) Anayasa Ceza Hukuku*, Derül Şüruk yay, El Kahira.
- Siayfan, A. S. (2010). *(El Hürriyet El Amme Ve Hukuk El İnsan) Kamu Özgürlüğü ve İnsan Hakları*, Menşurat El Hellab yay, 1.clit.
- Şehap, M. (1989). *(Meşru El Mitak El Arabi Li Hukuk El İnsan Fii Du El Ahid El Devli Lil Hukuk El İktisadiye Ve El İctimaiye Ve El Takafiye) İnsan Hakları Arap Sözleşme Projesi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Görüşünde*, Darül Alem Lilmeleyin yay, Beyrüt.

Şemsettin, E. T. (1996). *(El Himaye El Cinaiye Lil El Hürriye El Şahsiye Min El Veche El Mavduiye) Ceza Hukukunda Kişisel özgürlüklerin Nesneliğinin koruması*, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira.

Şibli Yusuf, H. (1992). *(El Damenet El Düsturiye Lil Hürriye El Şahsiye Fii El Nidam El İngiliz Ve El Emriki) ABD'de ve İngiliz sisteminde Kişisel özgürlüklerin anayasal teminatları*, Darül Nahda El Arabiye yay, El Kahira.

Tunç H. (2008). *Türkiye'ye Komşu Devletlerin Anayasaları*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Yay, Ankara.

Yusuf, B. (2002). *(Himayet Hukuk El İnsan Fii El Cemie El Arabiye El Vakii Ve El Halfiye El Siyesiye) Arap Birliği, İnsan Haklarının Korunması(Siyasi Araştırmalar)*, Beyitül Hikme yay, Bağdat.

Zekeriye İ. (1971). *(Meşekil El Hürriyet) Özgürlüğün Sorunu*, Mektebet Mısır yay, El Kahira.

ANAYASALAR

Irak Anayasaları

1964 Yılı 61 Sayılı Devrim Komutası Ulusal Konsey Kanunu (22 Nisan 1964 Anayasası).

1990 Yılına İlişkin Irak Anayasa Taslağı.

2005 Irak Anayasası.

Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu (2004 Geçici Anayasa).

IRAK Kanun-i Esasisi (1925 Anayasası).

Osmanlı Kanun-i Esasisi (1876-1908).

27 Temmuz 1958 Geçici Anayasası.

29 Nisan 1964 Geçici Anayasa .

21 Eylül 1968 Geçici Anayasa.

16 Temmuz 1970 Geçici Anayasa.

1963 Yılı 25 Sayılı Devrim Komutası Ulusal Konsey Kanunu (4 Nisan 1963 Anayasası).

Yabancı Ülkeler Anayasaları

1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası.

1947 İtalya Anayasası.

1952 Ürdün Anayasası.

1958 Fransa Anayasası.

1959 Tunus Anayasası.

1962 Kuveyt Anayasası.

1971 Birleşik Arap Emirlikleri Devleti'nin Anayasası.

1971 Mısır Anayasası.

1973 Suriye Anayasası.

1982 Türkiye Anayasası.

1992 Cibuti Cumhuriyeti Anayasası.

1996 Cezayir Anayasası.

1998 İsviçre Anayasası.

1998 Sudan Anayasası.

2002 Bahreyn Anayasası.

2003 Komor Adaları Cumhuriyeti Anayasası.

2003 Katar Anayasası.

2007 Libya Anayasası.

İngiltere Anayasası.

Sözleşmeler ve Beyannameler

1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi.

1953 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

1966 Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

1978 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi.

1986 Afrika İnsan ve Uluslar Hakları Sözleşmesi.

1994 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi.

Kanunlar

1959 (55) Irak Pasaport Kanunu.

1959 (61) Irak Pasaport Sistemi Kanunu.

1959 (95) Irak Gelir Vergi kanunu.

1969 (111) 2005 Yılı Değiştirilen Irak Ceza kanunu.

1969 (159) Irak İlleri Kanunu.

1969 (83) Irak Medeni Kanunu.

1978 (118) Irak Yabancılar Kanunu.

1999 (32) Irak Pasaport Kanunu.

Gazete ve Dergiler

Abu Zeit, M. (2000). (El Davabit El Tandimiye Lil Hürriyet El Amme Ve Damanetehe) "Kamu Özgürlüklerin Mevzuat Denetimleri ve Teminatlar", (Polis Fakültesi), *Üni Araştırmaları Dergisi* Temmuz.

Cemil, H. (Hukuk El İnsan Ve El Kanun El Cineii) " İnsan Hakları ve Ceza Hukuku' *Hak Dergisi*, 3(3), 1972.

Divan El Tedvin EL Kanuni Dergisi, S.2.

El Ankebi, M. (1999). "Hak ve Mefaat Düşüncesi", beytül hikme yay, Bağdat, *Hukuki Araştırmalar dergisi*, 1(1), 73.

El Mesrafevi, H. S. (1976). (Damenet El Hürriye El Şahsiye Fii Dıl El Kavanin El İstisnaiye) "İstisnai Yasalar Çerçevesinde Kişisel Özgürlük Garantileri" *Avukalık Dergisi*, 3.

Hukuk ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 1980.

İsam Abdul, V. (1980). "Irak yönetiminin çalışmaları üzerine yargı denetimi", *Hukuki ve Siyaset Bilimi Dergisi*, S.1-2., s. 146.

Nevaf S. (2001). "Adalet Yüksek Yargı Mahkemesi yargı hükümlerinin uygulanmasını yöneten İlkeler", *Hukuk Dergisi*, 25. Yıl, S.4., s.248.

El Vaka'i El İrakia, S.254, 5 kasım 1959.

El Vaka'i El İrakia, S.1045, 14 Aralık 1964.

Hukuk ve Politika Dergisi, S.1, 1976.

El Vaka'i El İrakia, S.665, 24 Temmuz, 1978.

El Vaka'i El İrakia ,S.2849, 14/9/1981.

Avukatlar Dergisi, Nisan 1985, S.4.

El Vaka'i El İrakia, S.3797, 25 Ekim, 1999.

El Vaka'i El İrakia, S.3977, 17/6/2003.

El Vaka'i El İrakia, S.3978, 17/7/2003.

El Vaka'i El İrakia, S.3978, 17/8/2003.

El Vaka'i El İrakia, S.3996, 17.3.2005.

El Vaka'i El İrakia, S.4012, 28.12.2005.

İnternet: El Mutar, İ. *Ramazan Oruç Tartışmaları*, 1965, www.mukhtar.ca/contentN.php?type...id=113; www.al-islam.com/Loader.aspx?pageid=694 adresinden 15 Ocak 2013'te alınmıştır.

İnternet: Kasim El Hilfi,"Seyahat yasağı, anayasal seyahat özgürlüğüyle uymamaktadır", El Sabaah Gazetesi, Bağdat, 19. 09. 2013., <http://alsabaah.iq/ArticleShow.aspx?ID=54364>. adresinden 15 Ocak 2013'te alınmıştır.

İnternet: www.almaany.com/home.php?language adresinden 15 Ocak 2013'te alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler**

Soyadı, adı : Ehsan WARAQA
Uyruğu : Irak
Doğum tarihi ve yeri : 1982 Telafer
Medeni hali : Evli
Telefon : 05546912795
Faks :
e-mail : varkaoglu@yahoo.com

Eğitim Derecesi

Yüksek Lisans

Okul/Program

Kamu Hukuku

Mezuniyet yılı

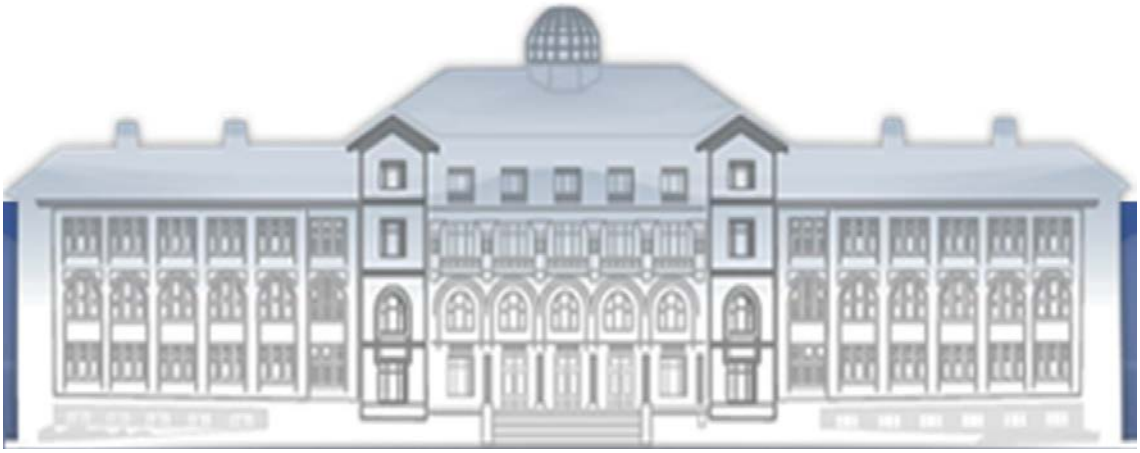
2014

Yabancı Dil

Türkçe, Arapça

Hobiler

şiiir, hat sanatı

GAZİ GELECEKTİR...

Gazi gelecektir...

